HENRY DE MONTHERLANT

Cazul Exupère

Colecţia GLOBUS / Editura Univers

HENRY DE MONTHERLANT

CAZUL EXUPÈRE

Traducere din limba franceză de
Irina Mavrodin

EDITURA UNIVERS
— 1975 —

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea de faţă este scrisă cu puţin timp înaintea morţii tragice a autorului ei. Este o reluare a unui foarte vechi proiect din tinereţe (1932), care pune sub un nou semn unificator întreaga operă a marelui scriitor francez. Asemenea reîntoarceri la fundamentale experienţe iniţiale rămase imperfect configurate în plan artistic sunt totdeauna relevante pentru semnificaţiile ultime ale unei creaţii.

În Cazul Exupère, *masca orgolioasă – purtată cu superbă (ţi sfâşietoare) ostentaţie – a căzut. Cu umilinţă, plin de uimire şi grijă, Montherlant este în această carte solidar, prin nesfârşită iubire, cu ceilalţi oameni. Spiritul egocentric al celui care totuşi scrisese cândva „cel mai mare bine este acela de a iubi pe cineva", căci „totul ne vine de la făptură", ajunge, la capătul unei opere de o jumătate de veac, la suprema clarificare: existenţa individuală nu este posibilă în formele ei desăvârşite, armonioase, decât prin comuniune responsabilă cu celălalt. Montherlant îşi alege aici cazul limită: fără această comuniune ea nu este posibilă deloc. Personajul său înnebuneşte şi moare pentru că nu ştie, nu are puterea să iasă dintr-o singurătate din care încearcă totuşi să se salveze prin chinuitoare eforturi.*

Montherlant este şi aici, ca în întreaga sa operă, un moralist. Descrierea pitorească a Algeriei şi a locuitorilor ei, de care scriitorul – un timp stabilit în această ţară – se simte foarte legat, şi pe care o vrea eliberată de colonialism, este mai curând un pretext pentru meditaţia sa

etică. Ideea cărţii, generată de experienţa unei anumite trăiri, ar fi aceasta: suntem irevocabil condamnaţi la nefericire şi eşec dacă nu ştim să nu fim singuri. Comuniunea implică însă o reciprocitate a gestului. Ideea trebuie aşadar formulată mai curând astfel: suntem irevocabil condamnaţi dacă nu ştim să facem astfel încât celălalt să nu fie singur. Aşadar în romanul lui Montherlant nu numai personajul principal, care trăieşte tragedia iremediabilei însingurări, se află într-un grav impas urmat de distrugerea totală, în plan spiritual şi fizic, ci şi comunitatea care favorizează şi îngăduie această alienare. Comportamentul individului este condiţionat de comportamentul societăţii, dezagregarea conştiinţei sociale ducând la dezagregarea conştiinţei individuale, la neputinţă absolută, la neant (relaţia dintre cei doi termeni este reversibilă).

Exupère este una dintre acele fiinţe slabe, persecutate şi învinse de viaţă, în mod paradoxal frecvent întâlnite (vezi mai ales Celibatarii*) într-o operă care pe de altă parte proclamă triumful orgolios al individului asupra propriei sale condiţii. Mic funcţionar într-o bibliotecă dintr-un oraş nigerian, personajul este supus tuturor traumelor unei existenţe reglate de legile dezumanizante ale unei ordini birocratice, surprinsă aici în una din formele ei exacerbate: administraţia colonialistă. Inteligent şi sensibil, de o mare erudiţie, Exupère este victimă pentru că nu se poate adapta la mediu (în planul realist imediat al romanului inadaptarea sa spirituală este simbolic sugerată prin inadaptarea la asprimea climatului geografic). Infirmitatea lui este aceea de a mai crede în idei şi sentimente nobile. Dar frumuseţea ideală a acestora ia, de fiecare dată când eroul se confruntă cu realitatea, forme derizorii. Prietenia, iubirea, demnitatea, rigoarea intelectuală capătă în existenţa obiectivă a eroului înfăţişări groteşti, caricaturale. Trăind tot mai acut starea de deziluzie şi abandon, conştiinţa acestuia se trage tot mai mult în sine, până la extincţie.*

Cartea repune în discuţie o idee centrală a operei lui Montherlant, „alternanţa", concepută de acesta ca supremă formă de cunoaştere şi

autodepăşire. Condiţia ei primă fiind permanenţa disponibilităţii, deci cultivarea unui anume egotism, ea poate intra în contradicţie cu ideea de solidaritate şi responsabilitate. În epilogul cărţii, care orientează foarte exact lectura, conflictul acesta este analizat cu luciditatea brutală atât de caracteristică lui Montherlant. Concluzia este explicită: nu ne putem pune de acord cu propria conştiinţă atâta vreme cât ignorăm suferinţa celorlalţi oameni, atitudine sinonimă pentru Montherlant cu un asasinat.

Adevărata solidaritate cu celălalt nu poate fi însă decât totală, adică reclamând din partea noastră nu acele mici sacrificii care nu sunt decât subterfugii ale conştiinţei tentată să se sustragă supremei ei îndatoriri, ci sacrificii nelimitate, singurele eficiente. Dar cine dintre noi face aceste sacrificii nelimitate, se întreabă Montherlant. Fiecare dintre noi este „asasinul" celuilalt în măsura în care nu-i asumăm cu adevărat suferinţa. Fiecare dintre noi este vinovat de întreaga suferinţă a lumii şi fiecare are datoria de a face totul pentru a uşura această suferinţă: am putea spune că prin afirmarea acestui tip de comportament, ultimul roman al lui Montherlant este pentru opera sa ceea ce Căderea *este pentru opera lui Camus: o revizuire şi o contestare a unor atitudini propuse de scrierile anterioare. Valoarea pe care el o afirmă înfăţişându-ne tragedia individului singur, lipsit de şansa de a găsi o cale spre ceilalţi oameni, este cea a unei solidarităţi responsabile şi active.*

IRINA MAVRODIN

PARTEA ÎNTÂI
PREGĂTIRILE

I

Bab-el-Ued, în iulie, la ora şapte şi jumătate seara, ca un decor de teatru într-o etuvă. Întunericul şi lumina electrică, ciocnindu-se violent, învestesc cu o nouă puritate feţele mate şi palide ale femeilor cu chip de vis, ale bărbaţilor cu trăsături puternice. O simfonie de tonuri de negru şi alb, atât de tipic spaniolă, atât de diferită de cele din mahalalele Marsiliei sau Italiei: albul luminilor, al cămăşilor bărbaţilor, al veşmintelor fetelor, negrul părului, al ochilor, ai veşmintelor femeilor mai vârstnice şi, în sfârşit, pieile întunecate. Şi aceste nopţi feminine, albe sau negre, cu ochii încercănaţi de un nimb aproape negru, aceşti bărbaţi eleganţi şi curaţi, cu surâs aurit (un dinte de aur înlocuieşte unul sănătos, ca să pară bogaţi: *las Indias...*), cu trup zvelt şi puternic, cu muşchi mici, cu picioare mici, cu mani mici, cu gamba (din păcate) scurtă şi subţire. Un întreg popor în espadrile, (mergând fără zgomot.

Puţini arabi, puţini evrei; îmbrăcămintea lor neglijentă nu s-ar (potrivi aici. Totul este curat, delicat, proaspăt. Atât de curat, de delicat, de proaspăt, încât nici nu ţi-ar putea trece prin minte să-i numeşti pe aceşti oameni „proletari". Şi, mai ales, toţi sunt tineri. Unde sunt bătrânii? Poate că tinerii i-au mâncat: da, fără îndoială, au fost devoraţi, nimiciţi de agresiunea unei asemeni tinereţi.

Pe strada Bab-ell-Ued merge cu paşi mărunţi un oarecare domn de vreo treizeci şi patru, treizeci şi cinci de ani, care bate la Ochi prin două ciudăţenii.

În timp ce toţi bărbaţii de aici umblă în cămaşă, uneori cu vestonul împăturit în două şi aruncat cu neglijenţă cochetă pe umăr, sau desfăşurat ca o capă – fără îndoială aşa e moda în acel moment, căci termometrul arată probabil cam douăzeci şi opt de grade –, el nu şi-a scos vestonul. Ochelarii săi negri constituie a doua ciudăţenie: în Algeria, în anul 1928, în ţara primejdiosului soare, oamenii n-au descoperit încă ochelarii negri; nu poartă decât în Sahara, în zilele când se stârnesc furtuni de nisip, un fel de ochelari cu cochilii cum, purtau primii automobilişti. Domnul acesta este spin, are părul de un castaniu-spălăcit, faţa destul de tânără, dar fruntea brăzdată de zbârcituri, mai curând veştedă. „O faţă de heruvim izgonit din rai", spune şeful său, domnul Saint-Justin, directorul Bibliotecii franco-musulmane. Şi dacă i s-ar putea vedea ochii îndărătul sticlelor negre, s-ar observa cu surpriză că merge cu ei plecaţi.

Da, cu ochii plecaţi. Domnul Exupère, din Montluçon, de şase lumi bibliotecar la Alger, urăşte Algeria, unde a cerut singur să fie mutat. Şi merge cu ochii plecaţi pentru a nu vedea această mulţime din Bab-el-Ued, care îl exasperează pentru că este tânără şi pentru că nu are nimic comun cu Île-de-France, patria sa morală. „La Beziers mă simt ca un străin", spune Lyautey. Exupère, de şase luni, trăieşte în exil: ca Ovidiu pe malul Pontului Euxin sau ca

Seneca printre corsicani. După o săptămână de şedere aici, a botezat Africa de nord: *La Sauvagie*.[1]

Bab-el-Ued! Aproape o mahala a Algerului, mai mult spaniolă (bombăneşte Exupère), dar unde nu poţi auzi o frântură de muzică spaniolă, unde nu găseşti nici măcar un strop de vin spaniol, unde siropul de migdale şi oranjada, băuturi mediteraneene care ar trebui să fie aici delicioase, nu sunt decât o infamă otravă fabricată de uzinele pariziene, unde nu sunt cunoscute rafinamentele bucătăriei spaniole, oare ştie atât de bine să aţâţe setea, după ce tot ea a potolit-o. E o rasă oare nu ştie să se bucure de sine, nu ştie să se distreze (Exupère a văzut la Alger ultimul carnaval: sinistru), nu ştie să facă haz (glumele ei sunt grosolane, lipsite de veselie şi spirit), oare nu şi-ia creat nici muzică proprie, nici cântece, nici dansuri, nici folclor, care nici măcar nu le-a importat pe ale sale,

---

[1] Derivat din *sauvage* (sălbatic). (N.t.) Cunoscând tendinţa publicului din toate ţările şi din toate timpurile de a atribui autorului înclinaţiile, gândurile şi cuvintele eroului său, autorului paginilor de faţă aminteşte că sentimentele exprimate de-a lungul acestei cărţi de către personajul principal îi sunt atribuite acestuia pentru ca povestirea să poată căpăta astfel un sens. Ele nu sunt câtuşi de puţin cele ale autorului însuşi, care a locuit timp de şase ani în Africa doar pentru propria-i plăcere şi care nu a avut decât sentimente de simpatie faţă de oamenii de aici, simpatie sporită încă de suferinţele pe care aceştia le-au avut de îndurat mai târziu. În 1933, într-un mic volum tipărit în puţine exemplare, Mai *există încă paradise, scr*iam: Stendhal se voia cetăţean al oraşului Milano. În momentul de faţă (dar iată că sunt şase ani de când gândesc astfel, eu mă socotesc cetăţean al oraşului Alger". (N.a.)

(care se realizează prin fanfare, echipe de fotbal şi excursii de „societari”, şi se mulţumeşte cu filme populare, cu localuri de dans populare, cu romanţe populare. Rasă dornică să se pună la unison. Rasă grosolană sub raportul spiritului, al simţirii, al inteligenţei, rasă superficială, fără alte aspiraţii în afară de cele materiale... Pe terasa unei cafenele, patru tineri stau în jurul unei mese. Unul dintre ei cântă din ghitară, ceilalţi clatină din cap şi bat din palme, întocmai – după cum a citit Exupère – ca populaţiile negre de la hotarele Saharei. Şi îşi spune cu spaimă: „Sunt ca nişte animale. Ce cant eu aici?”

Ajuns într-un anume loc din strada Bab-el-Ued, coteşte la stângă pe o străduţă, urcă vreo câţiva paşi, apucând apoi pe o Stradă paralelă cu strada Bab-el-Ued, pentru a se întoarce în mod bizar pe unde venise. Face această manevră spire a evita să intre în Casbah. N-a intrat decât o singură dată în oraşul arab, la începutul şederii sale aici, călăuzit de un personaj cu barbă arămie, cu care ne vom întâlni în cele ce urmează. Se aflau acolo de mai puţin de zece minute, când au zărit un arab stând cu spatele lipit de zid şi privindu-şi cu un fel de uimire pântecul, pe care şi-l apăsa cu amândouă mâinile, şi din care curgea sânge: cineva tocmai îl spintecase cu un cuţit. De atunci Exupère nu mai pusese piciorul în Casbah.

Piaţa Pierre Loti: pe placa indicatoare numele lui Pierre Loti este scris, din motive de ordin administrativ, peste cel al lui Déroulède. Piaţa Albert-de-Mun: numele lui Albert-de-Mun este de asemenea

şters (fără a fi înlocuit); jigniţi spectacular, morţii sunt astfel siliţi să se devoreze între ei. De pe Capitoliu, primul lucru ce se poate vedea în Forum este un arc de triumf pe care numele unui prinţ a fost nimicit cu ciocanul de către egalul său, acum două mii de ani.

Exupère străbate o piaţetă plină de gropi, un fel de maidan mărginit de căsuţe puse cap la cap şi semănând întru totul una cu cealaltă: fiecare este alcătuită doar dintr-un parter cu o uşă acoperită de o perdea prin care abia mai răzbeşte lumina din interior, şi fiecare îşi are pisica ei, oare a văzut multe. Piaţeta este acoperită cu un strat gros de baligă de capră, şi o capră, acolo *de cujus* poate, coboară de pe o terasă pe o scară: da, pe o scară. Se aude un fonograf. Pe neaşteptate se iveşte din întuneric un atelier de fierărie sau de tâmplărie – luminat cu electricitate şi dând de-a dreptul în piaţă – unde lucrează băieţi cu braţe pur desenate, în jiletcă fără mâneci. Iar liliecii zboară întruna, la mică înălţime, vrând parcă să spună la urechea trecătorilor o taină şi îndepărtându-se prin aerul jilav fără a o fi spus.

O voce răguşită, ca un ţipăt de animal: îl strigă o femeie arabă. Exupère se îndoaie şi mai mult de spate şi grăbeşte pasul.

Una dintre căsuţe are pe uşă o tăbliţă bătută în cuie: „Casă cinstită". Mai departe, altă tăbliţă: „Casă cinstită". Asemenea case cinstite nu-s de bun augur. Pe pământ umbra lui Exupère înaintează în faţa lui. Îl urmăreşte oare cineva? întoarce capul: nimeni. Casa are deasupra porţii o mână ca a Fatmei. O mână a

Fatmei cu şase degete. Exupère le numără din nou; sunt într-adevăr şase: degete iscusite în mângâieri fără seamăn. Cunoscuse cândva o femeie proaspăt ajunsă contesă care pusese să i se graveze pe hârtia de scrisori o coroană împodobită cu opt perle. Opt perie în loc de nouă, treacă-meargă. Dar şase degete? Semn bun? Semn rău? Şovăie o clipă, întoarce capul spire a fi sigur că nimeni nu-l vede şi se strecoară în casă.

Exupère avea experienţa acestui gen de *case.* Lăsând în urmă primejdiile străzii, intră cu dezinvoltură. Un indigen neverosimil de corect îl rugă să aştepte, pe un ton nu lipsit de mister, adevărat sau afectat.

Încăperea, destul de mare, era foarte „orientală", dar era orientul din strada Abukir sau din pasajul Cairo, amintind de acele figurine de material plastic (de altfel amuzante) care înfăţişează fie un european pângărind un arab, fie un arab făcându-i acelaşi lucru unui evreu sau unui porc, şi care sunt, se pare, de fabricaţie belgiană. Numai festoane, numai astragale şi bibelouri din aramă falsă. Pe ziduri câteva buchete de flori din celuloid, ca acelea de pe morminte. Pretutindeni, atârnând în mod bizar, bucăţi de sârmă şi sfoară. O pisică, misterioasă şi totodată fără mister, dormea pe un taburet slinos. Câteva fotografii de nuduri apetisante strângând îndeaproape o fotografie a mareşalului Foch, tăiată într-un colţ de o panglică tricoloră, şi alta mai mică a guvernatorului general al Algeriei, domnul Bordes. Aceste panglici erau mai curând neliniştitoare în ceea ce priveşte loialitatea acelei case faţă de statul

francez. (Un timp mai existaseră şi alte panglici, mai înguste, englezeşti şi americane, dar dispăruseră la protestele unor francezi.) O miasmă putredă plutea în salon, oare, după cum îşi dădu seama Exupère, provenea din pastilele aromatice arse în serai, îndărătul unei perdele de creton. Un patefon chita în surdină oribile melodii „orientale". Îndeplinea rolul acelor muzicanţi orbi care odinioară alcătuiau orchestra din haremul unui calif din Grenada.

O femeie de vreo cincizeci de ani se ivi în uşă. Avea nasul coroiat şi ascuţit precum ciocul unei păsări de pradă, pe cap purta un batic galben, avea veşminte bătătoare la ochi, un inel în degetul arătător, gâtul şi braţele încărcate cu bijuterii ieftine care, ciocnindu-se între ele, făceau un zgomot asurzitor. În urechi purta drept cercei două uriaşe inele aurite care aproape ar fi putut să-i slujească drept brăţări. Avea în asemenea măsură înfăţişarea a ceea ce era, încât îţi venea să crezi că urmărise cu bună ştiinţă asemenea efect. Avea ochii pătrunzători, înfundaţi în orbitele fardate îngrozitor cu verde. Era italiancă? Spaniolă? Arabă? Evreică? Malteză? Numele ei era probabil fals, ca toate numele persoanelor din acea casă.

— Doamnă Crabalona, aveţi aici fete evreice?

— De ce vă interesează? întrebă doamna Crabalona, căreia, se pare, nu-i plăceau întrebările directe.

— Iertaţi-mă, ca să fac dragoste cu ele.

Exupère, atât de stângaci în aproape orice împrejurare, redevenea bărbat când era vorba de femei.

Faţa doamnei Crabalona avu o expresie mai curând feroce decât furioasă.

— Aici nu avem evreice. Duceţi-vă la doamna Carmen sau la *Cele două emisfere.*

„Este evreică, şi nu vrea să-şi prostitueze coreligionarele, se gândi el. Foarte bine."

— Dar franţuzoaice aveţi?

— Am o franţuzoaică venită din Franţa. Dar nu vrea să primească decât arabi. Spune că sunt mai *gentlements.* Printre ultimii turişti erau şi două parizience, o doamnă cu fata ei – să tot fi avut vreo şaisprezece-şaptesprezece ani. Voiau să locuiască la mine trei zile, ca şi cum aici ar fi hotel, ca să primească arabi. Ce spuneţi de asta! Drept cine ne iau! Dar maure avem destule. Şi frumoase! Şi cârlionţate! O s-o chem pe Aissa, după ce stabilim preţul.

— Nu vreau fete maure.

— De ce?

Căută o explicaţie şi îşi aminti de prietenul său domnul Manoussié, zis şi Colle d'Épate, zis şi Colle, „figura saharianã".

— Am câte vreau în sud.

— Dumneata te duci în sud? totul spus pe un ton bănuitor. În sud fetele put. Aici la mine se spală bine. „Dar eu tocmai asta nu vreau, să fie bine spălate”. Vrei să ţi le arăt?

— Nu, răspunse cu hotărâre Exupère.

Cineva bătu la poartă. Pe dată se auzi un zgomot prelung de nenumărate uşi oare se închideau; casa ar fi trebuit să aibă semnale roşii şi verzi, ca, mai târziu, străzile. O expresie neliniştită se ivise în ochii doamnei Crabalona, şi gura ei, în mod ciudat, rămăsese o clipă întredeschisă. Vrând parcă să pună cât mai repede capăt discuţiei, pipăi cravata lui Exupère.

— Nu-i deloc şic cravata dumitale. Străluceşte. E din cele ieftine.

Pe neaşteptate îi luă mâna, i-o întoarse şi i se uită în palmă. Domnul Exupère şi-o trase cu spaimă. La Paris, pe bulevarde, când o femeie legată la ochi le spunea celor de faţă ce are fiecare în portofel, se uita îşi el o clipă, dar deîndată se îndepărta cât mai repede, de teamă să nu-i ghicească şi lui.

— O să fii fericit! O să ai anul ăsta bani mulţi! îi întoarse mâna în toate felurile. Eşti funcţionar într-un birou? Zărise fără îndoială o pată de cerneală de stilou. Şi deodată: Ah! Văd! Exupère fu impresionat. Într-adevăr, doamna Crabalona părea să fi *văzut* cu adevărat şi altceva în afară de pata de cerneală, în cele câteva clipe cât îi privise mâna.

— Ascultă ce-ţi spun: casa asta nu-i pentru tine. Tu eşti francez din Franţa.[2] Aici s-ar putea să ai de-a face cu poliţia. Vine amenințătoare, dar nu se întâmplă nimic. Nu se întâmplă nimic nici când vine cu turişti. Doar deschide uşile, îţi cere cartea de identitate şi îţi face o fişă.

— Puţin îmi pasă, spuse Exupère, care socotea că aici se cade să adopte o atitudine cât mai lipsită de prejudecăţi.

— Şşt! spuse doamna Crabalona, ducând un deget la buze. Mă cheamă cineva.

Lui Exupère nu i se păruse că fusese într-adevăr chemată. Dar doamna Crabalona ieşi din nou. De data asta lipsi destul de mult. Se întoarse.

— Aşadar nu aveţi franţuzoaice? întrebă din nou Exupère, care voia să încheie discuţia.

— Cunosc pe cineva, dar nu pot s-o aduc aici, e prea tânără: aş *risca.* E pariziană get-beget.

— Şi părinţii ei?

— E ca şi cum n-ar avea.

---

[2] În original *Francaouette.* (N.t.) Feminizare, proprie doamnei Crabalona, a cuvântului *Francaoui,* francez din Franţa în limbaj *cagayous,* adică în limbaj franco-algerian. (N.a.)

— E sănătoasă?

— Ţi-o trimit. Te descurci dumneata.

— Lucrează undeva? Din ce trăieşte?

— Astea ţi le va spune ea.

— E de încredere?

— Eşti deştept, o să vezi singur. Te descurci dumneata.

Pe faţa lui Exupère apăru o expresie de nemulţumire. De câte ori i se făcea un compliment, credea că lumea îşi bate joc de ell şi lua o atitudine de apărare, precum copilul arab oare îşi ridică braţul în dreptul feţei când un francez i se adresează, creând că acesta îl va lovi.

— A cunoscut mulţi bărbaţi?

— Asta o s-o întrebi dumneata. O văd joi. Du-te vineri la ora nouă în grădina din faţa poştei centrale, în partea unde sunt băncile. Îşi va legăna un picior. Să ai în mână o pungă cu arahide. Nu-i vorbeşti în numele meu. Dacă vorbeşti în numele meu, când vine puliţia, spun că nu te-am văzut în viaţa mea. Dar puliţia n-o să vină.

— De ce?

— Aşa.

— Şi ea?

— Ştie să tacă.

— Şi *şauşul* [servitorul arab] care m-a primit?

— E vai de pielea lui dacă vorbeşte. Dar n-a vorbit niciodată. E mort de frică.

— Frică de cine?

— Nu pune întrebări. N-ai ajuns niciodată colo sus[3]? A, e adevărat, tu lucrezi într-un birou... Dar la Barberousse toată lumea ştie: nu trebuie să pui întrebări.

Exupère se ridică.

— O să-ţi spun ceva: bărbaţii şi femeile când sunt împreună, aşa, ştii cum, nu-s prea frumoşi. Iar aici... Dar când e vorba de francezii din Franţa, o vezi pe femeie cum îl ţine pe bărbat de mijloc, aşa, pe stradă... Atunci rămâne cum am hotărât. Am văzut cu cine am de-a face: nu-ţi iau nimic.

— Ba da, în cazul că treaba se face.

Dar ea, pe un ton care nu admite replică:

— Nu te-am văzut în viaţa mea. Şi nu-ţi iau nimic.

---

[3] În închisoarea din Alger. (N.a.)

De ce doamna Crabalona se arăta atât de generoasă, şi în aparenţă atât de imprudentă cu acest necunoscut, noi ştim, dar nu vă vom spune.

Exupère ieşi de la doamna Crabalona transfigurat. O parizianăget-beget! Foarte tânără! Era din nou viu, era din nou bărbat. Această schimbare seamănă cu cea care are loc în momentul când răcoarea vine odată cu căderea nopţii, sau mai curând era tot atât de bruscă precum cea care se petrece într-o încăpere întunecată când se aprinde lumina electrică. Dar, departe de a fi nerăbdător, se gândea că ar fi preferat ca întâlnirea să aibă loc peste cincisprezece zile, într-atât speranţa este mai bună decât împlinirea ei.

Era mulţumit şi pentru că doamna Crabalona nu-i spusese: „Răspund de sufletul ei", cum îi spusese o madamă la Paris, procurându-i totodată o fată sub douăzeci şi unu de ani. În cazul de faţă, cel puţin nu i se vorbea de suflet.

În câteva minute se găsi iar în strada Bab-el-Ued. Un băiat eu sprâncene stufoase striga după o fată: „Frumoaso!" O atingea din mers, iar ea fremăta de indignare, ca un peşte pe care pui mâna. Un altul: „Maestre!" Maestrul, un vagabond de vreo şaizeci de ani, adevărat personaj de farsă, lăuda un hotel la care plăteai trei franci pe zi: „Şi nici nu e locuit de arabi!" sublinia el cu mândrie. Acum Exupère găsea că toate acestea sunt minunate. Îşi amintea cu duioşie că văzuse în Bab-el-Ued o stradă Reaumur şi o stradă

Boissy-d'Anglas! Nici mai mult nici mai puţin! Se aşează pe terasa unei cafenele şi ceru un rachiu de anason şi o frigăruie de rinichi. Dinlăuntru ajungeau până la el frânturi de dialog, vocale scurte şi având parcă un gust de măslină: „La Belcourt n-o să întâlneşti decât proşti, dar Bab-el-Ued e un adevărat Chicago"; – „Ştii bine că fiică-mea mi-e mai scumpă decât lumina ochilor"; comenzile clienţilor: „O bilă! O limunadă! Nişte gheaţă!"; cifrele violente şi cântate ale jucătorilor de *mora:* „Cincizeci!", „Nouăzeci"! Un liliac pătrunde pe neaşteptate în cafenea. Umbra lui se zbate pe podea. Bărbaţii îşi aruncă şepcile în plafon, vrând să lovească pasărea. Aceasta zboară afară, şi umbra ei zboară odată cu ea. Un tip intră: „Ce mai e nou astă-seară? Vreţi să vă distraţi?"

Bineînţeles că Exupère voia să se distreze! Chiar în acea clipă câţiva bărbaţi se opriră pe trotuar în faţa lui şi începură să se uite la casa din faţă. Păreau a se fi aşezat pentru totdeauna acolo şi priveau întruna, cu lăcomie. *Yauledul*[4] care vindea prăjituri în pragul cafenelei strigând misterios: *Soï! Şoişoi!* („Calde! Plăcinte calde cu sardele"), şi învârtindu-şi pe degetul arătător, băgat în pânza găurită, fesul, se întorsese şi el şi privea. La ce se uitau? Exupère zări la o fereastră, între două perdele, vaga, foarte vaga siluetă a unei femei tinere care se dezbrăca...

Chipurile de îngeri ale acestei rase languroase, una dintre cele mai „lipsite de prejudecăţi" din lume, tonurile de alb-crud alăturate

[4] Nume dat în Algeria copiilor arabi. (N.a.)

tonurilor de negru-arzător, păsările de noapte care îl atingeau pe sub ficuşii pitici cu trunchiuri palide – totul îl făcea acum pe Exupère să atribuie acestei mahalale nocturne o misterioasă atracţie, făcută din plăcere şi uşurătate. Acel *Soï! Şoişoi!* al *yauledului,* oare se desprinsese primul dintre privitori, răsuna ca o incantaţie de lunatec ce avea să deschidă porţile plăcerii. Din toate cinematografele răsunau puternic sonerii, chemându-i pe acei băieţi şi acele fete să se îmbete de o atmosferă romanţioasă pe care nu o bănuiau cât este de insipidă pe lângă a lor.

II

— N-ai auzit, sclavule? strigă domnul îmbrăcat ca un arab, cu o voce de stentor, către chelnerul tânăr care venea să ia comanda. E a treia oară când te chem. Dar tu te gândeai la puicuţa ta, se vede de la o poştă după cearcănele pe care le ai.

— Vai, domnule Manoussié, fiţi serios, spuse chelnerul, fără să se emoţioneze.

— Adu-mi nişte ţigări Gipsy cu filtru. Ai înţeles: cu filtru.

— Îmi daţi banii?

— O să ţi-i dau când plătesc şi masa.

Îşi întinse un picior pe unul din scaunele aflate în faţă. Şi cum patronul trecea prin apropiere, pronunţă răspicat, tot cu voce răsunătoare:

— Aici nu numai că se în anin că prost, dar şi chelnerii se fac că nu te aud când îi chemi. Cică servesc în ordinea venirii. Ţin să fiu servit imediat. Am spus.

Patronul aruncă spre Exupère, care stătea pe banchetă, o privire ce voia să spună: „E un om imposibili, dar, ce vreţi, ne-am obişnuit cu toanele lui".

Exupère ştia chiar din gura patronului că domnul Manoussié îi datora aproape trei sute de franci şi că, evident, acesta nu era decât începutul. „Să fii insolent când îi eşti dator cuiva este o atitudine clasică. Dar să fii insolent când ştii că vei continua să mănânci pe datorie!" Această insolenţă, care era atât de opusă felului său de a fi, îl uimea peste măsură. Nu-şi dădea bine seama în ce constă mecanismul: Colle, sărac, nu se putea face respectat decât prin insolenţă. Ca să-i poţi trata pe ceilalţi de la înălţime, trebuie să nu fii tu însuţi prea înalt de la natură: piticul e cel care poartă tocuri înalte. Şi apoi domnul Manoussié mai era şi orgolios pe deasupra: „De vreme ce îmi sunt acceptate insolenţele înseamnă că sunt un om foarte atrăgător".

Tutungeria se afla în apropiere. Chelnerul se întoarse. Colle îi aruncă douăzeci de *sous* bacşiş, plătindu-l bine pentru acea epocă

şi pentru serviciul pe care i-l făcuse. Banii căzură pe jos. Chelnerul îi ridică, mulţumindu-i, fericit, de nenumărate ori.

Domnul Manuel Manoussié, celibatar, fără profesie, în vârstă de treizeci şi şapte de ani, este francez din Franţa, fără îndoială. Are ochii albaştri, tenul roz, o barbă scurtă şi arămie. Poartă *gandura*[5] şi fes şi, în picioarele goale, aşa numitele *nalt* (sandale arabe). Este un bărbat foarte frumos, cu barba zburlită, imperială, cu o înfăţişare cu adevărat nobilă chiar fără ajutorul travestiului.

Arabii, în ciuda acestui travesti, îl respectau, din cauza bărbii şi a aerului său nobil. Îl numeau Baba Arudj, în amintirea acelor Barberousse celebri prin faptele săvârşite de ei în Alger[6]. Cei care-l cunoşteau puţin, şi care-l ştiau foarte sărac, simţeau faţă de el acel dispreţ amestecat cu o vagă simpatie care apăruse şi în privirea patronului restaurantului: ca şi aceste, îi treceau totul cu vederea. Oamenii pot fi împărţiţi – fapt important, la care nu ne gândim îndeajuns – în două categorii: cei cărora nu li se iartă nimic şi cei cărora li se iartă totul. (Cei cărora nu li se iartă nimic sunt în general şi cei mai buni.) Lui Colle i se ierta totul. Putea să se plimbe cu două uriaşe pumnale arabe (din secolul al XIX-lea) la cingătoare, în timp ce poliţia distrugea orice lamă ceva mai mare

---

[5] Cămaşă scurtă şi fără mâneci, purtată pe sub burnuz de către indigeni. (N.t.)

[6] Nume dat celor doi piraţi turci (Arudj şi Khayr al Din) care au fondat statul algerian în secolul al XVI-lea (N.t.)

găsită asupra unui arab. Dat fiind această impunitate, îndrăznelile sale erau, de fapt, prea puţin glorioase.

Îşi purta mizeria cu o ostentaţie veselă. De exemplu, într-un magazin, plăteşte şi, când i se dă restul, capătă, odată cu mărunţişul, şi o hârtie de o sută de franci. „Ce bine-i să primeşti bani! Nu mi se întâmplă prea des lucrul ăsta." Strigătul acesta este aproape sincer. Toată lumea râde. Şi-a făcut astfel, dacă nu prieteni, cel puţin câteva cunoştinţe care-l acceptă surâzând.

Francezii sau nu puteau să-l sufere sau aveau faţă de ell acelaşi sentiment ambiguu ca şi arabii.

Îl numeau Colle. Colle în loc de Colle[7] d'Epate[8], fiindcă socoteau cu toţii că dacă îl întâlneai nu mai puteai scăpa de el. Exupère era de acord că lui Manoussié îi place să-i scandalizeze pe cei din jur, dar nu găsea că prietenul său se ţine scai de lume. Câteodată Colle, e adevărat, nu te lăsa până nu-i plăteai ceva, dar făcea asta într-un chip atât de agreabil! Inteligent, destuii de cultivat, părea că a văzut multe în viaţa lui. Era plin de haz, amuzant, în aparenţă lipsit de orice răutate. Şi, pentru un om ca Exupère, foarte pasionant prin felul în care ştia să pară întotdeauna fericit, chiar când nu avea niciun ban în buzunar.

---

[7] De la verbul *coller* – a lipi. (N.t.)

[8] De la verbul *épater* – a epata, a scandaliza, a uimi. (N.t.)

Nu se ştia nici de unde vine, nici ce făcuse înainte, nici din ce trăia. Sta vreo şapte luni pe an în Sahara. Spunea că o face pentru că acolo nu cheltuia nimic şi pentru că, atunci când se afla în vreuna dintre oazele turistice, patronii de hotel şi turiştii îl plăteau cu mici sume pentru a le fi ghid – meserie pe care o făcea probabil bine, pentru că iubea Sahara, îi cunoştea obiceiurile, şi vorbea destul de curent araba. Alteori era găzduit la posturile militare de către unii ofiţeri, bucuroşi de prezenţa acestui citadin care-i făcea să râdă şi îi interesa. Dar uneori rămânea vreme îndelungată în ţinuturi îngrozitoare, fără ofiţeri şi fără turişti, unde probabil se hrănea doar cu lăcuste, curmale şi apă. La Alger locuia la o domnişoară în virată de vreo şaizeci de ani, domnişoara Rouffignol. Deşi se şoptea că era foarte cu putinţă ca în Sahara să se fi lăsat plătit pentru favorurile sale de către englezoaice sau americance amatoare de o culoare locală de care el nu era lipsit, nimeni nu insinuase vreodată că era întreţinutul domnişoarei Rouffignol; de altfel, nici măcar. Nu fuseseră vreodată văzuţi împreună pe stradă. Dar se presupunea că ea îl ajuta câte puţin, din milă, şi fiindcă era singură. „Are pentru mine un adevărat cult", spunea Colle. Primea de asemenea o mică pensie, nu se ştie de ce. Într-o zi Exupère îndrăznise să-l întrebe: „E o pensie de război?" – căci Colle purta uneori la butonieră panglica crucii de război. Acesta răspunsese: „E o pensie moştenită". Dar ce înseamnă oare „o pensie moştenită"?

În Alger Colle se îmbrăca foarte rar după moda europeană. O făcea totuşi în fiecare duminică, pentru slujba de la orele unsprezece de la catedrală. Exupère nu se ducea la biserică, dar căpitanul Larivière îi descrisese spectacolul: Colle în haine *gris perle,* cu gulerul cămăşii desfăcut, cu un fir de iasomie la butonieră, cu mănuşi de culoarea untului proaspăt, cu un baston în mână sau subsuoară, niciodată nici aşezat, nici în genunchi, totdeauna în picioare, fără să urmărească slujba dar privind adunarea cu o expresie autoritară. „Îmi place să fiu privit", mărturisea el. Şi la catedrală era. În cealaltă travee se afla domnul Saint-Justin (şeful lui Exupère), care îl ura, dar care în această împrejurare era dominat, neîndrăznind să-şi arunce privirea spre el. Larivière spunea: „Alături de Colle arată ca un laş". Larivière răspândise zvonul că Colle este fiul natural al marchizului de Bedois de Sambray, vechi nobil din Champagne, care îl avusese cu una din fermierele sale. „Marchizul de Bedois de Sambray"! suspinase Exupère, pe un ton de adevărată beatitudine. Cât de frumos sună un titlu de nobleţe!"

Au stat de vorbă timp de o jumătate de oră despre tot felul de lucruri. Cafeneaua dădea către scuarul Bresson, care la rândul lui dădea spre mare şi port, având în faţă nişte trepte pe care coborai spre chei. În sfârşit, Colle îşi scoase ceasul de buzunar:

— Nu mă inviţi la masă?

Exupère nici nu dorea altceva. Celibatar fiind, lua la restaurant un dejun copios şi stropit din abundenţă cu vin şi o cină foarte uşoară. Mânca aproape totdeauna singur. Ajunsese să creadă că are o conversaţie plicticoasă. Adeseori câte o cunoştinţă îi spunea: „Ar trebui să luăm prânzul împreună într-una din zilele astea", şi totul rămânea aici. Nu uita aceste cuvinte, pe care le considera un avertisment. Dar nu se plictisea niciodată împreună cu Colle şi simţea că nu-l plictiseşte nici el.

— Nu ţi-ai scris scrisoarea? spuse, văzând pe masă o călimară pe care Colle o ceruse chelnerului.

— N-aveam de scris nicio scrisoare. O cerusem ca să-mi umplu stiloul.

Se aşezară la masă. Colle îşi şterse pe îndelete paharul şi tacâmul: „De la aceşti sălbateci te poţi aştepta la orice!" Abia începuseră masa, când Colle râgâi. Un râgâit cu gura larg deschisă. Un râgâit plin, nobil, în mai multe reprize; chiar când râgâia era magnific. Arbora fără îndoială stilul arab: arabul râgâie din politeţe, pentru a arăta gazdei că a mâncat bine.

Prânzul a fost punctat de inevitabilele jeturi de sifon proiectate asupra micilor lustragii; de emoţia extraordinară a chelnerului când ceruseră aperitivul după friptură; de numeroasele ţigări cu filtru oferite de Colle lui Exupère; de capriciile lui Colle: cartofii serviţi la masă trebuiau să fi fost spălaţi numai cu apă potabilă, bananele trebuiau ţinute de coajă şi nu de miez, măslinele nu

puteau fi mâncate decât de pe un beţigaş de lemn. Mâncătorul nostru de lăcuste avea gusturi foarte delicate.

Exupère vorbea pe un ton volubil; era volubilitatea celor care de obicei tac mult. Cei care îl cunoşteau ar fi fost uimiţi să-l vadă atunci când era împreună cu Colle: destins, râzând aproape întruna, deşi ei nu-i văzuseră până atunci decât morocănos sau sever, cu trăsăturile alungite. Un tip, la masa vecină, comandase doar o friptură cu legume şi o cafea, şi bea doar apă. Colle îi aruncă o privire profund dispreţuitoare.

Colle fu chemat la telefon. Spuse: „Vrea probabil să mă tapeze". Exupère gândi: „Dacă a spus să fie chemat aici înseamnă că ştia că se va invita la masă".

Îşi spuneau mai ales obscenităţi. Colle pretindea că rămâne cast în timpul cât stă la Alger. Nu călcase niciodată pragul unui bordel. Franţuzoaicele din Algeria erau proaste, interesate, mofturoase, inaccesibile unui bărbat care nu plăteşte sau plăteşte puţin. Cu italiencele, spaniolele, maurele din Alger putea intra în tot felul de încurcături; cu evreicele nu, dar el nu voia să se culce cu evreice. Beduinele erau uşuratice, murdare, dezinteresate; exact ce-i trebuie unui bărbat. Recupera deci, în sud, timpul pierdut. Experienţa războiului îl învăţase că un bărbat poate foarte bine să rămână cast timp de luni de zile, fără homosexualitate şi aproape şi fără altceva. Gel puţin el. Exupère nu vorbea despre viaţa lui sexuală, ca de obicei.

Un tip se aşează la masa lor ca să mănânce: în restaurantul acesta lucrul era permis, şi în acea zi era lume multă. „Am plătit şi am dreptul să fiu lăsat în pace!” spuse Colle pe tonul său inimitabil. Nu plătise nimic, şi de altfel vom vedea şi urmarea.

Colle, agitându-se întruna şi ocupând tot mai mult spaţiu, lăsa neîncetat să-i cadă diferite lucruri: şervetul, o bucată de pâine, o lingură. De trei ori ridicase şervetul. În cele din urmă căută pe jos o bucată de brânză şi găsi în schimb un merlan, pe care-l mâncă.

Astfel ajunseseră la sfârşitul mesei, când Colle râgâi a doua oară. Exupère rămăsese tot cu vestonul bine înşurubat pe umeri: nu voia să arate că are muierii căzuţi. Şi apoi mai era şi blestemata aceea de sudoare care, pe de o parte, îi străbătea prin cămaşă iar pe de alta, în mari valuri, i se rostogolea pe ceafă, cădea pe veston, cădea picătură cu picătură pe marmura mesei, ca tot atâtea blestemate schije de obuz. Fundul pantalonilor îi era cu desăvârşire ud, ca şi cum s-ar fi aşezat în apă. Dar Colle, bineînţeles, nu transpira! Şi mânca fără să se păteze, în timp ce Exupère!

Exupère îşi aruncă ochii asupra notei de plată – 430 franci – şi văzu că aici intră şi ţigările cumpărate de Colle. Văzu de asemenea că figurează şi un sandviş care nu apăruse la masă. Dar Colle, care sosise înaintea lui, voise fără îndoială să-şi mai amăgească puţin foamea. Colle spuse de altfel cu neruşinare:

— Nu mănânc de multe ori cât am mâncat azi. De patru zile, de când Larivière, în trecere pe aici, m-a invitat să prânzim împreună...

Căpitanul Larivière era unul dintre ofiţerii care-l găzduiseră în sud. Or, din întâmplare, Colle îl întâlnise în ajun, şi căpitanul îi spusese: „Ce se întâmplă cu prietenul nostru Colle? E în Alger? Sunt şase luni de când nu l-am mai văzut". Şi Exupère nu punea nicio clipă la îndoială cuvintele ofiţerului.

Colle se ridică de la masă, clătinându-se uşor.

— Problema nu e să ştiu dacă voi putea ieşi de aici, ci dacă voi putea ieşi fără să răstorn masa.

Se întoarse şi luă trei bucăţele de zahăr din zaharniţă.

— Strică linia, dar de vreme ce e gratuit...

La urma urmei, nu râgâise decât de două ori.

„Înainte marş!" zise el. Era una din vorbele lui favorite, care îl caracteriza.

Colle şi Exupère se aşază pe o bancă din scuarul Bresson, pentru a mai sta de vorbă, în aşteptarea orei când Exupère trebuie să se ducă la bibliotecă. O bancă atât de înconjurată de scuipaţi încât îţi vine să crezi că foarte curând va începe să plutească, precum o barcă.

Bătrâneii-Veşnic-Nemulţumiţi stau de jur-împrejur pe scaune, ca într-un joc de societate. Fiecare dintre ei este preşedintele a câte ceva. Domnul preşedinte onorific al Bulomanilor din Émile-Combes refuză să-şi plătească scaunul. Ce riscă domnul preşedinte onorific? Dacă slujbaşul care închiriază scaunele nu e mulţumit, va fi dat afară din post, căci e arab. Dacă un băiat arab aruncă o minge care ar fi putut să-l atingă, din ochii preşedintelui Sindicatului de Apărare a Celor nedecoraţi cu Legiunea de onoare din Armând – Fallieres ţâşnesc scântei, o ură extraordinară îi transfigurează chipul bătrân: apucă mingea şi o zvârle cât poate mai departe, pe bulevard. Dacă ar putea, ar arunca-o în mare, şi odată cu ea şi pe băiat. Expresia de ură de pe faţa lui nu se stinge decât foarte încet.

În mireasma, dulceagă şi uşor greţoasă, de arahide, un arab care şi-a scos papucii îşi mângâie delicat picioarele goale urcate pe (bancă. Asta vă scandalizează? Dar şi ceea ce face vecinul lui Exupère, francez din Franţa, care îi trimite drept în faţă fumul de pipă cu care şi-a clătit gura, de asemenea vă scandalizează.

Slujnicuţa kabilă (doisprezece ani) care dă târcoale băncii repetă de o sută de ori pe minut „mireasa! mireasa!" În faţa unei păpuşi, bucuroasă să repete acest cuvânt, să-şi clătească gura cu el, ca acele domnişoare spaniole ce repetă la nesfârşit cuvântul *casar,* „a se mărita"; gura slujnicuţei kabile este capitonată cu un roz aprins, ca o caleaşca de nuntă.

La masă îşi spuseseră glume şi întâmplări deocheate. Scuarul prin care se perindă o mulţime alcătuită din atâtea rase diferite le inspiră o conversaţie serioasă.

Algerianul este foarte patriot. Defilări patriotice, insigne de foşti combatanţi etc.: Exupère nu văzuse în viaţa lui atâtea manifestări de acest gen. Dar metropola este foarte dispreţuită aici: cei din Franţa „nu sunt bărbaţi adevăraţi". La câţiva paşi de ei, un marinar îl ocărăşte fără niciun motiv pe un tânăr recrut, care nu ripostează, îndepărtându-se în chipul cel mai jalnic. Atunci, unul dintre camarazii marinarului spune:

— Nu ţi-e ruşine să te porţi aşa cu un biet soldat din Franţa!

Exupère şi Colle vorbesc despre Algeria, despre raporturile ei cu Franţa, despre viitorul lor comun. Este inutil să notăm aici spusele lor, interesante în situaţia din 1928, moarte odată cu această situaţie. Să precizăm doar că aceste spuse ne arată că avem de-a face cu doi oameni care ştiu să fie serioşi, unul sub o aparenţă meschină, celălalt sub o aparenţă extravagantă. Unul nu cunoaşte lucrurile decât din cărţi, celălalt nu le ştie decât din viaţă, şi amândoi le văd la fel. Exupère nu are faţă de arabi niciun fel de sentiment; îi observă, se iniţiază conştiincios, de un an, prin studiu, în civilizaţia lor, îi judecă cu obiectivitate, fără simpatie sau antipatie. Colle notează una din afirmaţiile lui pe un carnet. Exupère observă că se foloseşte de creionul pe care i l-a împrumutat chelnerul. „O să i-l dau îndărăt chiar acum, când o să

trecem pe acolo", spune Chile. Pentru el, Africa de nord este un ţinut unde viaţa e mai uşoară şi mai pitorească decât în Franţa. Are pentru locuitorii ei o simpatie superficială şi amuzată. De fapt, n-ar mai putea trăi altundeva. Mai mult, mâncarea bună îi inspiră câteva idei generale.

Pitorescul! Ceea ce se întâmplă, de exemplu, chiar în preajma acestei bănci, îl amuză şi îi reţine atenţia mai mult decât consideraţiile lui Exupère. Un evreu care vinde lorniete intuieşte un evreu bogat. Micii evreiaşi cu degetele pline de înde îl apucă brutal de picioare şi i le împing ca să se poată juca, sar peste picioarele lui încrucişate. Unul îi spune camaradului de joacă: „Dacă mi-o iei înainte, îţi tai capul"! Altul apucă autoritar bastonul lui Exupère pentru a-şi căuta cu el bila căzută sub bancă. Mucii îi curg din nas cu mişcarea sacadată a unei limbi de şarpe. În curând începe să se certe, amestecând fraze ca: „Să ştiţi că eu nu glumesc!" adresate adversarului, cu altele rugătoare ca: „Ai grijă să nu mă atingă!", adresate unui prieten. O fetiţă evreică, un mic monstru de vioiciune şi drăgălăşenie, cu minunaţi ochi de umbră, cu mânuţe de culoarea focului, o făptură semănând în acelaşi timp cu un ied, un elf şi un fluture, se întoarce din trei în trei minute la banca pe care stă mama ei, răsfăţându-se pe lângă aceasta ca şi cum ar avea o nevoie fizică de mângâierile ei pentru a putea exista.

Un copilaş arab de vreo patru ani merge spre un copilaş francez de aceeaşi vârstă, într-un elan de cordialitate copilărească. Copilaşul francez face o strâmbătură şi îl respinge.

Dar adevăratul spectacol este cel pe care-l oferă măgarii pe care se plimbă copiii. Un afiş lipit în scuar înştiinţează publicul că aceşti măgari sunt de fapt măgăriţe: dar acest lucru ne interesează pica puţin. Mulţi copii suferă cumplit în spinarea acestor măgăriţe, pe care călăresc în timp ce plâng în hohote. Dar este lucru *bine ştiut* că asemenea plimbare le place copiilor: şi atâta e de ajuns. O fetiţă care a coborât de pe o măgăriţă se îndepărtează puţin de ea, apoi se întoarce şi îi sărută repede crupa, plecând apoi iar. Un mic lustragiu, îndemnat de prieteni, văcsuieşte copitele unei măgăriţe.

Colle, după un timp, spune:

— N-am primit încă pensia. Trebuia s-o capăt pe trei sau pe patru. Suntem în nouă şi n-am primit încă nimic. Sunt foarte strâmtorat.

Exupère era dinainte învins. Niciodată nu îndrăznise să spună „nu" cuiva în faţă: făcea nesfârşite ocolişuri pentru a nu spune „nu". Nu îndrăznea niciodată să-şi facă pe faţă din cineva un adversar. Nu îndrăznea niciodată să treacă la ameninţări, de teama unei reacţii şi mai violente din partea celuilalt. Fugea din faţa mâniei posibile a oricui ca o corabie cu pânze din faţa furtunii.

Se prefăcu că e cu gândul în altă parte. Dar Colle nu se lăsă:

— Masa pe care mi-ai oferit-o este singura mea masă decentă din ultimele patru zile. Un suspin. Presupun că m-ai înţeles.

— Ţi-aş, împrumuta ceva bani. Dar îmi mai datorezi două sute de franci.

— Crezi că am uitat? Mă gândesc la asta zilnic, îmi stă pe suflet. Deşi arabii spun că este nepoliticos să înapoiezi prea repede o datorie, deoarece ai putea lăsa să se creadă că cel care te-a împrumutat duce lipsă de bani. Niciun arab nu a spus vreodată aşa ceva. O să-ţi restitui toţi banii de îndată ce voi primi pensia, pe care poate o voi căpăta chiar mâine. Îţi jur pe propria mea mamă.

Îi mai oferi o ţigară, ca şi cum acest dar regal putea să-l hotărască pe Exupère. Se ridicară. Trecură iar priit faţa restaurantului unde prânziseră. Colle nu restitui creionul, iar Exupère nu se mai gândi la asta.

— Vrei să ştii în ce situaţie mă aflu? Ascultă. Alaltăieri cineva suină la uşă. Domnişoara Rouffignol nu era acasă. Deschid şi văd că erau două călugăriţe de la mănăstirea Saint-Vincent-de-Paul care făceau o colectă de bani. Le-am spus: „Sfinţiile-voastre, nu pot să vă dau nici măcar un bănuţ. Voi nu ştiţi ce înseamnă să nu ai o leţcaie". Una dintre ele a surâs. Atunci mi-a venit să-i spun: „Mai bine mi-aţi da voi nişte bani".

Exupère era catolic dar nu credea. Fu impresionat de călugăriţe şi amuzat de fraza hazlie a lui Colic.

— Cât vrei?

— Cinci sute.

— O să-ţi dau trei sute, dar pentru ultima oară.

Colile avu o expresie violentă şi neplăcută. Exupère se gândi: „Rămân şi fără trei sute de franci şi-mi fac şi un duşman”.

Îşi scoase portofelul şi surprinse privirea arzătoare pe care Colle o arunca spre bancnote: privirea curvei pe care o plăteşti. Şi-l închipui pe Colile smulgându-i din mâini un teanc de bancnote şi fu peste măsură de uşurat după ce-şi bagă portofelul în buzunar.

Ajungeau în faţa Operei. Ca râurile curgând din munţi, valuri de vulgaritate se revărsau odată cu muzica emisă de radiourile din cafenele. Un tip se ridică de pe terasa braseriei Tantonville şi i se adresă joviali lui Colile:

— După câte văd, ai primit în sfârşit pensia!

— Da, dar cu patru zile întârziere, ceea ce e mult când aştepţi hani.

Îşi spuseră câteva banalităţi. Tipul se întoarse pe (crasă. Râzând, Colle îl apucă de braţ pe Exupère:

— Te-am dus, dragă Exupère! Dar am fraierii mei peste tot. Şi e adevărat că pensia mi-a venit cu patru zile întârziere.

— Atunci poate că-mi dai înapoi cei trei sute de franci, spuse Exupère cu timiditate.

— Chiar vrei asta? Mult mai ţii la banii tăi. O să ţi-i dau sâmbătă, cum ne-am înţeles. Poţi să mai aştepţi. După toate serviciile pe care ţi le-am făcut!

Ce servicii? La sosirea lui Exupère, îi arătase acestuia câteva locuri pitoreşti, îi vorbise de câteva restaurante decente şi nu prea scumpe. Şi mai ales, şi acesta era adevăratul serviciu, îl distra.

Îi strânse mâna.

— Iartă-mă. Trebuie să-i mai spun ceva tipului de adineaori. Ah, bine că mi-am amintit, am aici ceva care o să te consoleze.

Şi după ce îi băgă în mână o foaie de hârtie, plecă în grabă spre Tantonville.

Urcând pe strada Midi el et către universitate, unde se găsea biblioteca la care lucra, trei motive de melancolie începeau să prindă fiinţă în mintea lui Exupère: faptul că Colle l-a tratat ca pe o marionetă; că a plecat de îndată ce a obţinut banii; că el, Exupère, îşi dă seama că nu va putea minţi niciodată în felul ăsta. Căci atenţie! Exupère fabula, e drept, după cum vom avea îndeajuns ocazia să vedem, ceea ce este însă cu totul altceva decât a minţi din interes: această atitudine este o manevră, cealaltă un joc. Incapacitatea de a minţi venea din slăbiciunea lui, ştia bine asta; din oboseală, spunea. Ce? Adevărul; aşa era mai simplu. Minciunile lui Colle erau o dovadă de energie. Unii oameni maturi, când tratează afaceri, te mint exact aşa cum mint copiii. „Ţi-am scris ieri-seară.” „Am vorbit de tine cu Daniel.” Îţi spun toate astea privindu-te ţintă în ochi. Evidenţa apare curând, limpede ca lumina zilei: nu ţi-au scris şi nici n-au vorbit cu Daniel. Era puerili,

mai curând respingător, şi totuşi felul de a minţi al lui Colle îi impunea lui Exupère: ce tupeu!

Altceva. I se păruse că vede o mică tresărire de plăcere în privirea lui Colle în timp ce i se plângea. I se năzărise doar, sau Colle era până într-atât de neruşinat?

Studentele se îndreptau spre universitate. Şi aici, ca şi la Bab-el-Ued, întâlnea o rasă tânără, plină de vitalitate şi vigoare. Cu umerii puternici, de o frumuseţe. Atunci atât de rară în Franţa. Cu părul ca noaptea şi ca furtuna. Cu dinţii albi şi larg dezvăluiţi în timp ce râdeau cu toată gura. Cu genunchii asemeni soarelui care răsare. Cu o vară în urmă umblau cu pulpele goale, purtând şosete până deasupra gleznelor. În vara aceasta, cu picioarele goale în sandale, aveau mersul dansant al populaţiilor primitive: picioare răcoroase prinse în pielea sandalelor, ca nişte languste în carapacea lor. Pufuşorul blond de pe braţele şi pulpele lor scânteia pe pielea im lunecată precum spuma fremătătoare pe suprafaţa calmă a Mediteranei. Un fotograf ambulant îi fotografia pe toţi cei care păreau că merită să fie fotografiaţi. Nici nu se gândi să-l fotografieze pe Exulte re, care se înciuda. În faţa universităţii şi a liceului de fete este o staţie de tramvai, pentru ca bărbaţii care aşteaptă o fată să pară că aşteaptă tramvaiul. Se află aici şi o bancă, pe care dacă stai ai un aer mai firesc, şi un florar. Fetele ies de la liceu la ora unsprezece. Exupère, cât de des îndrăzneşte, disimulându-şi manevra, îşi părăseşte locul din bibliotecă şi se duce să le privească prin fereastră. La ora unsprezece şi un sfert

totul se termină. Marile porţi se închid şi momentul e patetic: parcă ceva ar muri şi parcă aceste porţi s-ar fi închis pentru veşnicie asupra graţiei şi tinereţii lumii. Exupère se întoarce pe estrada lui de bibliotecar.

Acum, în faţa universităţii, caută în buzunar hârtiuţa de care se va sluji în vederea conversaţiei sale cu domnul Saint-Justin. Cum nu ştia niciodată dacă a doua zi, la ora cutare, va fi sau nu în formă, îşi nota totdeauna ce avea să-i spună şi chiar terne posibile de conversaţie. Din buzunar mai scoase şi hârtiuţa pe care i-o lăsase Colle „pentru a-l consola". Citi:

ALGER
À condiţion demporter un scaphandre,

On peut très bien hiverner à Alger.

Cest un conseil quil est bon de répandre:

Pour vivre rue d'Isly, apprenez à nager.[9]

---

[9] La Alger, iarna, cad ploi torenţiale, care pot ţine două zile în şir. Strada d'Isly era, în 1928, cea mai importantă din Alger. (N.a.)

ALGER
Dacă iei cu, tine un costum de scafandru,

Poţi foarte bine să iernezi la Alger.

E un sfat pe care e bine să-l afle toată lumea:

MARSEILLE

Un porc dans le purin cherchait sa nourriture.

Un vieux hareng saur,

Une sardine en pourriture,

Cétait là le plus clair de sa triste pâture.

Soudain le porc gémit, étouffe et tombe mort.

La sardine avait bouché le porc.[10]

Râse. Aceste mici poeme (dacă le putem numi aşa) şi altele asemenea lor, transcrise de Colle pe un caiet de elev pe care i-l arătase lui Exupère, alcătuiau un tot intitulat de el: *Mediterana fără*

Ca să poţi trăi în strada d'Isly; învaţă să înoţi.

MARSILIA

[10] Un porc în gunoi îşi căuta hrana
O străveche scrumbie afumată,

O sardea putredă,

Iată tot ce era mai bun din jalnica-i hrană.

Deodată porcinii geme, se înăbuşă şi se prăbuşeşte mort.

Sardeaua astupase porcul. (N.t.)

lacrimi, titlul evocând o lucrare pe atunci populară, menită să-i facă pe copii să înveţe latina: *Latina fără lacrimi.* Exupère îşi aminti că în scuar, la întrebarea dacă va pleca curând în Sahara, Colle îi răspunsese: „Nu înainte de sfârşitul lui octombrie". Asta îl bucurase, şi îl bucura încă, în ciuda extravaganţelor saharianului.

Starea aceasta îi fu accentuată de o mică întâmplare. Un profesor de la universitate, cu care schimbase de câteva ori câteva cuvinte aparent cordiale, trecu pe lângă el, aproape atingându-l. Dar întoarse capul, cu ochii plecaţi, pentru a nu-l saluta. Gestul era grotesc şi aproape abject. Exupère îl simţi ca pe o jignire.

O fată îl depăşi. Îi mirosi urma cu indecenţă, cum fac câinii. Ce fese! Ce mers legănat! Se uită la ceas: ora două fără cinci. O urmări puţin, până dincolo de porţi: o! vas plin de scârnăvie, o! corabie obscenă! Spuse cu voce tare:.. Fetişcană îndrăcită! Doamne, frumos lucru e o femeie". Un trecător întoarse capul şi-l privi. Exupère se uită din nou la ceas: ora două fără două minute. Se întoarse din drum şi începu să urce Scara.

Pe uşa bibliotecii se afla o placă smălţuită: TRAGEŢI. Împinse deci uşa, cum făcea de fiecare dată după ce citise inscripţia. Căutase explicaţia acestui reflex în *Introducerea în psihanaliză,* dar nu o găsise.

III

O subcomisie a Comitetului pentru sărbătorirea centenarului (cucerirea Algerului) se întrunea la ora două şi jumătate, în acea zi, la bibliotecă. Domnul Saint-Justin, care o prezida, venise. Înalt, subţire, spân, cu părul cenuşiu, scurt şi des. Exupère era secretarul subcomisiei.

— O să-i vezi îndată pe boşorogii ăştia, spuse Saint-Justin. Îi cunoşti pe Ratin, Marson, La Fauvoyer. Dar vor mai fi şi alţii: Bichat, care e pe jumătate paralizat, dar nici nu merită altceva; vine să cerşească ceva; Poulain: un adevărat şarpe veninos şi pe deasupra mai e şi încornorat; eu îi spun „vipera cu coarne"; Freton, prost în toate privinţele, dar nu şi când e vorba de interesele lui; şi Barillet, care nu are niciun alt merit în afară de acela de a fi bănuit că şi-a otrăvit nevasta.

Soseau unul după altul, toţi înalţi funcţionari onorifici, ceremonioşi, bolnavi de gută, tuşind întruna, făcându-şi temenele şi salutându-se cu dezinvoltura întrucâtva rigidă a „domnilor bine" care puteau fi văzuţi în acea vreme la Saint-Sulpice, pe banca epitropilor, în serile cu predici „contradictorii": „După dumneata, dragă prefecte"; – „Dar vă rog, domnule director general"; – „Eşti mai vârstnic decât mine"; – „Asta nu ne întinereşte". Şi jachete, gulere tari (doar domnul Saint-Justin arbora cu aroganţă un guler moale, pe care nu şi-l putea îngădui, fără îndoială, decât în

calitatea lui de preşedinte), o expresie a feţei mirosind a naftalină, a ordine morală şi a Waldeck – Rousseau. Exupère abia se aşezase, aşteptând cu peniţa respectuos înălţată, şi iată că un venerabil bătrân – de fapt singurul din Alger care împlinise o sută de ani – nesfârşit de lung, tremurând din toate încheieturile şi îmbrăcat în negru, se şi îndreaptă spre el cu un mers oblic ca de crab, se înclină şi îi spune: „Dumneavoastră, domnule, în ce calitate vă aflaţi aici?" Exupère ridică vag din umeri. „Dar domnule, aveţi fără îndoială un titlu! Altfel nu v-aţi găsi aici." „Sunt bibliotecar", îi răspunde Exupère, cu aerul unui ştrengar prins în timp ce fura dulceaţă. – „Nu, domnule! exclamă fulgerându-l cu privirea domnul Saint-Justin, care tronează pe scaunul său de preşedinte. Bibliotecar sunteţi în altă parte; aici sunteţi domnul secretar." Lucrurile se petreceau ca pe acel vapor englezesc unde fiecare pasager trebuia neapărat să aibă un titlu, astfel încât unul dintre ei, simplu rentier, era numit „Domnul pasager de la clasa întâi." Saint-Justin deschide şedinţa şi citeşte raportul, cu adevărat magistral, după Exupère: claritate, precizie, concizie, forţă, calităţi imperiale. Dar aplicate la chestiuni de foarte mică importanţă: trebuie stabilit programul muzical al serbărilor consacrate centenarului la Alger, repartizate creditele alocate de guvernatorul general (sosirea muzicii gărzii republicane şi cheltuielile aferente fiind în afara dezbaterii) etc.

Domnii nu aprobară raportul decât după multe şicane şi tocmeli, fiecare vrând să-şi pună în valoare personalitatea. Fiecare dintre ei reprezenta o anume valoare, sau chiar o valoare sigură, în

specialitatea sa. Dar toţi laolaltă alcătuiau o bandă de idioţi. Făceau paradă de patriotism, după cum mâine aveau să fie demagogi: votau că Algeria trebuie glorificată după cum mâine aveau să voteze că trebuie părăsită; important era să voteze ceva care *va face o bună impresie* în afară, să pară a fi la unison cu momentul prezent, să fie aprobaţi de o majoritate. Era o plăcere să le vezi înfăţişarea dulceagă şi mulţumită de sine, felicitările reciproce când reuşiseră să facă să fie votată o moţiune de-a dreptul neroadă sau nechibzuită. Oneşti sau necinstiţi, după împrejurare, jalnici totdeauna, creau în jurul lor – ei, atât de competenţi, atât de importanţi, atât de decoraţi, atât de festivi – o atmosferă greoaie şi totodată superficială, inefabil puerilă.

După ce domnul Freton rostise de trei ori: „Subcomisia al cărei vicepreşedinte sunt", sau „a cărei vicepreşedinţie o asum", Exupère începu să numere de câte ori va mai spune astfel. Domnul Freton aminti de şapte ori, în decurs de o oră şi cinci minute, că este vicepreşedinte al subcomisiei. Unul dintre domni căutând mereu nod în papură, Exupère îl auzi pe Saint-Justin cum mormăie printre dinţi, fără să-şi schimbe expresia feţei: „Bieţi hodorogi! Bieţi hodorogi!" Crezu că n-a înţeles bine, apoi văzu că a înţeles, şi vorba aceasta hazlie rostită de acea gură atât de severă îl umplu de fericire. Arăta că şeful său posedă resurse pe cât de întinse, pe atât de neaşteptate. Dacă i s-ar fi adresat lui Exupère, ar fi părut că stabileşte între ei un fel de complicitate veselă, şi ar fi fost şi mai bine încă. Dar şi aşa era tot foarte bine.

Un tânăr, secretarul unuia dintre domnii care se scuzaseră că lipsesc, şi care îl înlocuise, nu voia să fie prea tăcut şi din când în când îşi făcea auzită vocea, dar atât de slab, din timiditate, încât nimeni nu-l asculta şi nici măcar nud privea, toate privirile treceau pe lângă el, în mod intenţionat. În ciuda a toate acestea, cum nu era la curent cu nimic, se prefăcea că se interesează cu pasiune de toate. Domnul Saint-Justin profită de surzenia domnului Poulain spre a i se adresa cu voce foarte puternică: „Dumneata n-o să înţelegi niciodată nimic din toate astea". Domnul Poulain surâdea, în culmea fericirii.

După ce domnii din subcomisie s-au retras, domnul Saint-Justin îl întrebă pe Exupère ce părere are despre întrunire. „Ştiţi, trase el concluzia, totul se va petrece aşa cum vreau eu." Apoi, după un timp: „Şi puteţi fi sigur că în toată mica zonă asupra căreia se exercită autoritatea mea, prietenul dumneavoastră Manoussié nu are ce să caute. Ar fi frumos să-l vedem făcând pe măscăriciul. M-am săturat de toată mascarada asta".

Avusese loc o mică întâmplare tenebroasă, sau cel puţin pe care Exupère o considera astfel. Colle voia ai încăpăţânate să împrumute de la bibliotecă o *Viaţă a fraţilor Barberousse,* publicată în secolul al XIX-lea, traducere franceză după un manuscris arab din secolul al XV-lea păstrat la Biblioteca naţională din Paris. Volumul figura în catalog dar nu se afla niciodată la locul lui în raft. Exupère îl bănuia pe Saint-Justin că-l luase acasă, ştiind că

Colle vine să caute documente care i-ar permite să lase să se creadă că este un descendent al fraţilor Barberousse.

— L-aţi văzut din nou şi astăzi. V-am zărit în scuarul Bresson. V-am spus cât de mult rău vă faceţi frecventându-l, şi încă numai pe el. Cine e? De unde vine? Din ce trăieşte?

— Este agent de turism în sud.

— Dacă ar fi agent de informaţie politică aş mai înţelege. Franţa are duşmani chiar şi în sud. Dar dacă este cu adevărat agent, cred că, dat fiind că agent de poliţie nu este, este mai curând informator,

Exupère tresări.

— A fost totdeauna foarte corect faţă de mine.

— Joacă faţă de dumneavoastră jocul onestităţii.

— Este invitat la guvernatorul general.

Exupère se referea la recepţii. Colle îi spusese:

„Mă duc pentru bufet".

— Se duce în *gandura,* cu picioarele goale în *naïl... Şi* este acceptat!

— Ba este chiar invitat în repetate rânduri. Să zicem că este socotit o curiozitate locală. În orice caz, s-a comportat foarte bine la ultima recepţie. Dumneavoastră n-aţi venit, domnule director, eraţi cred...

— În inspecţie în Tunisia.

— Toată lumea îl admira, se extazia... Omul deşertului! Ce înfăţişare! Cât pitoresc!

— De vreme ce n-au îndrăznit să-l dea afară pe uşă, evident că trebuiau să se extazieze.

— Dar ascultaţi un lucru extraordinar: *Başaga* Ben Ali era de faţă. Lasă să-i cadă evantaiul şi, aflându-se aproape de Manoussié, îi face semn să-l ridice. Era prea de tot! Cu un gest instinctiv Manoussié se apleacă, apoi îşi revine la timp, se ridică şi lasă evantaiul pe jos. L-a ridicat Haguet.

(Domnul Haguet era profesor la liceul de băieţi.)

— Apropo, Haguet mi-a vorbit mult de dumneavoastră.

— De bine sau de rău? întrebă repede Exupère, care se gândea întotdeauna la ce e mai rău.

— Vom mai vorbi de asta. Dar, domnule Exupère, fiindcă veni vorba de gesturi instinctive, dumneavoastră n-aţi fost oare cât pe ce să vă ridicaţi de pe scaun când v-a salutat aed tinerel care-l înlocuia pe Bichat?

— Ah! aţi observat aşadar! spuse Exupère roşind. [Da, evident, Saint-Justin vedea totul!] Am făcut-o fără să mă gândesc... Mi-a fost ruşine tot timpul şedinţei.

— Mai multă ţinută, vă rog. Toată lumea vă calcă în picioare. Daţi-vă aere! Compuneţi-vă un personaj!

— Voi încerca, domnule director.

— Să placi este greu şi iluzoriu. Iluzoriu pentru că arareori suntem pe placul celorlalţi prin ceea ce nădăjduiam. Apoi vine o zi când încetăm să le mai fim pe plac; e aproape fatal. Să displaci nu cere multă pierdere de timp, este un lucru sigur şi de rare te poţi folosi multă vreme; rareori se întâmplă să mai încerci să placi după ce nu ai plăcut. Şi apoi de ce să placi? Nu există niciun motiv pentru; i căuta să câştigi simpatia celorlalţi[11].

— Totuşi dumneavoastră sunteţi bun, domnule director. Asta se simte...

Oamenii văd în general roşu înaintea ochilor când li se spune că sunt buni.

— Eu n-am timp să fiu bun, cu toate treburile pe rare le am pe cap!

Ca un taur care, după ce a sfâşiat un cal, dă ocol arenei şi apoi se întoarce şi-l sfâşie iar, Saint-Justin aduse din nou vorba de Colle.

— Aţi priceput ce se ascunde îndărătul poveştii cu crucea de război a lui Manoussié?

— Ce se ascunde?

---

[11] Fraza: „Nu există nici un «motiv“ etc., este din Dickens, citat de Tolstoi. (N.a.)

— Dacă aţi fi fost soldat aţi şti că cele mai bune regimente, în anii 14-18, primeau *furajera.* Cea mai modestă distincţie era furajera verde şi roşie a crucii de război. Oamenii o purtau pe umăr şi, uneori, mai ales în spatele frontului, purtau o mică furajeră redusă la dimensiunile unei insigne prinse pe bluzon. Furajera-insignă era compusă din două torsade de bumbac, una groasă şi alta subţire, având culorile crucii de război. La butoniera prietenului dumitale nu se vede o panglică, ci o torsadă care atârnă puţin. Dacă l-am întreba, ne-ar spune că este cea mai mică dintre tornadele insignei furajere şi am putea discuta. A făcut parte dintr-un regiment care avea furajera crucii de război. Era poate bucătar, sau croitor, sau ordonanţă. Este un impostor.

— Vedeţi totul... murmură Exupère.

— Văd totul, ştiu totul, şi înţeleg totul, spuse domnul Saint-Justin cu simplitate.

Continuă:

— Dar nu pot totul. Mi-a fost respinsă cererea pe care am făcut-o pentru a vă obţine o mărire de salariu. Mi s-a dat ca argument faptul că sunteţi de puţină vreme în Algeria.

— Bine, spuse Exupère cu voce slabă.

Primise o lovitură grea. Saint-Justin intervenise ca să fie mutat de la Oran la Alger. Exupère nu se îndoise niciodată de reuşita celei de a doua intervenţii a acestuia. În această credinţă îşi reînnoise

lenjeria, îşi cumpărase un costum de haine, pantofi, un foarte frumos Amiel legat în piele (intenţiona să facă o antologie din opera lui Amiel). Şi mai ales era generos cu femeile cu care avea aventuri întâmplătoare şi cu amanta lui, spaniolă foarte modestă dar pe care el o răsfăţa. Terminase aproape toţi banii: mai avea şapte sute de franci din cei o mie şapte sute patru franci pe care-i primea lunar (era înainte de recalcularea salariilor). Şi nu avea nicio avere. Nu-i mai rămâneau decât două soluţii: să facă economii şi să împrumute. Şi totul din cauza încrederii prea mari pe care o avusese în Saint-Justin!

— Este un refuz de durată?

— Nu pot să fac o nouă cerere decât după perioada concediilor de vară, şi va mai trece un timp până vom primi un răspuns favorabil, dacă îl vom primi.

— Nu-mi rămâne decât să vă mulţumesc, să vă mulţumesc din tot sufletul, domnule director. O. Să mă descurc eu.

— Ce păcat că nu există un post de arhivar în deşert! V-aţi duce după prietenul dumneavoastră. Aş cere să se creeze un astfel de post pentru dumneavoastră, dar cum nu am niciun fel de trecere...

După această glumă greoaie se ridică, ceea ce însemna că vizitatorul este invitat să plece. Cuvintele fuseseră pronunţate pe un ton glacial. Saint-Justin nu râdea niciodată, în timp ce Colle râdea în hohote. Specialitatea lui Saint-Justin consta în a spune

lucrurile cele mai extravagante cu totală impasibilitate. Întrebă cu impertinenţă:

Aţi înţeles?

— Ce anume?

— Că era o glumă.

— Desigur, domnule director, desigur...

Exupère continua totuşi să aibă înfăţişarea absentă a rumegătoarelor, ceea ce arăta că nu înţelesese pe deplin. Înţelegea toate glumele lui Colle. Dar cele ale lui Saint-Justin îl lăsau uneori nedumerit.

Pe palier îşi aprinse o ţigară. Firma între treizeci şi patruzeci de ţigări de tutun negru pe zi. Era unul din felurile în care îşi uita de sine, sau încerca să-şi uite. Mergând pe strada Michelet se gândea la acea zi, la Colle, pe a cărui prietenie nu putea conta, la Saint-Justin, care făcea haz de ceea ce pentru el însemna o adevărată nenorocire, şi la această nenorocire însăşi.

Privea cu alţi ochi parcă la tot ce-l înconjura. Vitrinele magazinelor din care nu putea cumpăra nimic. Oamenii care câştigau cât voiau. Pentru prima oară în mod serios avea necazuri băneşti. Numai de un sfert de oră, în timp ce Colle trăia astfel jumătate din an, şi de câţi ani? Bietul de el! Şi e întotdeauna atât de vesel. Oricât de

discreditat ar fi fost, trebuia să-l ia drept model. Această nenorocire îi apropia.

Merse de-a lungul grădinii unde a doua zi urma să se întâlnească cu protejata doamnei Crabalona. Neplăcută coincidenţă. Cum să te ţii de fuste când te apasă ceva pe suflet?

Se pregăti să cumpere un ziar de seară, ca în fiecare zi. Renunţă, nu fără să surâdă la gândul acestei economii de cinci *sous;* se gândi la Colle când cere foc unui necunoscut pentru a economisi un băţ de chibrit. Dar va trebui să facă economii şi la altele. La prânz va bea o jumătate de kilogram de vin în loc de un kilogram. Îşi va fuma ţigările până la capăt, în loc să le arunce pe jumătate (le aprindea când era nervos şi le arunca din exasperare).

Invazia mizeriei are loc de obicei în trei etape: 1 – Omul, ca în cazul anumitor boli, primeşte un avertisment, dar îşi continuă existenţa normală, doar cu o oarecare nelinişte în suflet. 2 – Mizeria izbucneşte, şi el nu se gândeşte în primul moment decât cum să ascundă acest viciu, această crimă, şi cum să-i facă faţă trecând neobservat. 3 – Îşi pierde capul, cerşeşte pretutindeni şi face cele mai mari prostii. Cele trei etape se reduceau la una singură pentru Exupère: trebuia să cerşească şi să primească bani fără întârziere. Şi apoi mai trebuia să şi ceară sfatul cuiva: Exupère simţea totdeauna nevoia să i rară sfatul cuiva. Se afla din vina lui în situaţia incredibilă de a nu cunoaşte decât – lucrurile stau exact aşa – două persoane din Alger: Saint-Justin şi Colle. Da, numai două, în acest

oraş pe care chiar în acea clipă îl vedea mişunând de lume. Ar fi vrut „să vadă" şi alţi oameni în afară de cei de la bibliotecă, pentru a mai reduce din timpul când, singur fiind, nu putea să se gândească decât la el însuşi, timp foarte greu de îndurat; totuşi, când îi vedea, nu găsea să le spună nimic şi avea sentimentul irezistibil (am mai spus-o) că îi plictiseşte. Să se adreseze lui Saint-Justin? Nici nu putea fi vorba de (ista. Trebuia deci să obţină de la Colle numele câtorva cămătari, şi aceasta fără întârziere. Colle, de altfel, va fi mulţumit fără îndoială să servească drept mijlocitor. Colle şi Saint-Justin – se întorcea, întruna, tot la ei. Se agăţa de forţa lor precum iedera de un trunchi viguros.

La acea oră – ora cinci – Colle îşi începea plimbarea ţanţoşă pe strada d'Isly. Dar poate că mai era acasă. Exupère vru să-şi încerce norocul.

Cu treizeci de metri mai sus de strada d'Isly, strada Mogador înseamnă provincia, iar cu cincisprezece metri mai sus, strada Dupuch reprezintă provincia cea mai îndepărtată. Amintesc de străzile Cauchoy şi Constance din Montmartre, cu tăcerea şi vegetaţia lor, la cincizeci de metri de bulevardul Clichy şi de Moulin Rouge. Colle locuia pe această colină, în cea mai frumoasă cameră a unicului apartament al domnişoarei Rouffignol, care o ocupa pe cea mai mică – între câmpia cu copaci dinspre apus şi oraşul desfăşurat în vale, spre răsărit, de-a lungul mării. La două minute de verdeaţa misterioasă, la două minute de mulţimea şi

mai misterioasă încă, şi pierzându-se pe sine când într-una, când în cealaltă.

Exupère sună, domnişoara Rouffignol deschise şi dispăru discret. Într-o zi, găsind uşa întredeschisă, Exupère intrase şi o surprinsese aşezată pe un mic taburet la picioarele lui Colle, căruia îi tăia unghiile.

Colle stătea întins pe un şezlong de răchită, cu un picior dezgolit – avea picioare frumoase – scos nu fără oarecare afectare de sub *gandura.* Exupère cunoştea bine încăperea, mobilată în stil oriental, chiar în cu totul alt gen decât salonul doamnei Crabalonia: erau aici rogojini, coşuri, oale, aduse de el din Sahara. Mai existau şi câteva mobile obişnuite, moderne dar simple, care arătau că Colle nu urmărise câtuşi de puţin un efect „decorativ". Într-un colţ exista un cântar. „Când capăt pensia, mănânc după pofta inimii şi atunci, am tendinţa să mă îngraş", îi spusese el lui Exupère, cu acea drăgălăşenie neruşinată care consta în a spune despre sine ceea ce alţii n-ar fi spus despre ei. Exupère îi arătă de ce venise.

— Sper că n-o să-mi ceri bani, exclamă Colle tresărind.

— Mi se întâmplă ceea ce ţie cred că nu ţi s-a întâmplat niciodată. În privinţa lefii, la biblioteca de aici trăim într-o permanentă stare de speranţă şi de nelinişte. E o mare diferenţă faţă de liniştea absolută de care mă bucuram la Oran. Pe scurt, mi-ai spus o dată că cunoşti nişte persoane care dau bani cu împrumut... Ca să vorbim pe şleau, nişte cămătari. Poţi să-mi recomanzi pe vreunul?

— Să nu-mi pronunţi niciodată numele în acele cercuri: ai găsi toate uşile închise. Cunosc doi dintre cei mai siguri: un evreu, Kadouohe, şi un maltez, B... Dar cu al doilea m-am certat şi ai să vezi de ce. Mă duc la el. Îmi spune că vrea ca poliţele să fie girate de o persoană onorabilă. Asta-i bună! O persoană onorabilă! Îl rog pe Dauveny, funcţionarul de la agenţia imobiliară Lahouci, să-mi facă acest serviciu. Acceptă. B... îl pune să semneze şi mă roagă să trec a doua zi ca să încasez banii: trei sute de franci. Fac aşa cum îmi spusese. „Sunt foarte grăbit", îmi zice el. Se scotoceşte prin buzunare, caută prin birou şi adună cu chiu cu vai o sută optzeci şi nouă de franci, pe care mi-i dă, spunându-mi pe un ton tăios, şi încruntându-se: „E tot ce am aici. Mai treci poimâine". N-am mai dat pe acolo, având totodată onestitatea de a-i plăti lui Dauveny cei trei sute de franci pentru care garantase.

— (Şi spui că e „dintre cei mai siguri"?

— Mi-a dat totuşi o sută optzeci şi nouă de franci.

Exupère se strâmbase la cuvântul „onestitate". Îşi amintea de fraza distrugătoare a lui Saint-Justin: „joacă cu dumneavoastră jocul onestităţii".

Se interesă cu emoţie:

— Şi dacă vor să garanteze şi pentru mine cineva? Eu n-am pe nimeni.

Colle îl linişti: cu legitimaţia lui de funcţionar nu va avea astfel de dificultăţi.

— Vrei un pahar de ceai de mentă? îl întrebă Colic. Domnişoara Rouffignol îşi procură menta tocmai din Fez.

Exupère, oarecum calmat şi degustându-şi ceaiul de mentă, se uită la rama oglinzii, pe care o cunoştea bine, dar pe care o privea totdeauna cu acelaşi interes. În ramă erau înfipte vreo cincisprezece fotografii ale lui Colle. Colle călare pe un dromader, Colle călare pe cal, Colle pe plajă, pe jumătate gol (situaţie care îl avantajează), Colle lângă un minaret (pictat pe pânză în atelierul fotografului), Colle printre câţiva ofiţeri din Sahara. Colle printre copiii din Sahara. Colle soldat. Colle la optsprezece ani. Mai era şi portretul lui, mizerabil pictat, tronând pe un gheridon. Iar pe perete, fotografia cea mai extraordinară: Colle alături de guvernatorul Bordes, numai ei doi, ca şi cum s-ar fi cunoscut îndeaproape. Dar de fapt Colle, printr-un iscusit montaj, îşi decupase silueta dintr-o fotografie unde figura pierdut în mijlocul unui grup la o recepţie dată la palatul guvernatorului general, lipind-o apoi lângă cea a guvernatorului.

Colle mai poseda şi o oglindă de mână pe dosul căreia îşi lipise fotografia. Astfel, se putea admira atât pe-o parte cât şi pe cealaltă.

Într-o zi Colle, deschizând un sertar închis cu cheia, îi arătase lui Exupère o întreagă colecţie de tinere beduine, dintre care una sau două erau goale, iar celelalte îmbrăcate decent, căci dragostea la

beduini este facilă şi totodată pudibondă. Exupère era atât de uimit de castitatea lui Colle la Alger încât avea anumite îndoielii în ceea ce priveşte desfrâul din Sahara. Dar căpitanul Larivière, aflat în trecere prin oraş, îl convinsese: la Sidi-Aziz, la Bechar, îl văzuse pe Colle trăind în mijlocul unui adevărat roi de fetiţe.

După un moment de tăcere, Colle zise:

— Te voi surprinde şi poate chiar scandaliza, dar am nevoie să-mi împrumuţi încă o sută de franci. Bineînţeles că îţi vei spune că am mult tupeu. Dar îţi atrag atenţia că: 1 – datorită mie cunoşti acum două nume de persoane care împrumută, persoane sigure pe care nu le-ai fi cunoscut fără mine; n-ai fi îndrăznit să te adresezi nimănui ca să afli aceste nume; 2 – că una dintre aceste persoane îţi va avansa mâine o sumă frumuşică şi că o sută de franci nu înseamnă aproape nimic; 3 – că tocmai ţi-am oferit un pahar de ceai excepţional, care merită să fie răsplătit printr-un gest – un simplu gest – de mulţumire; în sfârşit, că *am nevoie* de aceşti o sută de franci. De ce „nevoie”? Pentru că ni două sute de franci din cei trei sute pe care mi i-ai dat în scuarul Bresson, mi-am şi plătit o datorie. Mie unuia îmi place să-mi achit datoriile!

La toate acestea se puteau aduce câteva contraargumente, sau, dimpotrivă, nu se putea aduce niciunul. Dar Exupère simţea că orice ar fi spus, tot el ar fi fost vinovatul. Colle adăugă:

— Ţi-i voi restitui sâmbătă. Pe viaţa mamei mele! De altfel îţi dau şi o chitanţă.

— N-am nevoie de chitanţă.

— Ba da, de vreme ce n-ai încredere în mine.

— Ba am încredere în dumneata, Manoussié. Când ţi-am spus sau ţi-am arătat prin ceva că n-am încredere în dumneata?

— Spui asta prin întreaga dumitale înfăţişare. Nu st îi să fii un adevărat prieten.

— Nu ştiu să fiu un adevărat prieten! Şi ţi-am împrumutat trei sute de franci la ora două, şi-ţi mai împrumut încă o sută la ora şase!

— Iar dumitale o să-ţi dea un evreu mâine cu împrumut cine ştie ce sumă. Înainte nu ştiai ce înseamnă să fii ia strâmtoare. Acuma ştii. Asta ar trebui să te facă mai înţelegător.

Exupère dădea bani şi tot el era cel ocărât. Nici urmă de vreun „mulţumesc", acum ca şi la ora două în scuar. Întinse o bancnotă, pe care Colle o înhăţă cu un gest lacom.

— Mai vrei un pahar de ceai?

— Nu, mulţumesc.

— Văd că nu-ţi place să dai bani. Doar Sanchitei îi dai cu plăcere. Risipeşti o mulţime de bani cu fata asta!

— Cum adică risipesc?

(Sanchita era amanta lui Exupère. Vom vorbi curând şi despre ea.)

— Într-o zi când a venit la întâlnire şi când, din nu ştiu ce motiv, n-ai putut-o primi, i-ai dat cincisprezece franci pentru că s-a deplasat. Strici preţurile! De fapt n-ar trebui să-i dai nicio leţcaie.

Faţa lui Colle arăta în modul cel mai expresiv că cei cincisprezece franci ar fi trebuit să-i fie daţi lui. Exupère se ferea totdeauna să sufle vreun cuvânt în faţa lui Colle în legătură cu ceea ce-i da Sanchitei, dar în ziua aceea fusese luat prin surprindere.

— Hal, ia totuşi un pahar de ceai. O să-ţi facă bine.

— Nu, mulţumesc.

Vru să spună: „Pe sâmbătă", dar cuvintele îi rămaseră în gâtlej: nu credea în acea sâmbătă. Şi îl demoraliza nu faptul de a fi înşelat, ci acela de a-şi da seama că nu va putea niciodată spume nu, până în ziua când nu va avea cu adevărat suma cerută.

Pe spătarul unui Scaun atârna vestonul lui Colle. Îndreptându-se spre uşă, Exupère îi privi în trecere, cu atenţie, butoniera: putu să vadă, fără vreun dubiu posibil, *panglica* crucii de război. Povestea lui Saint-Justin era aşadar o calomnie? Nu putu să reziste:

— Ai fost decorat cu crucea de război? N-am observat până acum.

— Da, am fost citat de două ori.

Putea; să mintă într-atât? Să fie impostor în asemenea măsură? Toate acestea erau cât se poate de tulburătoare.

Pe strada care cobora din strada Dupuch spre strada d'Isly, băieţi cu genunchii negri şi lucitori coborau pe boburi homerice, într-o viteză înspăimântătoare. Exupère se gândea: „Totuşi, e o adevărată forţă. Dar trebuie să recunosc că a fost discret: nu s-a invitat la cină!" Şi de asemenea: „În privinţa crucii de război cine minte oare: el sau Saint-Justin?"

IV

Septembrie 1904. Un băieţaş de unsprezece ani, într-o grădină din Montluçon. De ce din Montluçon? Fiindcă aşa s-a întâmplat. Singurul copil. O mamă pe care n-o iubeşte. O bunică pe care o adoră. Un tată mort când copilul era încă foarte mic. Blond, cu obrajii rotunzi, cu ochii foarte albaştri. Cu faţa drăgălaşă, mai curând oarecare.

Închinat Sfintei Fecioare, cu ochii lui albaştri şi obrajii lui albi. Precoce, curând rămas în urmă, ca adeseori copiii precoci. Destul de indiferent faţă de religie, deşi manifestând o mare devoţiune faţă de sfântul Franc isc de Sales, despre care se spune că a fost bun şi plin de blândeţe. Pasionat cititor de cărţi de istorie. Ba chiar pasionat cititor al bibliei, lucru oarecum surprinzător la un copil catolic. La şcoală, indolent, cu note slabe la aproape toate materiile. Bun la istorie şi la franceză. Muştele care zboară împreunate îl intrigă şi îi dau un sentiment de stânjeneală. Are oroare de Africa

de nord, aşa cum apare ea pe marea hartă atârnată pe perete: îşi imaginează cu precizie şi exactitate cheiurile fierbinţi de soare şi fetide, pavaj ul lipicios, tristeţea primelor fructe şi legume şi la butoaielor cu vin, duhoarea de peşte. Căldura, matricea infamă a stârvurilor şi a larvelor. Într-o vară, în toiul unei veri, i-a murit tatăl. Lipsit de orice îngrijire, medicii fiind plecaţi în concediu, fără prieteni la înmormântare. Vara înseamnă moarte.

Are treisprezece ani. Fetele slabe nu-l tulbură, oi numai cele durduliii şi, mai ales, femeile tinere care urmează să nască. Pe stradă încearcă să atingă în treacăt cu degetul pântecele lor ştiutoare, şi se simte victorios când reuşeşte. Nu cunoaşte decât de puţină vreme cuvântul *obscen,* pe care l-a confundat mai întâi cu *obez:* a avea conversaţii obeze; aceste cuvinte vor rămâne totdeauna pentru el oarecum sinonime. Rotunzimea norilor de pe cer trezeşte în el o stare ciudată despre care spune, aşa cum l-a auzit spunând o dată pe un coleg: „Simt o dorinţă arzătoare"; de asemenea linia valurilor care se umflă, vara, pe plaja de la Châtelaillon, unde şi-a petrecut o vacanţă. Şi, de asemenea, creşterea viermilor de mătase sau a albinelor sau a maicilor, pe care încearcă să de ţină sub sticlă, pentru a putea urmări cum se măresc.

În acea perioadă primi cea dintâi lovitură, care îi deforma caracterul.

Ai lui angajaseră o slujnică spaniolă. Nu era prea frumoasă şi nici prea tânără (avea cam douăzeci şi şapte, douăzeci şi opt de ani),

dar era femeie, având acea inteligenţă, acea supleţe insinuantă a celor mai multe dintre spaniolele care îşi căutau în acea vreme o slujbă în Franţa. După câteva zile intră în cămăruţa ci: îşi ridicase braţele goale şi se pieptăna, iar el zări la una din subsuori un smoc des de păr care îl tulbură puternic. Oare toate femeile aveau un smoc de păr la subsuoară? Tablourile, statuile, ilustraţiile din biblie nu le arătau astfel. Bărbaţii desigur nu aveau, de vreme ce nici el nu avea. Teresa era aproape ca un animali, având de altfel faţa uşor bestială a spaniolilor, posedată fiind poate de diavol» au fiind poate pe jumătate vrăjitoare, cum se spunea prin vecini. Viaţa, moravurile, relaţiile ei erau învăluite într-un anume mister. Era catolică, desigur, dar poate ceva mai mult decât ar fi trebuit, îl învăţa pe copiii cum să se apere de deochi şi să poarte totdeauna asupra lui o bucată de cărbune descântat. Din biserică dispăreau mucurile de lumânări arse; se apunea că le ia ea pentru vrăji.

Într-o bună zi băgă de seamă că pântecele Teresei se umflă. Şi ea care se dăduse drept fecioară! A avut loc o scenă îngrozitoare cu doamna Exupère, pe care micuţul a ascultat-o dindărătul uşii. Teresa nu plângea, cum ar fi făcut o franţuzoaică de la nord de Loara. Ocările ei împroşcau parcă pereţii, iar copilul, tremurând din tot trupul de teama că îi va lovi mama (şi atunci ce va face el care era atât de fricos), vedea dintr-odată întruchipându-se în această femeie toate acele lucruri pe care i; le evoca harta Africii de nord de la şcoală, şi pe care ell le numea încă de pe atunci: ticăloşia mediteraneeană. Nu o iubea deloc, dar plânse când Teresa plecă.

Pe ilustraţiile din frumoasa lui biblie ar fi desenat cu creionul smocuri de păr la subsuoara fecioarelor ce se întorceau de la fântână cu o amforă pe umăr, dacă nu s-ar fi temut de mama lui. Citea tot mai mult biblia, dar acum cu un scop bine definit: voia să copieze într-un caiet pe care-l ţinea într-o lădiţă încuiată toate citatele din biblie unde era vorba de femei tinere sau de fete: „Când vor pieri fiicele cântului...", „Apa Nilului care lle face pe femei să rodească", „O logodnică îşi leapădă oare cingătoarea"? „Dacă doi se culcă împreună, se încălzesc" etc.

Moartea bunicii. Familia se stabileşte la Paris, într-un mic apartament destul de mizerabil din strada Douai. Liceul Condorcet. Bacalaureatul. Exasperarea de a nu avea încă vârsta care să-i dea dreptul să fie admis în sala de lectură a Bibliotecii naţionale, ca să citească aici cărţi despre evreice. Vizite la anticari în vederea găsirii acelor cărţi, devorate pe ascuns în scuaruri, afrodiziace, puternice, spaimă, paliditate. Totodată fetele israelite pe care le întâlnea, studente» au altceva, nu-l interesau: prea civilizate. Nu se gândea nici măcar să umble prin cartierele populare evreieşti din Paris, Marais, poarta Saint-Denis, unde evreica este mai apropiată de starea ei primitivă. Nu4 atrăgea decât evreica de tip tradiţional, care se duce cu regularitate la sinagogă, vorbeşte idiş şi este pusă la îngrăşat în vederea măritişului. Ar fi putut-o de altfel întâlni, în acea perioadă, în străzile des Rosiers şi de la Forge-Royale, dar el o credea „dezrădăcinată", visurile lui neavând astfel nicio ieşire, căci latura sa mic-burgheză –

comoditate şi pasiune pentru cărţi – nu-l îndemna să-şi închipuie că-şi ea desfăşura cariera în orient. Exista, e adevărat, posibilitatea de a se duce în Africa de nord, dar şi im cum şi-o imagina el datorită hărţii de la şcoală.

O carieră: care? Una legată de hârţoage şi cărţi, fără îndoială. Paleograf, arhivar, bibliotecar. Să scrie despre evreice. Rolul politic al evreicelor în decursul istoriei, ce subiect minunat!

Vine războiul. Exupère, în care se căscau încă de pe atunci abisuri de onestitate, nu voia totuşi să se ducă la război. Nu-l iubea nici pe Dumnezeu, nici omenirea, nici patria. Nu iubea decât cărţile, propria-i carieră şi femeile. Era neobişnuit de fricos. Trebui să-şi ia unele măsuri.

Războiul din 1914, care a pus în lumină multe virtuţi ale francezilor, a pus de asemenea în evidenţă mi anume geniu al lor: geniul imposturii. De, la generali şi până la ultimul soldat fiecare căuta să lase să se creadă despre el că este cum nu este, uneori pentru a-şi face din asta o glorie, alteori pentru a se eschiva; şi aceasta începând cu luarea Bastiliei şi terminând cu „sistemul D”. Când fapte de arme mincinoase, citaţii trucate, galoane fictive, decoraţii fanteziste; când certificate de complezenţă, infirmităţi simulate, plăgi întreţinute etc. Exupère se gândi că boala care poate fi cel mai uşor simulată este cea de nervi. Încă din copilărie avea în această privinţă, dacă vreţi, oarecare înclinaţii: îşi muşca întruna degetul mare, îşi freca cu un gest maniac regiunea de deasupra

coccisului, avea insomnii, o instabilitate mintală, spaimă de furtună... Se duse aşadar la iun psihiatru celebru în acel moment, care locuia în cartierul Monceau (pian cu coadă, contese, claritate franceză, aspiraţii academice). Celebrul psihiatru puse un diagnostic de hiperemotivitate, pronunţă cuvântul paranoie, dar pentru a-l respinge, şi nu pronunţă cuvântul neurastenie, ci astenie nervoasă, care e mult mai convenabil. Cu docilitate, şi ca un adevărat om de lume, făcu certificatul pe care i-l dictă Exupère pentru Centrul de reformă: sincope, palpitaţii, angoase. Nu-i dădu niciun tratament, ici doar câteva citate literare şi câteva excelente fraze mondene: „Nu trebuie să vă consideraţi bolnav" (Exupère intenţiona tocmai contrariul), „într-o zi veţi vedea cât de frumoasă este viaţa" (doctorul avea să moară peste şase luni), „Bărbatul trebuie să fie amantul soţiei sale" (doctorul era divorţat). „Cum ţi s-a părut?" îl întrebă doamna Exupère pe fiul ei. – „Mi s-a părut scump." În realitate, fiul era fericit. Începu să spună „nevroza mea" aşa cum alţii ar spune „premiul Nobell pe care l-am primit"... cum unii bătrâni zic tot timpul „vârsta mea", sau cum francezii vor spune mai târziu „depresiunea mea nervoasă" ori de câte ori au necazuri. Căută în dicţionare vrând să vadă ce înseamnă de fapt paranoia: deşi niciuna din definiţii nu semăna nici măcar cât de cât cu celelalte, lucrul îl lăsa indiferent de vreme ce nu asta era boala lui. Până la urmă fu amânat în mod glorios de către Consiliul de revizie şi, fiindcă între timp îşi pusese cu grijă la cale impostura, reformat definitiv în anul următor. Amănunt prin care se verifică

încă o dată adevărul pupili cunoscut că în război nu merg (sau nu rămân)decât cei ce vor asta cu adevărat.

Medicii spun: „Nu poţi simula decât boala pe rare o ai”. Exupère avea o mică predispoziţie către psihastenie. Dar cine nu o are? Am cunoscut o doamnă care, după ce-şi ucisese soţul, dădea următoarea explicaţie: „De vină sunt nervii”. Chiar taurii de luptă sunt adeseori psihasteniei: e o chestiune pe care o cunosc bine.

După un an pregătitor – an cu deosebire mohorât – fu admis la École des chartes[12], după care intră ca stagiar la biblioteca X, cu condiţia să-şi dea leza de doctorat într-un. Răstimp anume. Se lăsase cuprins de un fel de lâncezeală intelectuală şi morală: din teză nu avea gata decât exordiul, prolegomenele şi bibliografia. Obţinu o amânare. Era într-o asemenea întârziere încât o termină de redactat, la bibliotecă, în chiar ziua depunerii. Susţinerea îl salvă.

Subiectul tezei era metoda lui Fustei de Coulanges, unul dintre zeii săi. Academicianul Émile Faguet o lăudă într-o notiţă de nouă rânduri în *La Revue des Deux Mondes.* Nu o citise, dar era mulţumit când se vorbea de Fustel de Coulanges. Exupère găsi scandaloasă această admiraţie pentru teza lui; mulţumindu-i lui Faguet printr-o scrisoare, adăugă că în afară de bibliografie teza nu cuprinde nimic bun. Faguet, jignit, răspunse că nu o citise, că voise doar să

[12] Şcoală superioară care pregăteşte specialişti în documente vechi. (N.t.)

vorbească despre Fustel de Coulanges. Mai adăuga că Exupère n-ar fi trebuit să scrie pe plic „de la Academia franceză", toate persoanele pe sub ochii cărora trecuse, poştaşii, factorul, portăreasa, bona şi el însuşi ştiind mult prea bine că e academician. Exupère fu nemulţumit, părându-i-se că este luată în derâdere Academia. Căci era conservator, dar numai în subconştientul său.

Cel de-al doilea şoc traumatic din viaţa sa avu loc în septembrie 1922 (avea douăzeci şi nouă de ani): primirii, ne amintim, îl constituise episodul cu Teresa. Descoperi şi citi *Introducerea în psihanaliză,* care îl tulbură cu desăvârşire.

Din acel moment nu se mai despărţi de carte; curând coperţile şi foile începură să se desprindă; o dădu la legat. Cuvântul „Introducere" începu să revină neîncetat în însemnările sale: cuvânt predestinat; când îl scria, simţea o plăcere cu totul specială. Hotărî să nu mai citească nicio altă carte de psihanaliză, ca şi cum orice altă asemenea lectură ar fi însemnat o profanare.

Pe dată se gândi să urmeze un tratament psihanalitic. Partea neplăcută consta în faptul că nu visa *niciodată.* De asemenea nu putea descoperi nici cel mai mic semn care să arate că e îndrăgostit de maică-sa, faţă de care avusese totdeauna o atitudine reprobatoare, şi nici cea mai mică urmă de ostilitate faţă de tatăl său, pe care aproape nu-l cunoscuse. Dar poate că psihanaliza va reuşi să-l facă măcar să viseze. Altminteri, fără vise şi fără complexul lui Oedip, ce se va întâmpla cu el? I se confesă cu

prudenţă mamei, căci n-avea bani să plătească un tratament. Înspăimântată, aceasta se pronunţă eu hotărâre: niciodată nu va da o centimă – din puţinii bani pe care îi avea – pentru un asemenea tratament, care n-ar fi decât un prilej de a avea conversaţii deplasate cu un necunoscut la adăpostul unei pseudo-ştiinţe. „Încă de la patru ani îmi puneai întrebări indecente. Voiai să ştii cum s-a petrecut naşterea ta." Exupère răspunse cu îndrăzneală: „Procrearea n-are nimic cu sexualitatea". Mama nu cedă. O detestă şi mai mult şi, din punctul de vedere al temei psihanalitice, consideră aceasta un câştig.

La puţină vreme, mama muri. Între timp el înţelesese multe lucruri. Cel mai important pentru povestea noastră era următorul: că atracţia sa sexuală latră de evreice manifestată încă din copilărie era un mod de a se răzbuna împotriva maică-sii, care era antisemită.

Lira el însuşi antisemit, conform unei tradiţii de familie: evreii aveau nasul coroiat şi erau lacomi de bani. Înţelese că iubirea sa sexuală pentru evreice era nu numai o răzbunare împotriva maică-sii, ci şi:

1 – Un mijloc de a compensa ceea ce simţea vag ca fiind idiot în antisemitismul, său;

2 – Un mijloc de a confunda două sentimente opuse, râvnind la ceea ce îl umplea de oroare sau la ceea ce credea el că îl umple de oroare.

Prima cristalizare a acestui complex fusese mediteraneeana Teresa care, spaniolă fiind, avea probabil, ca jumătate dintre spanioli, sânge evreiesc în vine, în urma căsătoriilor din evul mediu. Simţise faţă de ea atât antipatie cât şi atracţie; nu o iubea nicidecum, şi totuşi la plecarea ei plânsese. Totul era cu adevărat freudian. Cu ea se prefigura ceea ce era el şi ceea ce urma să fie.

Toate acestea erau limpezi ca lumina zilei.

Construcţia continua în felul următor:

Îi era oroare de Algeria. Deci trebuia să fie atras de ea. Pentru ca această construcţie să fie perfectă, trebuia să ceară un post în Algeria. Se simţea acum atras de ea cu violenţă, tot astfel precum unii indivizi, după câte se spune, au tentaţia de a săvârşi o crimă sau un act considerat „interzis", faţă de care, de fapt, nu simt nicio dorinţă. Mai era şi gândul ascuns că în Algeria va găsi evreice „adevărate", fără să fie obligat să meargă în orient. Pentru a grăbi această plecare în închipuirea lui, îşi vându mobilele, îşi părăsi apartamentul şi se instala la hotel (în Avenue des Gobelins).

Într-o seară de septembrie a anului 1926, pe o vreme caldă prevestitoare de furtună, simţindu-se rău (din copilărie se temea de furtună), întâlni în strada Tronchet o tânără prostituată care acceptă să-l însoţească într-un hotel din strada Castellane. În timp ce urca scara, simţi brusc în ceafă ceva asemănător cu un şoc electric. Făcu dragoste fără repulsie dar şi fără prea mare plăcere, apoi ceru să i se aducă vin alb şi prăjituri, iar fata, cu o voce de vis,

parcă recitind o lecţie, începu să-i vorbească despre o călătorie către Bordeaux, de un frate al lui Ludovic al XI-lea şi de alte lucruri pe care părea că le citeşte în mintea lui Exupère, căci într-adevăr în săptămâna următoare acesta trebuia să se ducă la Bordeaux spre a-şi vizita o rudă grav bolnavă, şi pe de altă parte tocmai terminase de scris un articol despre Charles de Guyenne, fratele lui Ludovic al XI-lea. Or, ea nu-l cunoştea pe Exupère decât de o oră, şi pe deasupra, fiind total incultă, nu ştia nimic despre Ludovic al XI-lea. Încercă să fugă, crezându-se hipnotizat. Ea începu să râdă şi îi spuse calm că era un medium care înregistra gândurile celor din jur. Exupère fugi. În timp ce ea râdea în hohote aplecată peste rampă, el cobora în goană scara cu impresia de a fi fost luat în posesie de către o forţă străină: da, mai observase acest lucru, îşi *dădea* gândurile (mai ales când vremea era călduroasă). Bate în geamul de la biroul hotelului; îl cheamă pe patron şi îi cere să-l ajute împotriva acelei posesii. „V-a furat bani?" Taxi. Hotelul din Gobelins. Şi din nou nevoia unui ajutor. Este unu noaptea. Bate totuşi la uşa administratorului. Îl roagă să vină şi să stea cu el în cameră până când va adormi. Administratorul refuză dar îi oferă o bucată de zahăr şi un lichior de melasă. Exupère coboară şi se aşază pe o bancă în stradă, pe care aţipeşte. Nu se întoarce în cameră decât în zori, pentru a-şi lua geamantanul, şi se duce la alt hotel.

Mai târziu, recitind *Introducerea,* îşi va spune că această femeie, de origine foarte modestă, nu auzise cu siguranţă niciodată de

Ludovic al XI-lea, şi că probabil el fusese cdl care inventase dacă nu întreaga poveste, cel puţin ceea ce crezuse că stă la originea ei (p. 383 din *Introducere).*

Ştiuse să fie hotărât din frică atunci când trebuise să se sustragă războiului. Tot din frică ştiu din nou să fie hotărât văzând că trebuie să plece cât mai repede din Franţa pentru a găsi ceea ce devenea pentru el o necesitate, pentru a găsi ceea ce îl *salva* şi îl *pierdea* totodată: Algeria. Se agită aşa cum se agitase şi în 1914, vizită multă lume, obţinu de la un medic un nou certificat de complezenţă; pretuberculoză, nevoie de soare, de viaţă mai liniştită decât la Paris. Cerea un post la Alger sau la Oran, chiar inferior celui pe care-l ocupa la Paris. În ultimele zile ale anului 1926 află că este numit arhivar la Oran.

La 14 ianuarie 1927, dimineaţa, având într-una din valize multiubita *Introducere,* de care nu se mai despărţea niciodată, Exupère debarca la Oran. Era într-adevăr Africa aşa cum şi-o imagina încă din copilărie. Ţărmuri mohorâte, străzi zgomotoase şi imunde învăluite într-o răcoare perfidă, gunoaie răspândite pe trotuare, un soare oare te face să strănuţi, strigătele yaulezilor, verdele slinos al porţilor şi ferestrelor, tramvaiele preistorice, bulevardele cu înfăţişare de maidane, în sfârşit, o murdărie care invada totul. Pe dată botează oraşul, numindu-l „oraşul unghiilor negre", căci toată lumea aici, spanioli, francezi, arabi, avea unghiile negre. De la distanţă, i se părea că simte mirosul gurilor. Ţara, de

asemenea, căpătă imediat un nume: nu mai fu Berberia, ci *La Sauvagie.*

Câţiva funcţionari tineri de la prefectură îl primiră cu bucurie pe cel dintâi specialist în documente vechi trimis la Oran ca şef de serviciu. Îl luară la micile lor reuniuni care aveau loc în fiecare seară la cafenea, unde jucau la nesfârşit cărţi în jurul unor mese numerotate şi rezervate, după un obicei foarte provincial. Exupère îi frecventa dintr-un fel de indolenţă. Aproape toţi erau din Alger şi îşi lăudau oraşul drept cel mai frumos şi mai intelectual de pe întreaga coastă a Mediteranei occidentale. Oranul era un antrepozit, Algerul o universitate. Exupère practica încă de pe acum un maniheism curent în Algeria: Algerul era Atena, Oranul era Teba, Teba prea trişti lor beoţieni. Numele de Oran, atât de dur, de nemilos, care se foloseşte la masculin, te face chiar să te gândeşti la Onan. Algerul în schimb era un nume de genul feminin[13], sunând şi mai dulce încă în spaniolă: Argel... Albul Argel! Nu locuia la Oran decât de cincisprezece zile, dar şi începuse să viseze să se mute la Alger.

În februarie află aşadar cu temere şi speranţă că arhivele sale vor fi curând inspectate de către un înalt funcţionar din Alger, domnul Saint-Justin. Cu temere pentru că găsise arhivele prefecturii într-o stare jalnică, cu speranţă pentru că se gândea că domnul Saint-Justin, ca şi dl fost elev la École des chartes, îl va ajuta să se mute la

[13] În limba franceză. (N.t.)

Alger. Acesta era autorul unei lucrări în două părţi in-quarto, *Roma şi Africa de nord,* pe care Exupère şi-o procură de la biblioteca prefecturii, socotind-o, după ce-o citi, remarcabilă: era o operă erudită şi inteligentă despre raporturile dintre Roma şi Berberia timp de cinci secole. Domnul Saint-Justin îi scrisese din Alger pe o hârtie cu antetul: *Biblioteca franco-musulmană, Directorul bibliotecii.* El ignora existenţa acestei biblioteci şi nu se pricepea în materie de studii islamice. Dar un post de bibliotecar acolo, asemănător cu cel pe care-l avusese la Paris, îi putea permite să se întoarcă în Franţa în ziua când s-ar fi săturat de *La Sauvagie.*

În ajunul inspecţiei Exupère nu dormi toată noaptea. La ora opt şi jumătate fix, uşa biroului se deschide, domnul Saint-Justin se prezintă, şi în mod deliberat se aşază în fotoliul lui Exupère, ceea ce îl surprinde oarecum pe acesta, impunându-i totuşi. Domnul Saint-Justin are cam şaizeci de ani, un aer destul de distins, dinţi frumoşi şi tineri, o înfăţişare de ofiţer la pensie şi e îmbrăcat cu desăvârşire în negru: i-a murit soţia, şi se ştie că în urmă cu doi ani îşi pierduse fiul, copil unic, înecat în cursul unei partide de canotaj pe mare. În cele trei zile de inspecţie, domnul Saint-Justin se poartă ca un coleg mai vârstnic, arătându-se plin de bunăvoinţă, uneori chiar încântător, în sensul pe care-îl are acest cuvin t în secolul al XVII-lea, şi pătruns până în măduva oaselor de spiritul care domnea la École des chartes. Exupère simţea o mare plăcere văzând cu câtă deferenţă este întâmpinat în birourile prefecturii. Avu loc o mică întâmplare ridicolă, aşa cum se petrec uneori în

serviciile administrative. Exupère se afla în relaţii destul de încordate cu şeful contabilităţii, care voia să constituie, în cadrul Arhivelor departamentale şi nesocotind regulamentul, un fond de arhive clasate după bunul său plac şi nu conform clasificării generale. Exupère îi ceru lui Saint-Justin să fie arbitru în această chestiune, iar acesta se pronunţă în favoarea lui Exupère, a cărui mândrie nu mai cunoscu margini.

În cea de-a doua zi a inspecţiei, în timp ce urcau pe scara de ciment a depozitului iar Exupère blestema Oranul, Saint-Justin se întoarse brusc către el spunându-i pe neaşteptate: „Postul de bibliotecar de la Biblioteca franco-musulmană va fi vacant anul acesta. Vreţi să veniţi?" I se propunea tocmai lucrul pe care şi4 dorea cel mai mult! La sfârşitul zilei a treia, Saint-Justin îl invită să ia împreună o bere la Continental. Lăudă mult inventarul foarte minuţios pe care Exupère îl stabilea pentru tot ceea ce se afla în depozit, muncă ce nu mai fusese făcută niciodată. Exupère pomeni de jocul de cărţi la care participa seara şi spuse câteva nume. Saint-Justin le desfiinţă prin câteva cuvinte: „Există alte lucruri mai bune de făcut în viaţă decât să joci cărţi". Însoţindu-l la plecare, după ce-l ajutase cu zel să-şi îmbrace impermeabilul, Exupère era emoţionat pentru că Saint-Justin nu-şi găsea biletul de tren şi pentru că, fără îndoială, avea unele miei neplăceri cu sănătatea (făcuse câteva cumpărături într-o farmacie). Saint-Justin va interveni pentru mutarea lui la Alger. „Nu sunt chiar un oarecare. De aceea puteţi avea încredere în mine."

Sub pretextul unor migrene, Exupère renunţă la jocul de cărţi. Se săturase într-atât de Oran, încât nu mai ieşea seara, rămânând să citească în pat.

Deoarece hotelul se termina sub formă de probă, camera lui Exupère avea două ferestre faţă în faţă. Una: se deschidea spre un maidan unde aricind s-ar fi uitat dădea cu ochii de un arab care îşi făcea nevoile. De la cealaltă, care se deschidea spre bulevard, pândea trecerea tinerelor evreice ce veneau din rue des Juifs. Fete aflate în perioada de transformare, cu şolduri încă de pe acum mari şi opulente, cu încheieturi fine şi mâini subţiri, pe care le numea „labele lor de broască ţestoasă".

Într-o seară vede trecând „ceva" care pare să i se potrivească. Coboară scările în goană. Stella era slabă şi făcea dragoste bine, ca toate femeile slabe. Spre deosebire de copiii evrei, mai iubiţi şi mai supravegheaţi de părinţii lor decât copiii arieni (dar ea nu mai era un copil: avea optsprezece ani), era persecutată de mama ei, o roşcovană, de care se ferea cu spaimă: nu se întâlnea cu Exupère niciodată pe stradă. Lucra într-un atelier de marochinărie, era diabetică, tuberculoasă, nevropată, pândită de o moarte apropiată, careţi emoţiona pe Exupère. Privind-o goală era înspăimântat de acel trup care conţinea germenul răului; nu mult mai slabă decât alte femei sănătoase, avea totuşi o ceafă subţiratică pe care aproape nu dorea să o sărute, ochii înfundaţi în orbite, o scobitură în partea interioară a coapselor, o bărbie firavă, ca şi cum moartea ar fi luat-o

în palma ei, şi pe faţa-i fericită o expresie parcă de fiinţă condamnată, de parcă dintotdeauna ar fi ştiut totul.

Inteligentă. Exupère îi vorbi despre biblie, pe care ea o cunoştea bine, ceea ce îl înduioşă. Avea părul negru şi ochii albaştri, ca mulţi evrei, iar privirea i se lumina când vorbea de religia ei. Exupère, cuprins de entuziasm, se gândi la un moment dat (timp de vreo douăzeci de minute) să se convertească la iudaism: sorise chiar un sonet despre steaua lui David. Dar rămânea tot antisemit, din principiu.

Obsedat de ideea că e urât, idee întru totul exagerată, şi preschimbându-şi cu acest prilej urâţenia în bătrâneţe, o întreba despre marii bătrâni din biblie, atât de prolifici şi, dacă nu iubiţi, oricum suportaţi până la o vârstă de neînchipuit. Ea îi spuse lucruri originale, pe care nicio franţuzoaică nu i le spusese, şi nici n-ar fi îndrăznit să i le spună.

Şi mâinile ei care se mişcau întruna, precum coada unei pisici sau ca nişte mici cobre. Şi când, alungită fiind pe o parte, se întorcea pe spate, avea graţia lutrei când se răstoarnă înot, arătându-şi pântecele alb. Dacă era puţin obosit de ea, îi cobora colţurile gurii, îi strivea nasul, îi alungea oblic pleoapele, şi astfel, urâţind-o, începea s-o dorească din nou.

Din martie şi până în noiembrie, deşi o dorea pe Stella, trăi nerăbdarea nebunească de a ajunge la Alger. Uitase de Atena şi de Teba, acum Oranul însemna *La Sauvagie* iar Algerul, Franţa. Pipăia

cu respect hârtia şi tipăritura jurnalelor venite din Alger, privea ochii oamenilor care văzuseră Algerul.

Algerul era Mecca: ceea ce însemnase pentru el Parisul pe când era copil. Îl idealizează pe Saint-Justin, devenit pentru el un refugiu, un protector împotriva tuturor ţopârlanilor şi a vulgarităţii. Tot sub influenţa *Introducerii,* vede în această ingeniozitate de a *opune* un rest de infantilism şi un reflex de apărare: copilul îşi opune tatăl mamei.

Începe să-i scrie lui Saint-Justin. Întâi o scrisoare de zece pagini. Pe zece pagini mari îi expune ce lucrări proiectează să scrie, părerile sale despre metoda istorică şi despre erudiţie, necesitatea pentru orice istoric vrednic de acest nume de a-şi însuşi o cât mai serioasă cultură filosofică. Dăm mai jos răspunsul lui Saint-Justin ca pe un exemplu pentru toate celelalte răspunsuri, care s-au succedat cu o punctualitate meticuloasă. Este evident că lui Saint-Justin nu-i plăcea să scrie scrisori (cel puţin în afara serviciului).

Dragă domnule Exupère,

Proiectele dumneavoastră sunt interesante. Vom vorbi despre ele când veţi fi aici., Mă zbat pentru dumneavoastră, şi sunt sigur că numirea dumneavoastră aici va fi cât se poate de binevenită pentru bibliotecă. Nu vă lăsaţi deprimat de Oran.

Pe curând.
Al dumneavoastră...

Încurajat de aceste rânduri puţine, Exupère continuă să-i scrie. Tonul său nu era cel al unui subordonat adresându-i-se superiorului în grad, ci tonul unui discipol care se confesa magistrului său intelectual. Îi scria o dată pe săptămână o scrisoare cuprinzând între şase şi zece pagini, având într-o primă versiune foarte multe ştersături, dar care, şi după transcriere, era plină de corecturi.

Acoperea cu un scris cât se poate de cuminte pagina întreagă, fără să lase niciun fel de margine albă. Simţind că devine plictisitor, în fiecare scrisoare se scuza pentru ştersături. Dar continua. Pe plic menţiona întotdeauna: „Personal". Domnul Saint-Justin răspundea cu cea mai mare regularitate, deşi întotdeauna foarte pe scurt. Scrisorile erau scrise de mâna lui, ceea ce-l umplea de fericire pe Exupère, care începu să-i imite scrisul, tot astfel cum îi imita şi vocea.

Exupère îşi trimise raportul anual la prefect, care îl găsi foarte bun. Cabinetul prefectului îl comunică drept exemplu şefilor de birou. Autorul său dădea dovadă de o minte limpede şi de hotărâre, era energic şi avea toate calităţile care îi lipseau prietenului nostru. „Stilul nu este omul", cum a spus atât de bine Buffon.

Furtuni răcoroase în octombrie-noiembrie.. Blândeţea amicală a lămpilor de curând aprinse în biroul său nu de mult atât de neprimitor. Venise toamna cea iubită, prevestitoare a binefacerilor iernii, care ne dezleagă de animal şi ne redă familiei, muncii, societăţii oamenilor. Atât la birou cât şi în camera sa dintr-un mic hotel din bulevardul 2-e Zouave, îşi termina lucrarea despre *Istoria colonizării algeriene de-a lungul secolelor,* cu care fusese însărcinat de către Consiliul general (publicaţie în vederea centenarului), plagiat care-l amuza, satisfăcându-i vechea înclinaţie pentru impostură: „Algeria nu-i decât o continuare a Franţei. Oricine se simte algerian, nu algerian prin adopţiune ci algerian pur şi simplu, este într-un fel de două ori francez”.

Stella veni să-i spună că nu va mai putea veni. Maică-sa descoperise banii pe care ea îi ascunsese în pivniţă. Era spionată tot timpul, abia putuse să scape de data asta, dar pentru ultima oară se mai puteau întâlni. Regrete drăgălaşe şi de-o parte şi de cealaltă, totuşi nu regrete eterne.

„După ce vei pleca, nimeni nu-mi va mai da bani”, suspină ea. Şi iată un moment când Exupère este cu adevărat măreţ. În loc să-l nemulţumească, această frază îl emoţionează tot atât cât l-ar fi emoţionat un strigăt de pasiune.

La 22 noiembrie 1927, cu expresul de seară, Exupère, numit bibliotecar, părăsea Oranul îndreptându-se către Alger.

Apropierea de un mare oraş acţionează asupra unor bărbaţi când călătoresc cu trenul ca un afrodiziac. Sunt ca soldaţii veniţi în permisie în timp de război. Mai ales când trepidaţia vagonului i-a pus într-o stare prielnică. Sub rozul celest al zorilor, yaulezii, aşezaţi pe marginea căii ferate, salutau trenul împreunând degetul cel mare şi cel arătător şi făcând între ele o mişcare de du-te vino cu *digitus obscenus* de la cealaltă mână, mişcare însoţită de râsete în hohote. Prevestire de veselie.

În exaltarea sa justiniană, Exupère îşi spusese că poate Saint-Justin îl va aştepta la gară. Dar nu. Îl aştepta un oarecare tânăr slujbaş la prefectură, care îl conduse la hotelul Nisa; i se reţinuse aici o cameră, unde îşi făcu toaleta în timp ce tânărul lua o cafea cu lapte la restaurantul de jos. De acolo merseră la universitate, unde se găsea biblioteca.

Încă de la prima frază a lui Saint-Justin, Exupère simţi din vocea acestuia că Saint-Justin îl iubeşte mai puţin. Mereu gata să-şi imagineze situaţiile cele mai rele, îşi spunea: „Oare cineva din Paris i-a spus. Ceva despre mine?" Saint-Justin îi arătă biblioteca.

— Nu am vrut să fie prea mare. Cărţi importante pentru cultură, nu multe şi amestecate. Cele mai frumoase se află în nişte sipete. Suntem doar eu, dumneavoastră şi băiatul care împarte cărţile în sală, Livorno, în care să nu aveţi încredere.

— De ce? E un om rău?

— Nu e om rău, dar e o lepădătură.

Exupère era puţin surprins şi decepţionat văzând că Saint-Justin nu conducea o bibliotecă mai importantă. „Veţi lua masa cu mine la Masclaux”, spuse acesta pe un ton care nu îngăduia replică. Era un ordin *imperatoria brevitas,* care ar fi şocat dacă ar fi venit de la oricine altul. „Să nu fie un restaurant scump”, fu pe punctul să spună Exupère: nu-şi putea îngădui să-l pună la prea mare cheltuială pentru el, care nu însemna nimic. Se opri la timp.

— Iată calităţile pe care le cer unui arhivar, spuse Saint-Justin de îndată ce se aşezară la masă. Ţinuta: decentă, serioasă, ireproşabilă. Mintea: practică, limpede, fără complicaţii. Moralitatea: nici peste, nici sub cea medie (?). Preferinţele: să nu fie nici metafizice, nici filosofice. Conduita generală: nu-mi plac ţicniţii, am oroare de ei.

În timp ce Saint-Justin vorbea, Exupère îi dădea în sinea lui răspunsuri care îl arătau a fi exact contrariul a ceea ce dorea şeful său. Ţinuta: şovăitoare, adesea ruşinoasă. Mintea: inegală, nesigură, confuză cu momente de claritate. Moralitatea: pendulând continuu între înger şi animal. Caracterul: inexistent. Preferinţele: pasionat după metafizică, filosofie şi introspecţie. Conduita generală: nu chiar ţicnit, dar detracat.

Mulţi încă mai cred că dacă au luat masa împreună cu cineva înseamnă că au devenit cu acesta prieteni pe viaţă. Nimic mai eronat, fie spus în treacăt.

Îşi dădea seama că uşoara decepţie pe care i-o pricinuia Saint-Justin nu era nimic în comparaţie cu cea pe care i-o pricinuia el acestuia, fiind în acea dimineaţă cu deosebire greoi şi sub posibilităţile lui obişnuite. Se scuză spunând că n-a dormit toată noaptea, ceea ce nu era adevărat decât în parte, pentru că dormise în tren.

— Nu vă mai scuzaţi tot timpul. Nu e bine niciodată să te scuzi prea mult, dar în această ţară e bine să nu te scuzi deloc: altfel eşti luat drept un ins jalnic. („Dar asta chiar şi sunt", protestă Exupère în sinea lui.) Cu atât mai mult cu cât am observat că aveţi tendinţa să vă scuzaţi când dreptatea e de partea dumneavoastră şi vina e a celuilalt. Fiţi dezagreabil şi prost crescut, e singurul mod de a vă face respectat. În Franţa, şi cu atât mai mult aici. Trebuie de asemenea să mâncaţi bine. Constituţiile delicate nu sunt pe placul celor de aici. Dar mâncaţi! mâncaţi odată!

Datorită *Introducerii,* Exupère îşi cunoştea infantilismul: se vedea ca un puişor căruia i se dă hrana în cioc.

La început nu voise să bea decât apă, ca să-i facă economie lui Saint-Justin. Apoi mâncase puţin, pentru că Saint-Justin îl paraliza, căci altminteri atât din fire cât şi în mod deliberat era amator de mâncare multă şi bună (spre a recupera pierderile, a pune cărbuni în maşină). Începu să se manifeste cât mai ostentativ, pentru a părea un tip de o Constituţie robustă. Ştergea frenetic cu pâine sosul din farfurie, de trei, de patru ori. Apoi îşi lingea degetele

pline de sos. Apoi îşi ştergea cu batista fruntea şi obrajii. Nu-şi dădea seama că domnul Saint-Justin observa toate acestea.

Se temea de momentele de tăcere care i se păreau tot mai frecvente, pe care nu le întrerupea, sau pe care le întrerupea spunând lucruri deplasate ori imprudente, pentru că trebuia cu orice preţ să spună ceva.

Masa era pe sfârşite.

— Fumaţi mult, spuse Saint-Justin. Eu nu fumez.

Exupère nu mai fumă, până când Saint-Justin îi spuse: „Dar fumaţi, vă rog, dacă asta vă face plăcere.

Îşi începea serviciul a doua zi de dimineaţă. Câtuşi de puţin dornic să vadă oraşul pe care şi-l visase atâta, urcă în cameră, pe care nu o părăsi decât pentru a se duce să cineze la repezeală într-o crâşmă.

Decepţia pricinuită de Saint-Justin se metamorfoza treptat. Promptitudinea şi forţa inteligenţei sale, care treptat începeau să-l entuziasmeze, îi impuneau poate mai puţin în sine cât ca manifestări redutabile ale unei vitalităţi superioare: adeziune fără rezerve şi primejdioasă a individului interiorizat la o putere excepţională de exteriorizare, la stăpânirea unui fluid nervos de o intensitate mereu egală.

Pe măsură ce Saint-Justin creştea în mintea lui Exupère (până şi felul cum mânca devenise un obiect de admiraţie), dispreţul lui

Exupère pentru sine însuşi creştea de asemenea; complexul era evident: *Saint-Justin îl devora pe Exupère.* Tot astfel cum îşi dăduse gândurile prostituatei din Avenue des Gobellins, acum îi dădea lui Saint-Justin stima de sine însuşi, care o transforma în stimă faţă de el însuşi.

Exupère, de pe terasa spre care dădea fereastra camerei sale, îşi dădea seama că vede în depărtare locul pe care tânărul slujbaş de la prefectură i-l arătase ca fiind locul vechiului cuib al piraţilor. Amintiri din cărţile citite pe când era copil: creştini răpiţi, torturaţi. De jur-împrejur marea, de care se temuse întotdeauna: călătoria cu vaporul de la Marsilia la Oran fusese liniştită, dar şi-o amânase cu o zi, rămânând la Marsilia în aşteptarea unei mări calme. Vederea locului unde fusese ascunzătoarea piraţilor îi deveni atât de intolerabilă încât se îndepărtă brusc de la fereastră. O ameţeală asemănătoare îl cuprindea când vedea acrobaţi la trapez: trebuia să întoarcă ochii. Mai mult încă, trebuia să întoarcă ochii şi când vedea pe ecran un măscărici legănându-se în vid la etajul douăzeci şi patru al unui zgârie-nori, performanţă care nu avea loc decât *pe ecran* şi care fusese realizată *in studio,* dar care totuşi îl făcea să-şi piardă cumpătul. Scrise pentru sine: „Cum să analizez toate acestea? Dacă asemenea stări de disociere psihologică nu pot fi exprimate în limba noastră înseamnă că aceasta, făurită de oameni normali pentru a exprima acte şi sentimente normale, nu e nici îndeajuns de bogată, nici îndeajuns de suplă. Ne-ar trebui un mare

scriitor psihiatru, şi nu avem decât specialişti. Nici simboliştii, nici Proust, nici suprarealiştii nu sunt la înălţime".

Acestei vagi senzaţii de insecuritate îi urmă curând o angoasă în sensul propriu al cuvântului, conştiinţa oribilă a unei strangulări, însoţită de fenomene ca părul zbirii t, mâinile umede, sudori care i se păreau că urcă din plex, un tremur al picioarelor: inhibantă ca şi spaima, şi, fără o cauză definită, dură câteva ore. Teamă de paralizie şi de a face rău. Nu mai deschisese fereastra pentru a nu lăsa să pătrundă în cameră ceaţa Algerului, şi un fum infect de tutun umplea încăperea. Îşi sprijini fruntea de geam, dar atesta era cald. De două ori coborî cele şase etaje ale hotelului. O dată pentru a-şi procura de la un librar oarecare o carte pornografică oarecare. A doua oară pentru a cumpăra, din cei doi sau trei ludovici care-i alcătuiau toată averea, un flacon de valeriană. Ca în atâtea alte nopţi, nu găsi somnul şi pacea decât când fu cu totul epuizat.

A doua zi dimineaţa nu ajunse decât cu mare greutate la bibliotecă. Străzile din Alger aveau o eleganţă coruptă, parcă alterată de ceaţa luminoasă care plutea peste oraş (în noiembrie!). Ar fi vrut să-i vorbească lui Saint-Justin despre suferinţele sale, dar nu o putea face decât mărturisindu-i că a treia zi după sosirea sa într-un oraş unde voise din tot sufletul să vină, şi unde venise în parte datorită lui, nu mai avea decât dorinţa să se întoarcă cât mai repede la Paris: nu, asemenea mărturisire era imposibilă. Apoi, presupunând că i-ar fi putut cere şi asta, se temea *să nu-l supere*, tot aşa cum un copil iubitor nu vrea să-şi supere părinţii.

N-am vorbit încă despre Livorno. Era un latin degradat şi hidos, cu braţe lungi şi picioare scurte, pe faţă cu o veşnică grimasă de falsă amabilitate, sau de acreală rău ascunsă, sau de atenţie trează pentru a şti ce trebuie să spună, pe care ţi l-ai fi putut foarte bine imagina purtând fustiţa maimuţelor de la circ. Însurat şi, se spunea, cu trecere la femei. Se arătase la început plin de atenţie faţă de Exupère. – „Domnule Exupère, la prietenul meu domnul López, negustor de cămăşi de orice fel, s-au pus în vânzare mărfuri cu preţ redus. Dacă vă interesează, spuneţi-i că veniţi din partea mea. Vă va vinde foarte ieftin. Unde vreţi să mergem împreună?" Apoi, ţinut la distanţă de Exupère, care simţea faţă de el o repulsie instinctivă dar îşi amintea totodată şi de recomandarea lui Saint-Justin, se calmase. Dar Exupère îl simţea totdeauna prezent, la pândă, aşteptând prilejul care i-ar permite *să intre.*

În orele în care biblioteca era închisă, Exupère rămânea de obicei aici singur pentru a lucra, deşi imposibilitatea de a fuma îl plictisea peste măsură: la sosire, Saint-Justin ar fi descoperit până şi cel mai uşor miros de tutun, şi în acest caz... Saint-Justin sosea; Exupère îi vedea mai întâi umbra proiectată pe zidul însorit, şi atunci pe dată se ridica, precum un resort. Saint-Justin trecea cu un mers rapid, cu trupul ţeapăn, dar uneori avea pe faţă un surâs, pândit cu lăcomie: hotărârea sa de a fi binevoitor persista, cu o nuanţă de milă pentru minuţiozitatea şi scrupulele aproape insuportabile ale lui Exupère. Când avea noutăţi în legătură cu vreo mişcare administrativă din Arhivele Franţei, se apropia cu hârtia în mână, Exupère se ridica,

iar Saint-Justin citea hârtia aşa cum se citeşte raportul la regiment. Iată calea pe care Exupère ar fi trebuit s-o urmeze pentru a fi în continuare stimat: să adopte atitudinea unui locotenent faţă de colonelul său; un respect demn faţă de ceilalţi ofiţeri şi faţă de oamenii preţuiţi de colonel; o răceală corectă faţă de civili, în cazul de faţă, cititorii. Toate acestea se aflau la polul opus a ceea ce făcea Exupère; chiar şi puţinele sale calităţi îl deserveau pe lângă Saint-Justin.

Astfel, luându-şi în serios rolul de sfătuitor pe care trebuie să-l aibă orice bibliotecar onest, era foarte îndatoritor faţă de cititori. Dacă unul dintre ei era prost îmbrăcat sau chiar jegos, îl auzeai spunând: „Da, dar e atât de amabil!" Despre un altul, care vorbea cu o voce de stentor, deranjând pe toată lumea: „E fără îndoială surd şi nu-şi dă seama cât de tare vorbeşte". Această amabilitate exagerată şi dulceagă îl lipsea de orice autoritate în faţa lui Saint-Justin, a lui Livorno şi chiar a cititorilor. Îi era greu să-i dea un ordin lui Livorno; mai curând îl ruga: „Domnul director mă roagă să vă rog dacă vreţi să..." etc. Din cauza acestor menajamente Livorno îl dispreţuia. Pe deasupra, îşi făcea serviciul, chiar şi când era soare, înfofolit într-un pardesiu, cu manşetele prea lungi ieşind din el, cu fularul la gât şi cu pălăria pe cap: încă un vestigiu din copilărie, când era singurul care nu se dezbrăca de palton în clasă, în ciuda glumelor colegilor săi. Totodată îşi imagina că toţi cititorii se prefac doar că citesc şi că de fapt se uită numai la el.

Uneori, după ce terminase slujba, Saint-Justin îi făcea semn lui Exupère să vină la el. Exupère se aşeza pe marginea unui scaun, iar Saint-Justin, răsturnat pe spate, cu degetul cel mare în răscroitura jiletcii, îi citea câteva fraze care îl impresionaseră, din cutare sau cutare carte. Din *Thaïs* (?): „Ochii ei negri azvârleau văpăi ca nişte rubine în lumina amurgului", sau: „Aruncă această carte,. Nathanaël", sau, dintr-o carte cu subiect militar: „În Atlas, înainte de a ajunge la Fum Zabel, există un tunel cu următoarea inscripţie: „Muntele se înălţa de-a curmezişul drumului. Legiunea a primit ordin să meargă totuşi mai departe. Ordinul a fost executat". Exupère se extazia:

— Aveţi mult fler, domnule director! Mierea atică... Nathanaël: neliniştea diabolică... (Nathanaël, oh, ce nume! îţi dă fiori!) Şi apoi, în alt gen, o concizie cezariană... în trei citate, armonia, cutremurul, forţa. Întreg geniul francez.

Domnul Saint-Justin dădea aprobator din cap.

— Ar trebui, domnule director, în timpul dumneavoastră liber, să...

Voia să spună: „... să-d citiţi pe Amiel, acest mare neînţeles", dar Saint-Justin îl întrerupea:

— N-am niciodată timp liber.

De fapt domnului Saint-Justin nu-i plăcea literatura şi gustul lui era execrabil: pentru el un mare scriitor trebuia să fie sau purist, sau preţios, or un mare scriitor este rareori purist şi niciodată

preţios. Nu-i plăcea decât istoria. Vom reveni asupra acestui subiect.

Blândeţea lui Exupère faţă de cititori prilejui următoarele. Vedea pentru a doua oară la bibliotecă un personaj ciudat, îmbrăcat ca un arab, şi pe care l-am şi descris. Exupère îl ajută să caute cărţile de care avea nevoie cu obişnuita sa bunăvoinţă.

A treia oară când acesta veni, Exupère surprinse privirea inchizitorială pe care i-o arunca Saint-Justin. Directorul îi spuse curând:

— Feriţi-vă de acest tip. E un ticălos. Un ticălos şi un pisălog.

Iar ceva mai târziu:

— Supravegheaţi-d. Nu m-ar mira dacă ar şterpeli vreun volum.

Ce acuzaţie! Exupère voi să ceară amănunte.

Vă voi explica altădată.

Un gând trecu prin mintea lui Exupère: că Saint-Justin era gelos pe acest domn pentru că el, bibliotecarul, îl tratase cu multă atenţie. Fu destul de mulţumit la acest gând.

După ce depăşi criza din ziua a treia, se acomodă şi descoperi ce-l interesa. Seara stătea ore întregi în localuri ca La Lorraine, Novelty, Terminus, La Suisse, Le Palma, singurele oaze di, ntr-un Alger

pustiu la orele unsprezece, dancinguri unde nu dansa, după cum la Paris existaseră acele piscine la care se mulţumea să privească fără să facă baie, cafenelele unde se îmbuiba cu bere, cu gândul că berea îngraşă şi că a fi gras este semn de forţă sexuală (tema, cunoscută acum de noi, a valurilor care se umflă, a norilor, a muştelor; tema femeii însărcinate, care exhibează faptul că a cunoscut masculul, şi pe care dacă o posezi îl pedepseşti pe bărbat. Să spunem în treacăt că arabii susţin că berea favorizează impotenţa). Animatoare mai mult sau mai puţin entuziaste, fanţi şi ticăloşi de profesie, cocote de toate categoriile, foarte împopoţonate, mai întâi singure la masă în faţa unui pahar cu băutură, cu un fals aer distant, la care trăgea întruna cu ochiul, lacom să surprindă poate în ele *transformarea* provocată de alcool (o, dulce demenţă!); în sfârşit, agăţa câte una, femei de o noapte, mai curând de douăzeci de minute, sau renunţa, intimidat de bacşişurile lor generoase, sau încerca în zadar: frumoasele îi aruncau o singură privire printre genele lor fabricate; din această singură privire ele cântăreau, în ordinea importanţei: 1 – câţi bani are; 2 – cât este de viril; 3 – ce pondere socială are. Verdictul era de obicei: vinovat.

Într-o seară, la La Lorraine, stătea lângă trei ţipi care spuneau glume deocheate unei tinere şi foarte frumoase mame cu o înfăţişare decentă şi pudică; foarte stânjenită, aceasta era incapabilă să-şi ascundă stânjeneala. Alături de ea, soţul surâdea fără a interveni. Exupère, pe care-l vom vedea excitat de ceea ce se

numeşte în mod curent *viciu,* reacţie ce nu aparţine majorităţii, în cazul acesta fu excitat de pudoare. O avu mai târziu pe femeie şi, scârbit de vorbele desfrânate ale celor trei ţipi, fu în schimb înaintat de desfrâul lui cu ea. Venea din sud şi îl mai vizită, după ce îşi dovedise priceperea. Îi dăduse cincizeci şi cinci de franci, plătind-o ca pe o mamă de familie.

În cea de-a şaptea zi se afla pe terasa braseriei universităţii. Văzu trecând o fată foarte urâtă şi prost îmbrăcată. Nu-i plăcu deloc; de aceea o şi dori. O acostă propunându-i să vină să-i cârpească lenjeria. Ea acceptă.

Sanchi ta era „curajoasă", cinstită, punctuală, analfabetă, nefolosind în toată viaţa ei cerneala decât pentru a însemna rufăria, deloc supărătoare în vreun fel, necerând nimic în afară de plata ce i se cuvenea, pe care Exupère i-o oferi cu generozitate. Mintea ei frustă, modul ei bizar de a simţi plăcerea îl făcură să o mai cheme. La început nu spunea decât „bună ziua", „bună seara", şi nici asta prea des; nu mulţumea niciodată, chiar când îi făcea daruri, dar se scuza de nenumărate ori dacă întârzia chiar cu cinci minute; mai târziu îi spuse unele lucruri despre familia ei, dar printr-o întâmplare află că toate sunt inexacte: Sanchita era curajoasă dar cât se poate de prudentă. Răspundea totdeauna întrebărilor lui doar după câteva secunde: „Răspunde, Sanchi ta! Parcă ai pune la cale o minciună înainte de fiecare răspuns. – îmi trebuie un timp până să înţeleg."

Acest gust pentru formele inferioare ale amorului poate trăda un complex de superioritate („La pământ, căţea!”), sau de inferioritate („Asta n-o să mă dispreţuiască”), sau amândouă laolaltă. În cazul lui Exupère, bineînţeles, era un complex de inferioritate.

Încercă să găsească în acelaşi timp şi evreice tinere, dar nu izbuti, acestea fiind păzite cu străşnicie de familiile lor şi apoi măritate de foarte timpuriu. Unele deveneau cocote, în crâşmele mai sus-amintite; erau tot evreice, dar nu mai erau tinere. Evreice tinere nu se mai puteau vedea decât pe vitraliile bisericii din Montluqon.

V

A doua zi după discuţia cu Colle, Exupère, îmbrăcat cu mare grijă, se duse la Kadouche, personaj de veche şi nobilă spiţă de cămătari, cu reşedinţa în piaţa Alger. Casa se afla în vecinătatea palatului guvernatorului, vecinătate liniştitoare, poate chiar voit aleasă. Un decor sever şi decent, o sală de aşteptare înţesată – toate scaunele erau ocupate – de oameni care păreau că aşteaptă, la notar, deschiderea unui testament. Exupère rămâne în picioare. O secretară urâtă îi ia cartea de identitate, îşi notează ceva şi îl invită să vină din nou către seară. Exupère află mai târziu că această domnişoară era pusă de Kadouche să facă o primă triere printre solicitatori: adică exact ceea ce făcea el printre vizitatorii lui Saint-Justin la bibliotecă. Exupère se întoarse seara. Fu introdus în biroul

patronului. Vede aşezat pe un scaun capitonat cu perne de puf un bărbat de vreo patruzeci de ani, gras, cu o înfăţişare zgribulită şi preocupată, purtând o pălărie neagră cu borurile lăsate pe ochi (îi admiră corpolenţa, ca întotdeauna fascinat de oamenii care mănâncă mult), vorbind rar şi mişcându-se încet, care se ridică, schiţează o plecăciune, se aşază iar, îşi aprinde o ţigară de foi.

— Ah, domnule, nu cunoaşteţi cât e de infectă mentalitatea algeriană. Am locuit la Toulouse, domnule. Acolo afacerile se tratau verbal. Acolo a promite înseamnă a te angaja. Lucrurile se hotărăsc printr-un schimb de scrisori obişnuite. În timp ce aici, dacă nu ai. Şansa să dai peste o casă ca a mea...

După o pauză:

— Sunteţi un prieten al domnului Manoussié, cred...

Exupère simţi că-i fuge pământul de sub picioare. Oare asta aflaseră în urma anchetei pe care o făcuseră fără îndoială cu începere din acea dimineaţă? Gata să se lepede şi de mamă şi de tată, timorat cum era, spuse, asemeni Sfântului Petre:

— E pentru mine o cunoştinţă ca oricare alta. Dar cum de ştiţi?

— Sunteţi văzuţi adeseori împreună pe stradă. Iată. Casa mea nu ia decât 9% dobândă, conform statutelor noastre. Eu nu împrumut niciodată fără o anchetă prealabilă, bineînţeles, dar dat fiind calitatea dumneavoastră de membru al guvernământului *(sic),* sunt dispus să vă împrumut fără anchetă, cu condiţia ca împrumutul să

fie girat de o persoană bine cunoscută în oraş. Telefonaţi-mi, propuneţi-mi câteva nume.

— Dar calitatea mea de funcţionar? Nu-i de fapt vorba decât de un avans. Voi primi leafa peste opt zile...

— Statutele noastre sunt formale. Nu e nevoie de anchetă. Dar avem nevoie de un gir. Ah! domnule, dacă am fi în Franţa! Dar vai! aici suntem la Alger.

Se ridicase. Exupère, care se făcuse roşu la faţă, se ridică şi ieşi.

Cine să gireze pentru el? Saint-Justin, Colle, Livorno? Era monstruos, dar din tot Algerul nu cunoştea decât aceste trei persoane, toate trei cu neputinţă de propus. Totuşi nu voia să dramatizeze situaţia. Peste opt zile va primi leafa. Fără îndoială, mai întâi va trebui să plătească ce cumpărase pe credit. Dar mai important era să nu se mai gândească la asta. Să nu se mai gândească decât la pariziana din Paris pe care o va întâlni mâine dimineaţă. Să uite totul şi să trăiască aşa cum îi place încă o clipă. Orice i s-ar mai întâmpla, clipa aceasta rămâne câştigată.

Fetiţa era singură pe bancă, a doua zi dimineaţa, la ora nouă fără zece. Drăgălaşă din cale afară. O supraveghea oare, de la treizeci de metri depărtare, vreun codoş algerian sau arab? Sau vreun zbir

purtând un moţ obraznic de păr în genul celui arborat de Mayol[14]? De la distanţă, Exupère scrută multă vreme, zece minute poate, împrejurimile. Totul părea liniştit. Peste treizeci de secunde primejdia va fi aici, poate. Exupère era fricos în orice împrejurare, dar nu în cea de faţă, căci asta era pasiunea lui. Fără îndoială avea să aştepte – după metoda clasică – un sfert de oră, o jumătate de oră, până când, pierzându-şi răbdarea, ea se va ridica şi va pleca; va vedea atunci dacă cineva vine s-o însoţească sau dacă se va produce fie şi cea mai mică mişcare suspectă în acea parte a scuarului. Exista însă riscul ca, văzând-o singură pe bancă, vreun individ să o acosteze în clipa când va pleca, şi poate că se va duce cu acel individ!

Exupère era obişnuit cu casele de prostituţie sau cu acostările nepericuloase, şi aceste manevre erau pentru el cu totul noi. Nervii săi nu mai rezistară, îşi scoate ochelarii negri, atât pentru că nu vrea să fie remarcat cât şi pentru că o femeie nu te urmează decât dacă ţi-a văzut privirea, iese din şanţ şi se năpusteşte asupra ei ca un şoim. Nu voise să facă asemenea lucruri în război, dar le făcea cu hotărâre în războiul *lui.*

Scosese din buzunar o pungă cu arahide. Se aşează lângă ea şi îi spuse direct:

— Doamna Crabalona?

---

[14] Felix Mayol, cântăreţ de revistă foarte popular (1872-1941). (N.t.)

Ea spuse „da” şi surâse. Şi pe dată nu se mai temu de nimic, pentru că nu te mai puteai teme de nimic când vedeai acest surâs. Acest surâs spulberase teama, aşa cum cel dintâi dangăt de clopot izgoneşte diavolii.

Pariziană. Din strada Müller, de lângă La Butte Montmartro, Tatăl dispăruse de multă vreme, şi nu era inspector de poliţie[15], ci tinichigiu; fratele cel mare îşi făcea serviciul militar. Mama, cameristă, se mutase la Alger împreună cu stăpânii ei. Voia s-o pună să spele vasele, închipuiţi-vă! iată de ce plecase de-acasă.

Fusese violată la 12 ani de amantul mamei ei[16], un ajutor de grădinar. După ce îşi părăsise stăpânii, încercase să intre în mai multe bordeluri. Fusese refuzată dându-i-se lecţii de morală (era vorba de vârsta ei). Atunci a început să se culce cu bărbaţi pe stradă, mai ales noaptea, pe cheiuri, „între butoaie”. „Pe jos e peşte,

---

[15] Toate minorele, în acea vreme – cel puţin cele serioase – spuneau necunoscutului care le acosta că tatăl lor este inspector de poliţie. (N.a.).

[16] După modelul lui *Don Quijote,* în care Sancho începe la mijlocul romanului să povestească o interminabilă întâmplare cu păstori, fără nici o legătură cu subiectul, intercalasem aici, într-o primă versiune de unsprezece pagini dactilografiate, acest episod din viaţa Sophiei, aşa cum îl povestise ea lui Exupere, sub titlul *Despre bunele obiceiuri ale mamelor* sau *Cum am fost violată la doisprezece ani.* Dar pornografia de joasă speţă a anilor 1970 a făcut ca lucrul cel mai minunat şi mai venerabil din câte există să devină atât de vulgar şi de plictisitor încât am renunţat la aceste pagini. Să facem în continuare aceste lucruri, dar să nu vorbim niciodată despre ele. (N.a.)

nu cred că e prea plăcut... Rămân în picioare." Uneori căpăta bani. Totdeauna i se dădea să mănânce. „De multă vreme faci treaba asta? – De o lună." Spusese o lună ca şi cum ar fi spus cincisprezece zile sau trei luni. Această „lună" era neverosimilă. „Şi cum de nu te-a prins poliţia? – Bărbaţii tac. – Şi mama ta, dacă află, ce-o să spună? – Nimic."

Pe atunci se spunea: cretin. Astăzi spunem: întârziat mintal. Într-un limbaj mai omenesc: săracă cu duhul. Nici urmă de răutate. Vai, şi nici urmă de prefăcătorie. Numele: Sophie Variller. Adresa mamei: calea Saint-Victor, în Saint-Eugène (mahala din Alger). Vârsta: sst! Tot ce era în ea se răspândea în afară tot atât de firesc ca apa care picură dintr-un *alcarazza*[17] sau ca sudoarea de pe nasul ei, lucitor precum nasul anumitor statui antice, ceea ce h dădea o notă de vulgaritate aţâţătoare pentru dorinţa unui fost elev de la École des chartes. Foarte primejdioasă, mai mult chiar decât s-ar putea crede, prin chiar inocenţa ei, prin chiar faptul că este *o* inocentă. Dar primejdia îl lăsa nepăsător pe Exupère.

Întors pe de-a-ntregul către ea, o privea aşa cum îi priveşti pe cei pe care-i iubeşti. Sophie! Un nume atât de franţuzesc, un nume de altădată. Nenorocirile Sophiei. Ea nu părea să-şi dea seama de nenorocirea ei – până în ziua în care, va fi trimisă la casa de corecţie, unde poate de asemenea nu se va simţi nenorocită, dacă

[17] Ulcior de lut nesmălţuit. (N.t.)

nu va fi bătută. Cât de bine ştia să se complacă în abjecţie. Ce fire fericită!

Era cu adevărat Sophie, cu drăgălăşenia ei venită parcă din alte vremuri. Atât de deosebită de algeriene. Nu era frumoasă, dar avea un caracter frumos, dacă se poate spune aşa; desigur, se poate, şi chiar trebuie spus aşa. Nu, niciodată Exupère, care văzuse nenumărate femei surprinzătoare, sau care voiau să pară aşa, niciodată Exupère, aşadar, nu văzuse ceva asemănător. În însăşi inima Algerului întâlnea Climatul lui Racine. „Cât eşti de drăgălaşă! Cât eşti de drăgălaşă!", şopti el, sufocat de drăgălăşenia ei. Şi micul plasture pe care-l avea în jurul degetului mare de la mâna stângă: era înnebunit de plăcere! Avea mâini de servitoare, dar Isus pe cruce avea oare mâini mai îngrijite?

Simţea pentru ea o simpatie nesfârşită. Şi o mare încredere, o mare încredere în mijlocul celei mai mari nesiguranţe. Un fel de simţământ patern. Totuşi niciun fel de remuşcare la gândul de a o „poseda". Ce altceva poţi să faci cu un deşeu uman decât să te culci cu el? – spune un personaj dintr-o piesă contemporană. În adâncul lui simţea că o iubeşte tocmai pentru că era un deşeu. Pentru că amândoi erau nişte biete deşeuri. El, infantil, ea, întârziată mintal (totuşi, gândindu-se la celălalt costum de haine, atât de uzat, la ochelarii lui: „Eu, atât de nevrednic de ea..." Era aproape sigur că e bolnavă de sifilis. Cum va fi voia Domnului!

Îşi spusese că posesiunea va începe din clipa în care va fi pătruns de mireasma părului ei. Pătrunse în această mireasmă. O sărută: ajunse pe o planetă necunoscută de el cu o clipă în urmă. Avea purtări foarte libere în public cu femeile, compensând astfel, din instinct, comportarea sa mai curând jalnică în privinţa tuturor celorlalte relaţii sociale; de asemenea, le adresa cuvinte deocheate, în timp ce cu bărbaţii folosea un limbaj de un purism excesiv. Sărută acel păr sărutat de atâtea ori de atâtea guri infame, fără cea mai mică stinghereală. Se lăsa învăluit de mireasma părului ei. Lumea care se plimba prin scuar începu în chipul cel mai vădit să se arate scandalizată: în Algeria puteai recunoaşte perechile franceze după purtarea lor lipsită de pudoare. Ea se lipise de pieptul lui; bătăile regulate ale pleoapelor ei, majestuoase ca bătăile unei inimi; sinii ei, care se umflă ca pânza unei corăbii minată de vânt; vocea ei de menuet, în mijlocul vacarmului algerian. O, dulce Franţă! Simţea cum devine patriot. Poate că dacă ar fi cunoscut-o odinioară, n-ar mai fi dorit să fie reformat.

Urcară deci spre partea cea mai ridicată a scuarului, unde era lume mai puţină. În timp ce mergeau observă că talpa unuia din pantofii ei – avea picioarele goale în pantofii odinioară de lac – se desprinsese, şi dintr-odată se simţi cuprins de o dorinţă violentă. Până atunci uimirea şi tandreţea înăbuşiseră întrucâtva dorinţa. Talpa aceasta care se desprindea îi stârni virilitatea până la a se simţi stingherit.

Pe bancă, în timp ce o săruta, ea îl întrebă în şoaptă:

— Când o s-o facem, o să-mi mâncaţi nasul?

Deşi mare cunoscător al ciudăţeniilor haremului, o rugă să repete, crezând că nu a înţeles bine.

— O să-mi mâncaţi nasul?

Îi răspunse printr-un şir de cuvinte încâlcite şi obscene.

Îi ridică încetişor poala rochiei, până când îi dezveli coapsa, pe care i-o sărută. O ridică şi mai mult, fără ca ea să opună cea mai mică rezistenţă. Şi văzu atunci în partea de sus a coapsei un tatuaj. Era scris acolo: COPILĂ PIERDUTĂ.

Fu profund tulburat. Ce bărbat putuse fi atât de crud încât să o tatueze astfel pe această copilă lipsită de apărare? Atât de josnic încât să o înfiereze pentru totdeauna cu stigmatul infamiei? Şi în acelaşi timp atât de delicat – da, totuşi – încât să simtă că tocmai asta era ea, o copilă pierdută, şi nu ceea ce un bărbat grosolan doar ar fi putut-o socoti: o mică otreapă. Ce bărbat fusese în acelaşi timp acel mascul brutal, şi, poate, o clipă, acel tată plin de milă pe care Exupère îl simţise trezindu-se în el? Nu mai putu rezista: cu riscul de a fi văzut de ochi severi, se aplecă şi sărută tatuajul.

Ea se scărpina pe pântece şi spuse:

— De o săptămână am un prieten. Un medic. Face un stagiu la Alger. Spune că vrea să mă salveze.

„Am un prieten.” Pe de-o parte existau deci „bărbaţii”, pe de alta „un prieten”. Deşi nu reflectase în mod serios, fie şi pentru că abia se cunoscuseră, la ceea ce ar putea face pentru ea, se gândise totuşi că va încerca să facă ceva. Un altul avusese acelaşi gând. Exupère simţi pentru acel om o pornire de simpatie.

De altfel, de vreme ce medicul se culcase cu ea, însemna că nu are sifilis. Asta în cazul că medicul nu avea o preferinţă pentru sifilis. Şi-o închipuia cu nasul mâncat în întregime de boală, ca marii sifilitici; imaginea nu îl tulbura.

Despre ce fel de „Stagiu” era vorba? „Face un stagiu” era de obicei o explicaţie nobilă pentru a nu spune: „Este la închisoare” sau: „Naşte clandestin în Elveţia”. Dar un medic?

Câţiva băieţi care-i văzuseră cum se sărută se aşezară în semicerc în faţa băncii, stând pe lădiţele lor de văcsuit pantofi, râzând, bătându-şi joc, insultându-i poate. Lumea care se plimba începea să-i privească. Se despărţiră; îi dădu întâlnire peste două zile, în acelaşi loc, la aceeaşi oră, şi îi strecură douăzeci de franci în mână. Ea îi spuse: „Mi-i daţi pentru Ziua Domnului”. El îi ţinu mâna cu insistenţă. Mâinile lor se împreunară şi se strânseră aşa cum doi smochini se împreună şi se înlănţuie deasupra unei străduţe arabe. Doar fulgerul căzând asupra lui ar fi putut să-l împiedice să-i ţină astfel mâna. Era o veşnicie de când se cunoşteau! Era o veşnicie de când dormeau împreună!

Îi spusese să o apuce pe strada d'Isly şi, dacă văcsuitorii ar fi urmărit-o, să ia primul tramvai şi să coboare la prima staţie. O urmăriră câţiva metri, apoi se împrăştiară. O privi cum se îndepărtează şi de data aceasta, aşa cum îi priveşti pe cei pe care îi iubeşti. Când îşi amintea de talpa ei ruptă, îşi spunea: „Acum viaţa mea are un sens".

Exupère nu cunoscuse decât femei care se prostituau şi nu ţinea să cunoască şi altele decât în cazul că s-ar fi căsătorit, căci el avea în această privinţă unele veleităţi, sau unele închipuiri. Visa la soţia *protectoare,* la soţia care-l va proteja împotriva tuturor, şi mai ales împotriva lui însuşi. Nu iubise niciodată, şi găsea că e foarte bine aşa: faptul de a acosta femeile pe stradă nu-i dădea senzaţia de timp pierdut pe care iar fi avut-o făcând curte femeilor. De altfel, nu era un adevărat vânător de fuste: nu ieşea „în scopul de a", ci doar lua, sau nu reuşea să ia, ceea ce îi ieşea în cale.

Fusese foarte mulţumit că nu iubeşte, şi acum era foarte mulţumit că iubeşte. De fapt, spunem „iubeşte" pentru că nu găsim un cuvânt mai potrivit. El nu o iubea pe acea copilă pierdută; şi cu atât mai mult nu era îndrăgostit de ea. Dar se simţea pe punctul de a avea pentru ea un fel de afecţiune tandră – tandră şi libidinoasă – care era cu totul nouă în viaţa lui. Era stricată, liniştitoare, binecrescută (îi spusese tot timpul *dumneavoastră*). Faptul că tot Algerul, sau cel puţin toată golănimea din Alger, îi trecuse peste pântec, nu-l incomoda deloc.

În acea seară, şi în cea de a doua zi, care era o sâmbătă, căută unde să o ducă. Dintre micile hoteluri cunoscute de el, care se potrivea oare cel mai bine pentru o fată atât de tânără? Unde nu va exista riscul ca patronul să ciocăne la uşă în momentul sublim, sub pretext că trebuie să verifice ceva la instalaţia electrică? Hotelurile din Alger erau în acea vreme sau foarte tolerante sau foarte austere. Alese un hotel din strada de la Lyre, ai cărui patroni nu aveau copii: îi va scandaliza mai puţin. Îşi anunţă venirea pentru a doua zi, dădu un bacşiş băiatului de la hotel (arab) şi socoti că e bine să anunţe de la bun început că tânăra are optsprezece ani.

Şi iată-l din nou în scuarul Laferriere, la ora nouă fără zece.

La acea oră, la Paris, într-o duminică, scuarul ar fi fost pustiu. Aici era mai populat decât în celelalte zile ale săptămânii: algerieni sprâncenaţi, purtând sub braţ mica servietă de piele a celui care se duce să facă o baie în mare; zidari cu melon şi haine uşoare din pânză albă, pe care sudoarea desenează adevărate hărţi geografice; un satir cu ochii încercănaţi, dureroşi şi întristaţi; câţiva domni bătrâni cu evantaie, cu părul ieşind în dezordine din gulerul stil Danton; ştrengarul oare şi-a cioplit un mic fluier dintr-o undiţă; arabul care se preface a ciupi pe un ciomag nişte coarde nevăzute; şi alături de această muzică tăcută, pe care un poet în zdrenţe şi-o cânta sie însuşi, urletele unui fonograf adus de francezi; toţi în aerul blând, au gura întredeschisă, ca nişte copii.

Dar Sophie nu e nicăieri. Poate că s-a oprit să privească defilarea fanfarelor, al căror concurs anual are loc astăzi. O aşteptă agitat de sentimentele clasice. La ora zece şi zece se duse la doamna Crabalona. Sophie venise să o vadă în dimineaţa din ajun. Voia să o roage să-i transmită domnului scuze. Lua la prânz pachebotul împreună cu medicul, care o ducea în Franţa. – „Pentru totdeauna? – Vrea s-o salveze, nu mi-a spus decât atât."

Exupère simţi că-i fuge pământul de sub picioare. Devenise acum cu adevărat o copilă pierdută: pierdută în sine şi pierdută pentru el. Şi în acelaşi timp a doua sa reacţie, rapidă, fu aceea de a fi mulţumit că un bărbat serios se ocupă de ea, un bărbat care prin profesia lui oferea toate garanţiile. Va căpăta o slujbă într-un dispensar? în propria familie a medicului? Poate o va aduce înapoi la Alger, convins în cele din urmă că este „irecuperabilă"? Exupère va afla fără îndoială totul prin doamna Crabalona. De ce n-ar face atunci cunoştinţă cu medicul şi nu şi-ar uni eforturile pentru ca micuţa, rămânând la Alger, să aibă o situaţie cât de cât decentă, aparţinând amândurora (se simţea dispus să se împrietenească cu medicul)? Şi apoi, prin ea înviaseră urmele de creştinism care mai existau în el: o iubise pentru că nicio făptură omenească nu putea fi mai jos decât ea; când un altul i-o luase, fusese mulţumit pentru că acest altul avea putinţa să-i facă mai mult bine decât el. Erau două porniri întru totul creştineşti, de care era mulţumit. Ea îi spusese de asemenea acele cuvinte ciudate: „Mi-i daţi pentru Ziua Domnului". Ce voise să spună? Observă în sfârşit că le spusese

într-o vineri, zi a Domnului pentru arabi. Fără îndoială ea reţinuse identitatea Dumnezeu-vineri, şi întrebuinţase expresia copilăreşte şi fără să-şi dea seama. Totuşi rămânea faptul că Sophie-cea-dintre-butoaie îi vorbise de Dumnezeu.

Prânzi în grabă, şi acum era din nou întins pe pat, cu fereastra închisă, înconjurat de un fum gros de ţigară, ca şi în ziua sosirii lui la Alger. Dimineaţa pierduse o mapă care cuprindea câteva hârtii oarecum importante pentru el. Curând o găsise, dar supărarea pe care i-o pricinuise pierderea mapei nu fusese compensată de plăcerea de a o fi găsit, şi rămăsese mohorât toată ziua. O linişte care i se păru sinistră se aşternuse în mica încăpere: marea linişte duminicală. Algerienii erau la cinema, sau la mare, sau la concursul de fanfare. Partea lui bună – copila pierdută trebuie salvată – şi partea suspectă – de s-ar întoarce, să-i mănânc nasul – se plimbau prin el ca nişte larve, fiind mai tare când una, când cealaltă; şi alte proiecte, sau mai curând alte ipoteze incoerente, se înfiripau şi piereau precum valurile de fum ce se răspândeau din ţigara lui ieftină: să se întoarcă în Franţa, să se însoare, să câştige bani prin toate mijloacele posibile... îşi cunoştea foarte bine, căci se cunoştea foarte bine pe sine, inconsistenţa de caracter. Nu-şi spunea poate îndeajuns că e aproape aceeaşi în cazul tuturor oamenilor.

Din când în când simţea o durere ascuţită în stomac. Bineînţeles! La Alger eşti totdeauna bolnav de ceva.

Începu să plouă cu găleata. Deschise fereastra, socotind că astfel camera se va mai răcori, dar era o ploaie caldă: o ploaie caldă ca un blestem a naturii. Cineva bătu la uşă: băiatul patronului îi aducea o scrisoare de la Colle, pe care acesta o lăsase la birou. Plicul purta antetul: *Compania Mesageriilor maritime.* Dar recunoscu pe dată scrisul lui Colle; era un plic şterpelit, ca de obicei. Colle îl invita la cină în acea seară, urmând să petreacă împreună orele de după cină. Avea să vină la ora şapte la hotel.

Colle îi spusese de mai multe ori: „Mi-ar plăcea foarte mult să prânzim sau să cinăm împreună. Dar numai dacă plăteşti dumneata". De data asta se exprimase limpede: „Te invit" (fără nicio restricţie). Era cu totul surprinzător! Va fi deci, în seara asta cel puţin, smuls din gândurile sale.

La ora şapte coborî. Colle îl aştepta, aşezat pe marginea trotuarului, cu picioarele goale, ca un cerşetor. Cine altul decât el ar mai fi îndrăznit să afişeze un asemenea dispreţ faţă de opinia publică? Cu atât mai mult cu cât în acea seară era îmbrăcat în costum european (pe cap purta o pălărie de soare cu boruri mari). Exupère era atât de convins că acest superb senior îl va tapa de bani, încât luase cu el o sută de franci în monezi, ca să nu fie nevoit să schimbe o bancnotă.

VI

Tineri membri ai fanfarelor, scăpaţi din abisul vulgarităţii muzicale, vă mai rămâne să beţi până la fund cupa vulgarităţii duminicale: ea nu vă înfricoşează. Tineri membri ai fanfarelor, în uniformă de gală de catifea roşie brodată cu aur şi în papuci, îngeri coborâţi din Hateau şi din Fraisier (mahalale ale Algerului) şi tolăniţi la cafenea în această seară de duminică, la ochi cu cearcăne uriaşe, frânţi de oboseală după ce aţi cântat la trombon o zi întreagă acele *pizzicati* din *Sylvio,* papucii voştri nu simbolizează numai sudul: ei simbolizează însăşi Franţa. Dar voi, tineri membri ai fanfarelor, în uniformă de gală de catifea roşie brodată cu aur, cu picioarele goale în papuci, voi sunteţi pentru noi întruchiparea vie a Algeriei. Trăiască Algeria!

Într-un colţ, sprijinite de perete, ca stindardele legiunilor romane, stau acele *vexilla* ale societăţilor, purtate triumfal în cursul defilărilor pe pântece revărsate: Premiul de Onoare, Primul Premiu de Onoare, Premiul Extraordinar, Marele Premiu Extraordinar, Premiul pentru Valoare (?), Premiul special (???). Toată lumea capătă un premiu. Toată lumea împărtăşeşte aceeaşi glorie. Nicio ierarhie. Asta de asemenea înseamnă Franţa. Trăiască Franţa!

De îndată ce se aşezară la o masă din micul restaurant, Colle spuse:

— Plec mâine dis-de-dimineaţă în Sahara pentru câtva timp. O, nu prea departe, de data asta, la Bou-Saâda[18]: „locul fericirii”. Nu mai aveam niciun ban. Hotelul X mi-a avansat patru sute de franci.

— Dar îmi spuneai acum patru zile că nu pleci decât în luna octombrie, din cauza căldurii. Colle făcu un semn oare voia să spună că cuvintele lui nu au nicio importanţă.

— *Fantasia!*

— În Sahara! în luna august!

— Nu ţi-e cald când ai biştari şi puicuţe!

— Şi stai mult?

Colle făcu din nou un semn evaziv: „Dumnezeu ştie cât!”

„Dacă scrisoarea lui nu mi-ar fi parvenit la hotel, ar fi plecat fără să mă mai vadă, şi pentru cine ştie câtă vreme.” Cât de puţin ţineau la el cu toţii! Saint-Justin glumea anunţându-i că nu i se va mări salariul... Colle... Numai Sophie o rugase pe doamna Crabalona să-i transmită „domnului” scuzele ei, Sophie pe care o întâlnise doar timp de o oră.

---

[18] Oază situată relativ aproape de Alger, la o distanţă de câteva ore cu autocarul. (N.a.)

Colle era în mare formă. Ca în cazul tuturor celor care nu mănâncă totdeauna pe săturate, fusese de ajuns să mănânce ceva mai bine ca să se afle într-o stare ce semăna cu un început de beţie.

Şi Exupère află un lucru pe care Colle i-l spusese şi până atunci mai pe ocolite dar pe care acum i-l trânti cu neruşinare: americancele, englezoaicele, nemţoaicele şi chiar franţuzoaicele mai în vârstă veneau în oaze mai ales pentru a întâlni arabi, dar nu se dădeau în lături la o adică nici de la un francez, bărbat frumos, cu o conversaţie agreabilă, îndatoritor, cu un trecut aventuros. Pentru ele şi asta însemna o schimbare de decor. De fapt Colle trăia exact din ceea ce trăia şi Sophie: din prostituţie. Exupère suspină uşor: „Toată lumea ştie să câştige bani, numai eu nu ştiu".

Iar Colle avusese aventuri nenumărate! Fusese înrolat în legiunea străină (ducea totdeauna cu el într-o valiză un chipiu alb!), fusese ofiţer meharist, prizonier la disidenţi, era copilul natural al unei mame berbere! în sud se îmbrăca mai mult sau mai puţin ca un militar (renunţa la îmbrăcămintea arabă; ar fi stârnit râsul indigenilor, care la Alger erau obişnuiţi cu ea); iar pe bluza kaki nu mai purta modesta decoraţie arborată la Alger, ci nenumărate altele, care-ţi luau ochii: crucea de război, medalia combatanţilor, medalia interaliată, insigna răniţilor (fusese uşor gazat timp de o lună). Povestea râzând ce farse făcuse; Exupère râdea şi el: şi el se amuzase cândva făcând farse, şi nu putea, deşi îndurerat, să nu admire îndrăzneala prietenului său. Şi apoi Colle şi Sophie

reprezentau aceeaşi zonă coruptă, ceea ce mulţumea partea desfrânată din el, împiedicându-l să se îndepărteze de Colle.

Colle purta azi la încheietura mâinii drepte o legătură de piele. La întrebarea lui Exupère: *„Fantasia!”*

Spre sfârşitul mesei, Colle ceru nota de plată, gest minunat! Scoase portofelul, verifică cu voluptate bancnotele, îl aşează pe masă şi începu din nou să vorbească. După o clipă privi din nou nota, apucă portofelul, scoase un suspin adânc, şovăi o clipă, apoi băgă în buzunar portofelul cu un strigăt patetic:

— Nu! Plăteşte dumneata. Eu nu pot!

Exupère plăti.

Urmă o tăcere prelungită şi grea de semnificaţii: Colle era mulţumit că se descurcase şi de data aceasta iar Exupère uşor înciudat că din nou fusese tras pe sfoară.

Colle adusese cu el o sticluţă goală. Turnă în ea vinul care mai rămăsese în sticlă precum şi vinul rămas în sticla vecinului de masă, care plecase.

— Să-l am mâine în autocar. Acum hai s-o luăm din loc.

În cursul mesei Exupère asistase la trei râgâieli grandioase, râgâieli care, după cum ştim, erau mândria lui Colle.

Ieşiră. Şi atunci se petrecu un lucru inimaginabil. Colle intră într-o tutungerie ca să-şi cumpere ţigări, urmat de Exupère. Spre seară avusese loc o furtună şi Colle purta o pelerină de postav fin. La un moment dat aruncă spre prietenul său una din acele priviri complice cu care acesta era obişnuit şi strecură rapid sub pelerină una dintre brichetele expuse pe tejghea.

— Asta ajută, spuse el, pe un ton grav. Fără îndoială, voia să spună: „Mai multe asemenea furtişaguri pe zi mă susţin (moralmente), mă ajută să trăiesc". Cuvinte nu lipsite de o semnificaţie profundă: nu ne putem consola de nenorocire decât prin delictele pe care le săvârşim. Dar Exupère simţea că se înăbuşă. Colle era un şarlatan, un peşte şi un hoţ. Îşi aminti de recomandarea lui Saint-Justin: „Supravegheaţi-l. Nu m-ar mira dacă ar şterpeli vreun volum". Era deci un hoţ, cunoscut ca atare, şi care nu se sfia să o arate făţiş, plângându-se totodată întruna, şi fără îndoială cu bună-credinţă, de furturile săvârşite de stat, de intendenţă etc. Un altul i-iar fi aruncat în Obraz: „Drept cine mă iei când te porţi ca şi cum m-ai face complice la pungăşiile dumitale sordide? şi i-ar fi întors spatele pe loc sau măcar i-ar fi ţinut o lecţie de morală, dându-şi importanţă. Dar Exupère nu reacţionă şi continuă să-i vorbească de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Îşi imagina doar o mică scenă pe care Colle i-o povestise. Într-una din primele zile când se afla la Alger, Colle, în urma unui pariu, se lăsase condus cu cătuşe la mâini prin tot oraşul – şi încă în tramvai – de către un amic

jurnalist. Toată lumea îl privea, dar lui îi păsa prea puţin. Acum ar fi existat cu adevărat motive să fie dus cu cătuşele la mâini.

Colle îi propuse să meargă împreună la cazinoul popular *Perle,* ca să vadă câteva partide de box între amatorii din diferitele cartiere ale oraşului. Exupère nu asistase niciodată la un meci de box, sport după părerea lui respingător, unde vedeai, aproape goi, bărbaţi tineri şi frumoşi, care tocmai de aceea erau antipatici. Dar se lăsă convins încă o dată. Nu dorea decât să amâne cât mai mult momentul când va fi singur.

Colle îşi umflă pieptul şi calcă cu un pas autoritar în clipa când intră în cazinou: parcă ar defila pe sub Arcul de Triumf.

Exupère plăti biletele: deşi avea patru sute de franci, Colle nu renunţă la personalitatea lui. În sală nu se aflau decât bărbaţi în toată firea şi băieţandri, ceea ce de la bun început îl indispuse pe prietenul nostru. Cei mai mulţi erau doar în vestă. Din această materie umană călduţă nu emana niciun miros neplăcut. Publicul aşezat pe locurile din fund era alcătuit aproape numai din tineri arabi. Semănau, datorită fesurilor roşii ca şi corzile roşii ale ringului, cu un câmp de maci, dar Exupère se gândi mai curând la o mare de sânge. Începu să se simtă rău.

Când primii doi boxeri se urcară pe ring, în sală se auzi un strigăt puternic. Toată lumea întoarse capetele. Era un yauled. „Ce-ai păţit”?

În tăcerea sălii, vocea ascuţita a copilului:

— Locuieşte în cartierul meu!

Exupère îşi spuse: „Ce braţe vânjoase au”, privindu-i pe tinerii boxeri cu invidie.

După cinei minute, unul dintre ei avea arcada deschisă. Din toate părţile se auziră sfaturi – tehnice, dacă le putem numi aşa.

— *Vinga! Vinga!* („Dă-i înainte!”)

— Umple-l de sânge!

— Fă-l să ţipe!

Când Colle îşi dădu cu părerea că publicul poate ar trebui să se mai potolească, vecinul lui, cu o expresie iluminată, îi spuse:

— Dar, domnule, boxerii sunt pentru noi ca nişte mame!

Rana nu era gravă dar sângera foarte mult şi adversarul, după ce o găsise, lovea acum în tors, astfel încât rănitul avea şi faţa şi pieptul pline de sânge, spre marea bucurie a publicului. Exupère, care ţinea capul întors, mărturisi că nu mai poate rezista, şi Colle acceptă să plece. Când trecură prin faţa ghişeului, îi spuse lui Exupère: „Cere să ne dea banii înapoi. N-am stat decât zece minute”. Dar acesta ridică din umeri.

Şi iată-l pe Colle că vrea să meargă la cinema. „Plătesc eu." Hotărâră aşadar să vadă un film.

Micile cinematografe de cartier, *Bijou, Plateau, Minor, Alfred-de-Musset* s-au legănat o bună parte din după-amiază pe valurile de ploaie (ploaia din Alger! divinitate-soţie a mistralului din Marsilia), ca nişte corăbii vechi gata să naufragieze. Mici cinematografe de cartier, în care te îmbarci când plouă cu găleata, iar ploaia îţi lipeşte de trup cămaşa, desenându-ţi un tors de statuie greacă, şi când fumegi ca un mânz care a alergat. La intrarea cinematografului *Bijou,* controlorul strânge toate mâinile, ca o „rudă apropiată". „De ce nu i-ai rezervat locul 32 doamnei Guigui? Ştii foarte bine că vrea totdeauna să stea pe locul 32." Surpriză! Colle plăteşte biletele. Dar când vine momentul să dea bacşiş plasatoarei, pare a se gândi la altceva, şi tot Exupère este cel care-l dă. De când nu mai are bani, Exupère plăteşte întruna.

În întuneric se duc discuţii de la un capăt la celălalt al sălii: „Garcia! Maică-ta caută cheile.

— Vai, vai, vai! Dacă n-are cheile, mă omoară". Vecina lui Exupère îşi holbează ochii către el când începe filmul documentar: „A început drama? A început drama?" Pe afiş nu este însă anunţată nicio dramă. Când apare titlul noului film, care este un film comic, tresare şi îi spune fiului ei, cu o expresie din ce în ce mai rătăcită: „Du-te şi-i spune mătuşă-tii Clo că începe drama". Iar el, cu tonul de superioritate al tinereţii, înşurubându-şi degetul arătător în

tâmpla dreaptă, spre a arăta că maică-sa nu ştie ce vorbeşte: „Drama, spui? Nu vezi că-i un film de râs?”

Pe ecran rulează un film fantomă, o peliculă atât de uzată încât curând nu-l mai poţi deosebi pe erou de trădător, decupată la nimereală, cu titlurile schimbate între ele sau răsturnate, un film care a devenit ceva ce nu are nume în nicio limbă dar care nu poate descumpăni un public obişnuit să-l vadă pe Charlot prin văzduh, sau pe Mickey rupându-se în două: feeria continuă pentru aceşti băieţi magnifici, atât de fermecaţi – fie de film, fie de vecina lor – încât le-ai putea băga un ac în braţ fără să-i faci să clipească.

Colle priveşte şi râde, cu picioarele încrucişate. Şi-a lipit talpa umedă a pantofului, în mod demonstrativ, de pulpa unui arab aflat alături, pentru a-i aminti că şi aici francezul se consideră stăpân; celălalt nu spune nimic. Lui Colle, fapt evident, îi place această ambianţă, el iubeşte în felul său superficial acest popor pe care îl dispreţuieşte în acelaşi fel superficial, vorbeşte din capriciu în *cagayous*[19], se simte aici ca acasă. Exupère în schimb priveşte fără să vadă, retras în el însuşi, în acel el însuşi pe care l-au părăsit rând pe rând, în câteva zile, Saint-Justin, Sophie şi Colle. „Îţi petreci seara împreună cu cineva când stai de vorbă cu el, nu când, alături de el şi fără să scoţi un cuvânt, te uiţi la un spectacol.” Din nou îi propuse lui Colle să plece.

---

[19] Denumire regională a argoului algerian. (N.a.)

Dar Colle nu voi să plece înainte de a mai fi furat ceva. „Asta ajută." Erau încă aşezaţi pe scaune când îi spuse arabului care vindea limonadă, luându-i o sticlă: „Aşteaptă-mă, mă duc să schimb nişte bani", apoi se ridică şi, pe întuneric, se îndreptă spre uşă, hotărât să plece fără să plătească. Exupère văzu surâsul arabului, care înţelesese ce se întâmplă. Fremătă de indignare şi de ruşine, plăti arabului sticla şi-i lăsă şi mărunţişul.

Colle binevoi să se explice:

— Am pierdut azi dimineaţă cincizeci de centime sub masa unei cafenele. Nu voiam decât să iau îndărăt ceea ce-mi aparţine.

În stradă ploaia încetase. O mireasmă delicată, cu iz de anason, ieşea din pământul mustind de apă, aproape afinat pe alocuri, deşi purta un nume de stradă. Merseră câtva timp. Exupère ştia că dacă obţinea aprobarea de a se întoarce în Franţa, îl vedea pe Colle poate pentru ultima oară. Dar paharul se umpluse. În acea seară Colle îl scârbise de mai multe ori. Şi îşi putuse da seama cât de mare era indiferenţa lui Colle faţă de el, indiferenţă de care se izbea ca de un zid. L-ar fi putut însoţi pe Colle până acasă; se gândi o clipă, dar nu simţi dorinţa s-o facă. Se despărţiră ca şi cum ar fi urmat să se întâlnească a doua zi.

Colle se întoarse din drum şi îi strecură o foaie de hârtie:

— Sunt tot nişte poezii de-ale mele, pe care ca de obicei uit să ţi le dau. Ia-le ca amintire.

Exupère se întoarse ia hotel singur. În Alger nu erau decât Saint-Justin, Livorno şi el însuşi: nimeni altul. Iar mâine începe luna august, sezonul monstruos. Iată cum va trebui să trăiască.

Manuel Manoussié a urcat până la el acasă, în strada Dupuch. Două ferestre aflate faţă în faţă rămân larg deschise zi şi noapte: perdelele zboară, cristalele candelabrului zornăie, hârtiile de pe masă trebuie fixate cu diferite obiecte; aici aerul nu este domesticit, ca în vale: este un element virgin. Spre nord, un şarpe de foc brăzdează cerul: asta înseamnă că pe colina împădurită ce domină casa, şi care noaptea apare ca o masă neagră şi indistinctă, trece un tramvai din care nu se văd decât ferestrele luminate. Spre sud, casele, aşezate la înălţimi diferite, la acest ceas înecate în umbră, coboară spre mare.

Manuel Manoussié vede un crampei din aceasta partea sudică prin fereastră, din pat, fără măcar să-şi ridice capul. Picioarele lui goale se scaldă în curentul de aer ca într-un râu. Domnişoara Rouffignol nu a încercat să adoarmă decât după ce l-a auzit răsucind cheia în broasca uşii; acum doarme adânc. Într-o seară, a venit, pentru o clipă, să-l privească dormind. O simţea acolo, şi asta îl stingherea. A deschis puţin ochii ca să o necăjească; ea n-a mai venit niciodată. În urmă cu puţină vreme, când se vestea furtuna, auzea vapoarele în port, urletele lor înspăimântătoare când pluteau în derivă, urletele lor care semănau cu cele ale animalelor, ale oamenilor.

Acum totul e liniştit şi a apărut luna. Marea este un deşert de apă lividă, blând luminată de moarte; căci marea înseamnă oricum moarte: Exupère are dreptate. Suprafaţa ei netedă este atât de palidă sub lună şi atât de nemişcată, încât un vapor ancorat în golf pare un spărgător de gheaţă prins într-o întindere glacială. Un far seamănă cu o stea care s-ar aprinde şi s-ar stinge, nevrând să aleagă, preferând în egală măsură să piară în întuneric şi să strălucească. Domnul Manuel Manoussi6 se gândeşte visător că viaţa lui, petrecută când în Alger, când în sud, este ca viaţa farului. Dar dracu să le ia de vise! El se vede pe Sine ce este, şi existenţa lui e mai minunată decât un vis: nu are avere, şi asta pentru că nu vrea să muncească, să muncească cu adevărat, dar este liber, impunând prostănacilor capriciile şi stilul lui, făcând tot felul de escrocherii fără a fi pedepsit, fericit şi neplătindu-şi nici cu bani şi nici cu vreo corvoadă fericirea, ceea ce înseamnă că e de două ori mai fericit. Luminile de la prova unui mare pachebot arată ca nestematele unei uriaşe coroane suspendate deasupra mării. Fiecare lumină din port, roşie, verde, galbenă, apare, desprinsă puţin de el, deasupra propriului său reflex, o coloană îngustă (seamănă cu acele semne de exclamaţie răsturnate folosite în scris de spanioli). La răsărit, malul concav, pe o mare întindere, este plin de lumini. Ca şi cum stelele ar fi emigrat din cer şi s-ar fi aşezat la marginile pământului, aşteptând să-l invadeze. Şi acele lumini, acele coloane, acele stele, prinse într-un joc de oglinzi, se repetă în geamurile şi oglinzile, foarte numeroase, din propria-i cameră, devenită un chioşc misterios cu licurici multicolori, imobili sau vagabonzi. Şi adoarme

în această simfonie de flacără, cântată pentru el pe apă şi pe întuneric.

PARTEA A DOUA
FLUTURELE NEGRU

VII

Încă de la începutul lunii august relaţiile cu Saint-Justin deveniseră cât se poate de neplăcute. Mai întâi, de ce Saint-Justin nu pleca în concediu? Pretindea că are de lucru. Exupère socotea că nu pleacă doar pentru a-l plictisi pe el, Exupère.

— Dacă îmi îngăduiţi, domnule director...

— Da, da, vă îngădui. Politeţea dumneavoastră mă oboseşte... Spuneţi ce aveţi de spus.

— De fapt mă intimidaţi atât de mult...

— Asta-i bună! Fiţi atent! Nu mă aveţi decât pe mine. De aceea nu mă scoateţi din fire, domnule Exupère. Nu vă faceţi din mine un

duşman. Acum luaţi acest dosar, şi nu vă muiaţi degetul în salivă când întoarceţi filele.

Cei care cred în sensibilitatea bărbaţilor (a masculilor) sunt pândiţi de decepţii. Ceea ce ar trebui să-i impresioneze, venind din partea unei inimi delicate, nu-i impresionează câtuşi de puţin; excepţiile sunt foarte rare. Exupère credea că Saint-Justin avea o inimă, pe care acesta n-o avea. Iată cauza neînţelegerii dintre ei.

Dur, neliniştit, de o nervozitate evidentă, cu gesturi dezordonate, rostind frazele doar pe jumătate, cu gura trasă parcă de o zăbală prea strânsă, era atât de deosebit de acel camarad mai vârstnic de care se apropiase la Oran. Exupère înţelegea foarte bine că-l scotea din sărite cu aerul lui umil, cu slăbiciunea lui, tot astfel cum te poţi simţi iritat de slăbiciunea unui bolnav, a unui om foarte bătrân, a unui muribund. Totuşi Saint-Justin îi făcea şi complimente. Fişele lui erau foarte bine ţinute. Corectase unele greşeli de pe fişe mai vechi. Te puteai încrede în tot ce făcea el. Dar aceste complimente erau întotdeauna neutralizate de unele cuvinte neplăcute pe care afla că le-ar fi rostit pe seama lui alte persoane, cuvinte ce-i erau comunicate cu sfinţenie: „Cu toate vorbele rele pe care Lapeyre le spune despre dumneavoastră...”; „Sunteţi departe de a-l fi cucerit pe guvernatorul general...”; „Acel pseudo-literat care ne-a vizitat biblioteca a publicat o carte deloc agreabilă pentru dumneavoastră: La bibli*otecă sunt primit de un omuleţ arătând ca vai de el...” Un prieten* adevărat i-ar fi repetat oare asemenea lucruri?

În cel mai bun caz, puteai crede că directorul îl iubea şi îl stima, dar că era minat de o dorinţă irezistibilă de a-i face rău. Mulţi dintre „prietenii" noştri sunt astfel, dar Exupère nu avusese încă o asemenea experienţă.

Livorno plecă în concediu. Devenise cu deosebire ticălos de când constatase atitudinea jignitoare a lui Saint-Justin. Era politicos cu Exupère, în aparenţă chiar cordial, când îl întâlnea singur sau în prezenţa unor necunoscuţi. Şi era grosolan cu el la bibliotecă sau în prezenţa unor persoane cunoscute: voia să le arate acelor persoane că îl poate trata de sus, şi fără niciun risc, pe bibliotecar. Exupère aflase chiar că odată, după ce îl întâlnise din întâmplare la restaurant, Livorno îi spusese patronului: „E unul din funcţionarii mei". În această povestire există patru bărbaţi, şi dintre aceştia patru, trei *maltratau.*

Livorno nu plecase înainte de a fi provocat o ultimă observaţie a lui Saint-Justin „V-am auzit mulţumindu-i lui Livorno pentru că vă adusese o carte. Slujba lui constă tocmai în a vă aduce cărţi. De aceea nu aveţi de ce să-i mulţumiţi. Dar obiceiul de a mulţumi e în cazul dumneavoastră o adevărată boală, v-am spus asta de multă vreme".

Nu era de ajuns că se chinuia ziua, trebuia să se mai chinuiască şi în visele sale. Căci în sfârşit visa! O femeie frumoasă căreia i se adresa nu voia nici măcar să-i răspundă. În timpul unei şedinţe de consiliu, lua cuvântul cu ochii pe note, dai atât de prost, încât era

rugat să se întrerupă pentru a da rândul următorului vorbitor. Cam acestea erau visele lui.

Luă câteva foi de hârtie albă, pe care curând începură să fugă insecte stârnite, şi scrise:

Caut să-i descopăr principalele trăsături de caracter, şi în primul rând găsesc:

1 – Preocuparea constantă pentru demnitatea socială a persoanei sale şi pentru rolul pe care trebuie să-l joace. De unde forţa şi abilitatea, rigiditatea şi supleţea lui. Dă fiecăruia exact ceea ce trebuie şi nu dă niciodată nimic din sine însuşi. Se conformează cu exactitate tuturor uzanţelor proprii lumii şi funcţiei sale, dispreţuieşte indivizii fantezişti, pe cei aflaţi în afara normei sociale. Este făcut pentru administraţie (tipul ministrului în regimul cenzitar-Guizot) sau armată, având de altfel şi o incredibilă înfăţişare de militar. (Afişează genul militar aşa cum Colle afişează genul aventurier; doar eu nu afişez niciun fel de gen. Dar poate că tocmai genul pe care-l afişezi arată ce reprezinţi, or domnul Exupère nu reprezintă nimic.) Ar fi nostim să-l pot vedea pe S.-J. Aşezat călare pe un scaun şi legănându-se, să-l văd şi pe el măcar o dată făcând nebunii la o masă comună. Hip! Hop!

Soseşte totdeauna cu o întârziere de jumătate de oră la ceremoniile de mai mică importanţă (înmormântarea unui coleg), doar pentru

a arăta că nu acordă prea mare însemnătate acelei ceremonii. Dar nu întârzie niciodată când ceremonia este oficială, sau când crede că are ceva de câştigat procedând astfel.

2 – Caracterul exclusiv practic al inteligenţei sale şi fobia filosofilor şi a filosofiei, pe care este incapabil să o înţeleagă, în timp ce eu nutresc pentru ea un mare respect (influenţă exercitată de Le Roy, de Collège de France, de Bréhier, de Sorbona. L-am avut ca profesor pe Pierre Lasserre; îi urmăream cu o adevărată delectare cursurile despre Renan la Hautes Études. Când îi tratează drept „încornoraţi" pe Taine sau pe Renouvier, nu-mi rămâne decât să ridic în sinea mea din umeri. Este antipatia bine cunoscută a istoricilor pentru filosofi, antinomia a două familii spirituale. În cartea lui nu se interesează decât de fapte, de rezultate (pe planul militar şi politic, unde atât autorii cât şi efectele lor le fac să fie cu desăvârşire palpabile). Să spunem că este istoric mai ales din curiozitate, din gust pentru căutarea documentului rar sau pentru rezolvarea măruntelor enigme istorice; dar este incapabil de o cugetare, de o gândire ceva mai profundă sau măcar personală (fapt evident şi în conversaţia lui), de o deschidere provenind din experienţa umană (fi câţi istorici sunt ca el!). *Lasă impresia că nu gândeşte niciodată.*

Larivière mi-a spus că verişoara lui, domnişoara Molinaro, studentă strălucită, i-a mărturisit că a fost dezamăgită de conversaţia lui Saint-Justin. Şi se pare că a refuzat acum patru ani

să facă un curs săptămânal la universitate. Şi-a dat poate seama că e lipsit de interes? Simt că mă mişc pe marginea prăpastiei.

Vioiciune şi subtilitate a privirii, darul de a manevra, dispreţ pentru imaginaţia mistică: în această ţară asta înseamnă „a fi realist"; este elogiul suprem, şi în general sub „realismul" acesta se ascund lucruri îngrozitoare, dar nu, desigur, în cazul lui.

Om de acţiune, dar toate acţiunile lui sunt până la urmă *acţiuni mărunte.* Din nevoia de activitate, asumă, la *Revista nord-africană,* la *Cercul Bugeaud* etc., funcţia cea mai plicticoasă şi mai puţin onorifică: cea de secretar general. Se consacră pe de-a-ntregul muncii sale. Nevoie de a organiza, neputând crea, de a-şi impune voinţa, fie numai şi în chestiuni de infimă importanţă, şi de asemenea de a scrie: este autorul lucrării *Roma şi Africa de nord,* grafomanie bătătoare la ochi. Grafomanie de ofiţer de stat-major: un subiect, un verb, un complement. Pentru Congresul Federaţiei Societăţilor de Studii istorice algeriene a scris vreo zece scrisori într-o singură lună, şi nu scrisori dictate, ci scrisori pe care, le redacta el în întregime, cu scrisul lui sinuos şi nervos (grafologic foarte interesant, prima sa pornire este rea, apoi îşi revine datorită unei onestităţi dobândite), şi care erau apoi bătute la maşină. Putere de muncă. Biroul său din clădirea bibliotecii este un adevărat atelier de meşteşugar care munceşte din greu şi cu pasiune.

Grafomania lui nu este totdeauna „nobilă”, departe de asta! De optsprezece luni duce o corespondenţă oficioasă cu ministerul pentru ca numele de Biblioteca franco-musulmana să fie schimbat în cel de: Biblioteca de cultură franco-musulmană! De ce nu Institutul de înaltă Cultură franco-musulman? Veşnica manie franceză a promovării mărunte, vanitoase şi puerile. Ţi se face şi milă!

Şi totuşi este un om foarte de treabă.

P.S. Este „tatăl”, tatăl meu, pe care nu l-am cunoscut. (Ideea asta ar trebui să figureze în *Introducere,* dar am căutat-o în zadar.)

Trei zile mai târziu reciti aceste note, după care le făcu bucăţele şi le aruncă în closet. Nu reacţionă astfel, deşi atitudinea ar fi fost plauzibilă, la gândul că printr-o întâmplare neaşteptată (o boală, un accident) ar fi putut să cadă sub ochii unora care nu trebuiau să le citească; această posibilitate nici măcar nu-i trecu prin minte. Le rupse pentru două motive: 1 – La ce bun să păstreze aceste note? 2 – Dacă *el* le-ar citi, cu câtă poftă ar râde, într-atât erau de mediocre! „N-a înţeles nimic.” Ştia că le va rupe încă din clipa în care începuse să le scrie.

Adusese de la Oran la Alger atât toate ciornele scrisorilor lui către Saint-Justin, numerotate în ordine cronologică, cât şi biletele adresate lui de Saint-Justin. „Cu aceeaşi ocazie” rupse totul în

bucăţi pe care le aruncă în closet, nu dintr-o pornire mânioasă, ci pentru că scrisorile lui Saint-Justin erau lipsite de interes iar ciornele lui îi evocau, în ciuda acelui „om foarte de treabă", un timp al iluziilor a cărui amintire îl durea.

Părăsi hotelul Nice. Acea cameră îi amintea de prima lui criză – încă din ziua sosirii sale aici! – de faptul că fusese abandonat de Saint-Justin, de Sophie, de Colle. Marea şi cuibul piraţilor, văzute de la fereastra sa, îi deveniseră insuportabile; întorcea capul ca să nu le mai vadă; dacă ar fi putut, ar fi astupat fereastra. Rătăcea seara pe străzile pustii, ca să nu se întoarcă acasă, în acea cameră. Şi apoi hotelul Nice devenise prea scump pentru el.

Alese un hotel modest, în strada Mogador, atras de speranţa de a asista la „înflorirea" nurorii proprietăresei, care ţinea registrele hotelului, o franţuzoaică din Franţa. Nu se gândea câtuşi de puţin să o „cucerească", ci doar la faptul că o va vedea de mai multe ori pe zi, urmărind astfel creşterea sarcinii. Fiind neîncetat atât de aproape de el, prin simpla ei existenţă în acea casă, îl va proteja. În lipsa Sophiei, ea va fi pentru el Franţa.

Când îi spuse lui Saint-Justin că va locui în strada Mogador, atesta îl întrebă dacă „într-o cameră care dă spre curte", pentru a arăta prin dispreţul său că socotea că Exupère nu putuse decât să coboare scara socială.

Termometrul nu arătă decât 28 de grade la ora de vârf: ora trei. Dar această temperatură era insuportabilă din cauza umezelii. Mai ales

pentru un om care nu era atât copleşit de căldură cât de cuvintele „luna august în Africa”, pe care şi le repeta neîncetat, ceea ce era de ajuns pentru a-l descumpăni cu desăvârşire. Cumpărase un termometru pe care îl agăţase la fereastră. Îl consulta întruna, dar şi în acest caz suferinţa lui era provocată mai mult de ceea ce vedea pe termometru decât de senzaţia reală pe care i-o dădea căldura mai mult sau mai puţin mare.

După opt zile nu mai putu rezista şi se duse iar la doamna Crabalona. Sophie trimisese o scrisoare (doamna Crabalona nu i-o arătă). Medicul îi găsise o slujbă la părinţii lui. Era foarte cuminte. O ruga „să-i transmită salutări domnului acela”. Se mai gândise deci la el! Dar n-o va mai vedea niciodată!

La bibliotecă aproape nu mai erau cititori, în afară de câţiva bătrâni Raminagrobis care ar, fi murit dacă ar fi trebuit să plece fie şi pentru o singură zi din Algeria. Livorno, aflat în concediu, nu fusese înlocuit. Exupère trebuia aşadar să caute cărţile şi să le aducă tot el cititorilor. În restul timpului, stătea la masa lui, cu trupul parcă prăbuşit în scaun. Avea o musculatură normală; dar „moralul” care o guverna îi dădea acea stare de prăbuşire.

Se înviora puţin doar la ora patru. Era ora când de obicei căldura începea să scadă. Totodată singura lui bucurie din zi erau cele două caramele pe care le mânca la ora patru, atent să nu mestece prea tare, ca să nu stârnească mânia lui Saint-Justin. La ora patru şi copiii iau o mică gustare.

Simţea în continuare acea arsură la epigastru pe care o avea de câteva zile cu intermitenţe. „Am ulcer. Ulcerul e provocat de supărare. Saint-Justin e de vină că m-am îmbolnăvit."

Găsise în buzunarul vestonului hârtia pe care i-o dăduse Colle când se despărţiseră.

TUNIS

Paris a sa rue Serpente,

Oran la rue des Pots-Cassés.

Tunis a la rue de la Tente.

Honni soit qui mile y peut penser.[20]

TANGER

Şi lingrate Tunis – lits durs, triste manger –

Dégoûta les Anglais tant qu'ils lévacuèrent,

Ne soyons pas moins délicats que l'Angleterre.

---

[20] În Paris se află strada Serpente,
În Oran strada des Pots-Cassés.
În Tunis strada de la Tente.
De ocară fie cel ce-şi poate închipui vreun bărbat pe acolo.
(În original există un joc de cuvinte mal-mâle care contaminează ultimul vers cu sensul expresiei „Honni soit qui mal y pense" – De ocară fie cel ce se gândeşte la rău). (N.t.)

„N'allez pas là-bas. Tanger."[21]

Râse şi, încă o dată, se simţi dezarmat. Nu, niciodată n-o să se poată supăra pe Colle. Îi scrise cerându-i veşti despre el. Notă pe o foaie de hârtie, pentru sine:

Gândindu-mă la furturile lui Colle şi la cuvintele lui: „Asta ajută", le dau acum o semnificaţie pe care mi-o sugerează pagina 359 din *Introducere:* de vreme ce renunţă la actul sexual cât timp stă la Alger, înlocuieşte acest act prin furturi şi se susţine datorită lor aşa cum s-ar susţine prin actul sexual. Furtul este în cazul lui un *coit răscumpărat,* ceea ce înseamnă că nu mai este un act condamnabil. Rămâne de văzut dacă fură şi când se află în sud.

Era, într-adevăr, primul lucru care trebuia ştiut: Colle nu fura când locuia în sud, dar: 1 – pentru că acolo n-ai ce fura; 2 – pentru că, în micile aşezări de acolo, autorul furtului ar fi fost pe dată descoperit.

---

[21] Dacă ingratul Tunis – paturi tari, mâncare proastă –

I-a scârbit într-atât pe englezi încât l-au părăsit,

Să nu fim mai puţin pretenţioşi decât Anglia.

„Nu vă duceţi acolo. Tanger."

Se întoarse la doamna Crabalona. Aceasta nu mai primise altă scrisoare şi, după un indiciu infim pe care îl percepea întotdeauna foarte bine când era îndreptat împotriva lui, îşi dădu seama că devenise inoportun. Simţi că nu va mai îndrăzni să se expună acestei priviri, şi avu unul dintre acele gesturi pe care le fac doar oamenii care au ajuns la limita puterilor: îşi spuse numele şi o rugă să-i scrie la post-restant ori de câte ori Sophie mai dădea un semn de viaţă. Se abandona astfel în puterea acelei făpturi, dar lucrul îl lăsa indiferent! Era asemeni acelor oameni care ştiu că vor muri curând şi care îşi spun în orice împrejurare: „Puţin îmi pasă! În situaţia în care mă aflu...” îi lăsă trei timbre pentru scrisori, pe care doamna Crabalona le acceptă.

Momentul când trebuia să coboare din pat dimineaţa era atât de greu de îndurat, semăna atunci atât de mult cu un biet cal înhămat la căruţă care încearcă să se ridice de două, de trei ori, şi care apoi renunţă, încât într-o dimineaţă rămase în pat. Prin băiatul de la hotel rugă să se telefoneze la bibliotecă că e bolnav.

„Va fi o zi groaznică”, spusese băiatul: „groaznică”, la Alger, nu era nimic altceva decât un superlativ stilistic. Dar astăzi cuvântul trebuia înţeles în sensul lui cel mai propriu. Zi groaznică, într-adevăr. Nu se spălă. Nu mâncă. Din cauza căldurii se întinsese mai întâi gol pe pat. Apoi, scârbit de trupul său, se acoperi cu un cearşaf. Apoi căldura îl sili să rămână iar gol. Trupul său – care era normal – îi părea respingător. Apoi îşi aminti că era şi mai deznădăjduit când stătea întins şi, tot gol, se aşeză pe marginea

patului, cu capul în mâini, ca o jucărie stricată, şi începu să viseze fără şir. Se va duce la Marsilia s-o întâlnească pe Sophie. Se va duce la Bou-Saâda să-l întâlnească pe Colle. Uitase că e funcţionar. Şi cu ce bani va face toate acestea? Era un gând atât de nesăbuit încât îşi spuse: „Încep să înnebunesc". Se duse la fereastră şi îşi tăie unghiile. Se duse lângă masă şi deschise o revistă pe care o păstrase din cauza unei fotografii de femeie care-i plăcuse; o privi: „n-am decât un scop în viaţă: să mă culc cu femei. – Nu chiar acum; pe căldura asta! «Luna august în Africa.» Ceva mai târziu". Apoi îşi spuse iar: „Încep să înnebunesc".

Era într-un pustiu, fără umbra binefăcătoare a unei încurajări, fără picătura de apă a unei afecţiuni, un pustiu în care murea. Cât de departe era acea viaţă mult visată în care el se va plânge întruna iar Saint-Justin (sau Colle, sau o soţie) îl vor deplânge întruna! în ultima vreme încercase de mai multe ori să stea de vorbă cu Saint-Justin, să-i smulgă făgăduiala că nu-l va părăsi niciodată, orice s-ar întâmpla. Dar când, de exemplu, îi spunea cu o voce sugrumată, naturală şi afectată totodată: „Sunt atât de singur...", celălalt îi răspundea: „Dumneavoastră aţi vrut asta", nedându-şi seama că doar el – involuntar poate – îl adusese în situaţia de a fi singur, sau, alteori, nu-i răspundea nimic, iar scrisorile pe care i le trimitea Exupère se întorceau nedeschise.

Se aşează din nou pe marginea patului şi începu să fluiere uşor.

Îşi „adună minţile”. Singura soluţie rezonabilă era să ceară să fie mutat la Paris. La Paris va regăsi o climă bună, relaţii, deci posibilităţi de a avea bani – bani, acest oxigen fără de care omul moare. Bani, dar cum? Ei bine, va deveni „negrul” unui istoric la modă, şi cu suma relativ mare pe care i-o va da istoricul va putea în sfârşit să plătească un tratament psihanalitic, care îl va vindeca. După vindecare, se va căsători. Toate acestea îi treceau prin minte de-a valma cu iubirea lui pentru Sophie, într-o confuzie nespusă.

Se întinse iar pe pat. Toată ziua găsi un refugiu doar în fantasmagoria erotică. Se prăbuşi în erotism ca şi cum s-ar fi scufundat în adâncurile mării.

La ora opt ceasul deşteptător sună, necruţător, străpungându-i urechile. Îl „pusese” pentru orele opt fără să ştie ce face, mânuindu-l la întâmplare.

Seara ceru să i se aducă două ceşti cu şocolată şi câteva prăjituri, şi cină în pat, pătându-şi din belşug pijamaua.

A doua zi dimineaţă nu se putu cu niciun chip ridica din pat, de parcă ar fi fost bătut în cuie. Şi dacă se va scula va reuşi să meargă? N-o să cadă din picioare? „Număr până la 60 şi mă ridic.” Făcea asta când era copil. Dar la 60 nu se ridică. „Mai număr până la 40.” Dar nici la 40 nu se ridică.

Nu se putea ridica pentru a-şi *începe ziua,* dar se putea ridica pentru a merge să consulte termometrul, cu spaimă, căci se părea

că e mai cald decât în ajun. Consultarea termometrului devenise o psihoză; nota chiar şi zecimalele: 28 1/4, 28 1/2. Astăzi erau 28 de grade la ora şapte dimineaţa! Înseamnă că la ora de vârf vor fi 31 sau 32 de grade: ziua cea mai caldă de până atunci. „Luna august în Africa." Se întinse iar pe pat, gol, ca şi mort.

Şi din nou avu tot felul de vise ciudate. Colle îi împrumuta bani... Ar vrea să-l cunoască pe medicul Sophie i... Să se însoare: femeia alături de care treci dintr-o cameră într-alta, cu mâna pe şoldul ei (imagine obsedantă), femeia protecto*are, femeia care te ajută... Şi să nu aibă* copii, mai ales să nu aibă copii!

Peste toate aceste vise, incoerent ca şi celelalte, ca de obicei, domina visul despre Sophie din Franţa. Continua s-o iubească, mai bine zis începea s-o iubească ori de câte ori se gândea la ea. Trecuseră cincisprezece ani de când strângea în braţe femei, găsite pe stradă sau la bordel, de când le acoperea trupul şi faţa cu sărutări, de când le poseda, şi deşi cuvintele tandre îi erau familiare – căci dorinţa se exprimă în cuvinte tandre – sentimentul de tandreţe îi era tot atât de necunoscut ca şi gelozia. Acestor femei le cerea să fie cinstite, punctuale şi să facă bine treaba pentru care veniseră, nimic mai mult. Sophie îl transfigurase: iubeşte şi vei fi alt om. Dar numai dintr-un singur punct de vedere, căci mizeria sa, fizică şi morală, rămăsese neschimbată în toate celelalte privinţe. Văzuse ce înseamnă să iubeşti sau să începi să iubeşti. Momentul inspirat când îi sărutase tatuajul fusese un moment de creştinism autentic, şi simţise asta (fără niciun fel de senzualitate, în timp ce

un alt moment, care ar fi putut trece drept creştin, cel al emoţiei provocate de talpa desprinsă, fusese dominat de senzualitate). Transfigurare. Îşi spusese: „Cel care a simţit asta crede în Dumnezeu". Căci nu era un creştin practicant, nu respecta preceptele, dar era un suflet religios, care credea din când în când în Dumnezeu. „Cel care a simţit asta crede în Dumnezeu." Mila şi corupţia laolaltă săvârşiseră acest miracol.

Spre amiază cineva bătu la uşă. Fără îndoială băiatul de la hotel venea să-l întrebe dacă să-i aducă masa. Şi totuşi tresări şi avu un moment de teamă. „Intră." Intră un tânăr de vreo treizeci de ani, cu mustăcioară, părul negru şi faţa foarte închisă la culoare.

— Sunt doctorul Poitiers. M-a trimis domnul Saint-Justin. Sunteţi bolnav?

Exupère, înspăimântat, îşi trăsese cearşaful până peste bărbie. Nu se spălase, nu se bărbierise de două zile, aşternutul era murdar, camera în dezordine.

Psihanaliza îi arătase de ce boală suferă dar fără să-l vindece, poate pentru că o înţelegea în felul lui, în felul Exupère. Dar psihanaliştii erau singurii medici care nu-l înspăimântau – singurii în afară de medicul Sophiei.

— N-am nimic şi voi veni mâine la bibliotecă. Puteţi să-l asiguraţi în această privinţă pe domnul director. Cred că mi-a făcut rău căldura.

— Evitaţi-o pe cât puteţi, spuse doctorul Poitiers.

Nu avea de gând să-i facă acestui medic istoricul bolii sale. Sunt rare bolile care pot fi explicate uşor, mulţi bolnavi renunţă să încerce să se mai vindece tocmai pentru că li se pare prea complicat să explice medicului cazul lor, cu toate nuanţele pe care le comportă. Tot astfel acuzatul renunţă să se apere, înţelegând că e prea complicat, şi de altfel inutil, să explice judecătorului motivul faptei pe care a săvârşit-o, în toate nuanţele sale: judecătorul nu-l poate *urmări,* el nu este una cu tine, după cum nici medicul nu te poate urmări, nefiind una cu tine. Şi tot astfel sinucigaşul nu ar putea să arate motivele pentru care se sinucide, care de asemenea sunt foarte diverse şi complicate; dacă dă explicaţii, ele sunt elementare şi nu acoperă decât o parte din adevăr. Dar ce valoare mai pot avea atunci explicaţiile date printr-o persoană interpusă! Când un avocat îl apără pe inculpat este adesea ca şi cum un bolnav ar însărcina o a treia persoană să expună cazul său în faţa unui medic. Fără îndoială Exupère nota totul în legătură cu starea lui fizică, dar ar fi trebuit să aibă sub ochi acele note care se aflau într-o valiză. Or, pentru a ajunge la valiză ar fi trebuit să coboare din pat, şi nu era sigur că se poate ţine pe picioare: aşa mor oamenii. Cât despre formulele condensate, ele erau de asemenea inutile. Era inutil să spui doar: „Sunt nebun”, după cum era la fel de inutil să spui: „Sunt bolnav de tristeţe”.

— Sunteţi medicul domnului Saint-Justin?

— Da.

— E-am văzut anul trecut la Oran cumpărându-şi medicamente. Sper că nu e bolnav.

— E cam surmenat.

— Dar sper că nu e nimic grav.

— Nu.

Privirea lui Exupère era atât de neliniştită în timp ce punea această întrebare, încât doctorul, care-l auzise pe Saint-Justin vorbind despre Exupère cu dispreţ, îşi spuse: „Ar vrea probabil ca bătrânul să moară. Speră să-i ia locul".

Medicul plecă, refuzând să primească bani. Li recomandase să ia aspirină. Mulţi bolnavi, când doctorul iese din cameră, au un moment de spaimă: nu se mai simt protejaţi. Exupère în schimb simţi că renaşte.

Aruncă o privire pe reţetă şi citi: *Deseară: două comprimate la ora decesului.*

Tresări şi citi din nou. Da, scria chiar aşa: „la ora decesului". Ba nu, scria de fapt „la ora mesei", îşi spuse: „Mâzgălelile astea ale doctorilor sunt prea bine cunoscute. Mai puţin cunoscut este scopul lor. În cazul de faţă voia să mă omoare, pus la cale de Saint-Justin".

Termometrul de la fereastră arăta 31 de grade.

Şi deodată se hotărî. Mâine dimineaţă, după ce va vorbi cu directorul, va cere să fie mutat la Paris.

Promptitudinea acestei hotărâri se datora faptului că vizita medicului, deşi banală, îl trezise şi îl scuturase, îl scosese din acea baie de sine însuşi în care se macera de unul singur de treizeci de ore. Se simţi mai bine, îi fu foame. Ceru să i se aducă o masă normală.

Masa îi dădu oarecare curaj şi izbuti să digere până şi povestea cu „decesul" său. Mâine nu-i va vorbi lui Saint-Justin înainte de prânz despre ceea ce are de gând. Îi va vorbi după-masă, într-un moment când se simţea de obicei mai tare.

Coborî pentru cină.

Saint-Justin sosea la bibliotecă cu o jumătate de oră mai târziu decât el. A doua zi dimineaţa, Exupère, de îndată ce-l văzu venind, se ridică şi începu să se scuze. Saint-Justin îl opri.

— *Crestomaţia* lui Sylvestre de Sacy este la legat. Domnul Anquetin o va cere cu siguranţă. Duceţi-vă până la legătorie şi vedeţi dacă au legat cartea cum trebuie, înainte de a o aduce aici.

— Domnule director, vreau să vă vorbesc astăzi după-amiază. La ce oră mă puteţi primi?

Saint-Justin îşi consultă agenda:

— La trei fără un sfert. Nu, la trei fără zece. Să bateţi la uşă.

Nu rosti nici măcar un cuvânt de politeţe în legătură cu boala lui. Se prefăcea că o ignoră.

Încă de la ora două începu să noteze în grabă pe o hârtie câteva idei pe care urma să le dezvolte în faţa lui Saint-Justin. La ora trei fără zece, după ce verificase minutele pe ceas (în acest timp Saint-Justin, în biroul său, făcea acelaşi lucru), şi după ce îşi drese glasul, Exupère ciocăni în uşă. „Intră."

Domnul Saint-Justin se prefăcea că citeşte *La Dépêche algérienne,* larg desfăşurată în faţa lui şi care îi ascundea chipul. Exupère stătea în picioare. Totul a durat cât timp? între cincisprezece şi douăzeci de secunde, ceea ce e foarte mult. Exupère era uluit de asemenea insolenţă premeditată şi atât de minuţios pusă în scenă, ca şi de indiferenţa pe care acest om i-o arăta. În sfârşit, ziarul fu pus pe birou, împăturit cu grijă, şi domnul Saint-Justin vorbi:

— V-am zărit astăzi pe strada Bab-Azun. Tot nu vă lăsaţi de fumat.

Exupère făcu un gest vag.

— Doreaţi să-mi vorbiţi. Vă ascult.

— N-am vrut până acum, domnule director, să vă vorbesc despre necazurile mele personale...

— Nu trebuie niciodată să le vorbeşti oamenilor despre necazurile tale: puţin le pasă de ele, îi plictiseşti şi încep să te duşmănească. o regulă de politeţe şi de prudenţă nu îndeajuns de cunoscută.

Exupère îşi recăpăta curajul, împins de nevoie. Spuse tot ce avea de spus despre incapacitatea lui de a mai lucra la Alger şi termină astfel:

— Orice om normal îşi pierde puterea de muncă din pricina climei de aici.

— Eu sunt un om normal, mi se pare, şi nu mi-am pierdut puterea de muncă.

— Cred că am şi un ulcer la stomac.

— Suferiţi de stomac pentru că mâncaţi prea repede. Mâncaţi puţin, dar mâncaţi prea repede. Suferiţi de multă vreme de stomac?

— Cam de când sunt la Alger (subînţelegându-se: de când te porţi rău cu mine). După fiecare masă am dureri (era adevărat), şi fac febră (ceea ce nu era adevărat).

— V-am spus, mâncaţi prea repede şi fumaţi prea mult.

— Uneori simt dureri în inimă.

— E o simplă crampă.

Durerile de inimă erau de asemenea inventate. Cât priveşte diagnosticul atât de prompt, „E o simplă crampă”, era absurd, de vreme ce Saint-Justin nu se pricepea câtuşi de puţin la asemenea dureri care, dacă ar fi fost reale, ar fi putut constitui un semn important. Astfel şi unul şi celălalt se zbenguiau în plină fantezie. Aşa e viaţa.

— I-aţi pomenit de toate acestea doctorului Poitiers?

Exupère, copiindu-l, conştient sau inconştient, pe Clémenceau:

— Boala este un lucru mult prea important pentru a putea fi încredinţată medicilor. Şi apoi de ce să complicăm lucrurile?

— Cred că nu e prea comod pentru un medic să vă trateze.

— Dar nu vreau să fiu tratat.

— Cum?

— În orice caz. Nu cu metodele care...

— A, da! Cu metodele psihanalizei. E o terapeutică bună pentru proşti, exploatată de nişte şarlatani şi nişte vicioşi.

— Vai! domnule director! De altfel aş vrea să mă tratez, dar nu am bani.

Îşi frământă mâinile. Nu-i vorbise niciodată lui Saint-Justin de lipsa lui de bani, pe care acesta o cunoştea, dar căruia îi convenea

să pară că o ignoră. Saint-Justin îi spusese chiar: „N-am niciun fel de avere”, presimţind că într-o bună zi Exupère ar putea veni să-i ceară bani şi prevenind din timp o atare situaţie.

— Pacientul crede că are o peritonită când are doar bolboroseli în maţe iar medicul îi spune că are bolboroseli în maţe când are peritonită. Dar cu dumneavoastră nu e cazul, căci văd că aveţi o voce bună.

— Ce vreţi să spuneţi? („Cât e de grosolan!” gândea în sinea lui Exupère, pentru o clipă plin de admiraţie.)

— Aveţi vocea unui om sănătos. Dramatizaţi însă tot ce vi se întâmplă.

— Dacă îţi dai osteneală să gândeşti, totul e dramatic. Dacă nu, nimic nu e dramatic.

Aceste cuvinte îşi aveau importanţa lor, însă de când Saint-Justin îi spusese că are o voce de om sănătos, vocea lui Exupère devenise cea a unui muribund. Cuvintele rostite, astfel îşi pierdeau din gravitate. Dar deşi muribundă, vocea lui rămânea vocea sacadată a unui om care nu-şi mai poate stăpâni nervii. Începu chiar să tuşească din răsputeri, probabil din cauza emoţiei. Când tuşea i se mai potoli:

— Ce altceva v-a mai spus doctorul Poitiers?

— Că în Africa ar trebui să evit căldura.

Vremea era atât de călduroasă şi de apăsătoare încât lemnăria biroului începuse să geamă şi să trosnească.

— Doctorul Poitiers spune tot ce-i trece prin cap, ca toţi medicii. V-a prescris ceva?

— Da: „Să nu am supărări. Să caut să am moralul ridicat”.

— Vreun tratament?

— Mi-a prescris aspirină.

— De ce aspirină?

— Mi-a s-pus că e bună la orice. E bună probabil şi pentru ulcer şi pentru nebunie.

— Doctorul Poitiers recomandă tot ce vrei şi tot ce nu vrei, dar e un medic foarte bun.

— Sunt nebun, domnule director. Nu puteam să-i spun asta doctorului Poitiers. Nu-i un lucru pe care să-l spui unui medic. Doar că atunci când nu vorbeşti despre lucrurile astea totul devine dramatic. Când vorbeşti despre ele nimic nu mai e dramatic.

— Acum un minut spuneaţi exact contrariul.

— Oh, e posibil. V-am apus şi că medicii mă înspăimântă?

— Nu, dar bănuiesc. Am impresia că totul vă înspăimântă.

— Sunt înspăimântat de ceea ce e înspăimântător, înspăimântătoare, când eşti bolnav, nu e suferinţa, ci prezenţa medicului.

— Încercaţi să fiţi spiritual.

— Sunt nebun, domnule director, nebun de legat. Şi nebunia mea se agravează pe zi ce trece. Şi de aceea îmi permit (scoase din buzunar cererea)... îmi permit să vă încredinţez hârtia aceasta prin care cei să fiu mutat la Paris şi pe care vă rog să o trimiteţi dumneavoastră. La Paris mă voi vindeca repede. Aici nu, din cauza climei.

Saint-Justin izbucni, cu o voce îngheţată:

— Nici nu poate fi vorba. Aţi cerut să veniţi în Africa. După o lună petrecută la Oran aţi cerut să veniţi aici şi v-am sprijinit. Acum vreţi să vă întoarceţi la Paris. De altfel cine altul decât mine credeţi că vă va putea suporta?

— Dar sănătatea mea...

— Sunteţi perfect sănătos.

— Sunt nebun, nebun de legat. Uitaţi-vă la ochii mei.

— Nu sunteţi mai nebun decât mine. Sunteţi un simulant şi un farsor.

— Ulcerul l-am făcut din pricina dumneavoastră, a răutăţii dumneavoastră. E pedeapsa dumneavoastră.

— Ce tot spuneţi!

— Silindu-mă să rămân aici, mă omorâţi.

— Ei bine, mă întreb de ce oameni ca dumneavoastră mai fac umbră pământului.

Atunci se petrecu un lucru extraordinar. Exupère, ajuns la capătul puterilor, căzu în genunchi în faţa domnului Saint-Justin (cu gestul rugătorilor antici, ceea ce arată cât de firesc era acest gest) şi îşi sprijini obrazul de genunchii lui.

— Vă implor, domnule director. Vă implor, fie-vă milă... Faceţi-o din milostenie. Mi*lostenie era* exact cuvântul pe care nu trebuia să-l spună, după cum cu câteva zile în urmă nu trebuia să spună bun. *Ţara* asta mă omoară. Mă omoară şi felul în care vă purtaţi cu mine. În prezenţa dumneavoastră mă îndoiesc de calitatea mea de fiinţă omenească. Iată marele dumneavoastră păcat.

Domnul Saint-Justin îşi depărtase fotoliul cu violenţă, şi Exupère, pierzându-şi echilibrul, fu cât pe ce să cadă cu faţa înainte. Saint-Justin spuse:

— Ieşiţi imediat sau vă iau de mână şi vă scot de aici cu de-a sila.

Din gură îi ţâşneau parcă flăcări. O expresie intensă de ură şi dispreţ îi transfigura chipul. Buza superioară i se ridicase în partea

stângă, descoperindu-i dinţii ameninţători, ca la o pisică mânioasă sau la un paralitic care vorbeşte cu gura într-o parte. Exupère se ridică. Simţi cum i se taie picioarele dar rămase drept. Îl văzu pe Saint-Justin cum îşi şterge cu batista, făcând o strâmbătură, pantalonul în dreptul genunchiului. Duse degetele la gură şi simţi puţină salivă în jurul buzelor. Era uimit că poate sta în picioare. Ieşind, se izbi de mobilă (ceea ce la el devenise un obicei, ca şi faptul de a răsturna obiecte, după ce avusese criza, dar astăzi era mai rău decât oricând).

Nu se duse în sala de lectură, unde îl aşteptau o serie de îndatoriri. Coborî. Oamenii urcau şi coborau pe scară. El mergea lipindu-se de zid, sau de rampă. Era reacţia lui în asemenea cazuri, dar de data aceasta era şi un mod de a se sprijini. La un moment dat fiind cât pe ce să cadă, scoase un strigăt atât de puternic încât cineva de pe palierul de deasupra întoarse capul. Acest strigăt era – încercăm să-l reproducem cu exactitate: „Muuu".

Să se ducă în camera lui? În camera spaimelor lui? Nu. În scuarul Laferriere, plin de amintirea Sophiei? Nu. Pe malul mării, aproape pustiu, unde se aflau câteva bănci? Să vadă marea? Nu. În scuarul Bresson, plin de amintirea lui Colle? Nu. Poate pe bulevardul Saint-Saens, totdeauna pustiu, chiar alături...

Apoi se aşează pe marginea trotuarului. Răsfrângerile soarelui îl umplură de tristeţe. Stătea cum stătea Colle când îl aştepta în faţa

hotelului Nice. Dar Colle avea o înfăţişare dezinvoltă şi afectată. În timp ce el atinsese adâncurile disperării.

Când îi spunea lui Saint-Justin că suferă, îl dezgusta şi îl jignea. Ar fi trebuit să-i facă tot mai multă milă şi, dimpotrivă, îl simţea tot mai duşman. „A văzut că mă înec şi a făcut tocmai gestul prin care mă înfunda şi mai mult în apă. Nu ştiu de ce se vorbeşte de «nonasistenţă faţă de o persoană aflată în pericol». Tendinţa firească este nu de «nonasistenţă», ci de a ucide. Şi tocmai de la el mă aşteptam, la început, să mă ajute în orice împrejurare! Protectorul meu a devenit prigonitorul meu!" Închis ca un animal într-o cuşcă. Închis împreună cu un om care-l ura, şi care avea asupra lui puteri depline, într-un ţinut cu o climă ucigaşă, fără un prieten, fără o relaţie şi fără bani. Cât de îngrozitoare fuseseră cuvintele acelui om: „Aveţi grijă să nu vă faceţi din mine un duşman!" Saint-Justin îşi spusese probabil: „Într-o bună zi o să-l văd la picioarele mele". Şi, într-adevăr, îl văzuse la picioarele lui. O pisică închisă înnebuneşte şi se caţără de-a lungul zidurilor. El e din ce în ce mai nebun. Şi nu speră nimic de la ziduri. Dacă ar fugi pur şi simplu în Franţa – singura fugă pe care şi-o doreşte – ar fi revocat din post fără salariu. Trebuie să rămână în cuşcă şi să moară. Nu putea nici măcar să seducă la bordel! Nu avea nicio poftă. Chiar Sanchita devenise doar o obişnuinţă. Dar să acosteze femei pe stradă! Să le seducă! în starea în care se afla!

Să tremure în faţa unui bărbat, ce grozăvie! Un individ pe oare-l cunoscuse cândva, compromis într-o afacere veroasă, şi care

pretindea că se va sinucide, spusese unuia dintre *prietenii* săi: „Un altul în situaţia mea s-ar sinucide. – Bineînţeles”, îi răspunde *prietenul.* Individul, încurajat în sensul tragic, se sinucide. Celălalt, un asasin cu mâinile curate. Exupère se gândea că dacă i-ar fi spus lui Saint-Justin: „Un altul în locul meu s-ar sinucide”, Saint-Justin i-ar fi răspuns de asemenea: „Bineînţeles”.

Ar fi putut avea în jurul lui cunoştinţe care i-ar fi dat sfaturi, l-ar fi ajutat, l-ar fi scos poate din impas. Dar simţise, încă de pe când era la Oran, că lui Saint-Justin nu-i plăcea ca el să aibă relaţii. Dintr-o susceptibilitate amicală, crezuse el la început. Din ură, socotea astăzi: da, dintr-o dorinţă de a-l avea şi mai mult numai pentru el, lipsit de sprijin şi de distracţii, şi dezarmat, pentru a-l tortura mai în voie. Şi astfel a început să creadă că e plictisitor pentru ceilalţi, şi să aibă drept deviză: „Timpul nu trebuie irosit”, deşi avea treizeci şi cinci de ani şi toată viaţa nu făcuse altceva decât să-şi irosească timpul. Numai în legătură cu Colle nu cedase. De ce? Fără îndoială pentru că alături de Colle se degrada, şi pentru ca pentru el era vital sa se degradeze într-o oarecare măsură. Astfel, rămăsese singur pentru a fi pe placul lui Saint-Justin, pe vremea când îşi închipuia că Saint-Justin îi era prieten, dar şi când se văzuse victima lui, din masochism şi slăbiciune.

Se gândi că dacă ar putea vorbi de nenorocirea lui, s-ar simţi eliberat. Dar poate că, dimpotrivă, şi-o va adânci şi mai mult în conştiinţă, când de fapt el încerca să o uite.

Găsi în buzunar hârtia pe care notase ce trebuie să-i spună lui Saint-Justin. O rupse în bucăţele.

În faţa lui, în partea dinspre nord a bulevardului, oraşul etajat îl domină încă prin câteva case, dar câmpia începe de aici, cu primii copaci, înţelepţi care, clătinându-şi cununile, par a spune la întâmplare şi da şi nu. Într-acolo duce o scară de piatră pe care coboară măgăruşi prudenţi, suie câini în căutare de aventuri, o găină (mereu aceeaşi), un talmeş-balmeş de mici fiinţe pe care de departe ai impresia că le-ai putea prinde în mână. Exupère este convins că nu se va putea niciodată ridica de pe marginea trotuarului pe care este aşezat, şi nici nu îndrăzneşte să încerce.

Doi evrei tineri trec pe lângă el. Unul a luat-o înaintea celuilalt, care îl strigă:

— Attali!

Attali, Athalie. Un nume care a rămas acelaşi, viu, timp de treizeci de secole. O, rasă ebraică! în exaltarea sa Exupère, se ridică fără să-şi dea seama.

Coborî pe strada Michelet, dar exaltarea îi scădea, şi odată cu ea şi puterea. Umbla cu paşi dezordonaţi. Mergea sprijinindu-se de ziduri şi reperând de la distanţă terasele cafenelelor unde s-ar fi putut aşeza în cazul când ar fi simţit că leşină. Şi, de preferinţă, băncile, pentru că la cafenea ar fi trebuit să comande ceva. Văzu o bancă goală. Dar în clipa următoare citi un aviz: „Vopsit”. Apoi o

alta, o, ce fericire! Dar un nou aviz îl întâmpină: „Vopsit”. Îşi spunea: „Aici am văzut-o trecând pe femeia aceea cu ochi atât de încercănaţi”; mai departe: „Aici m-am învârtit în jurul femeii care avea o vânătaie pe gât, dar n-am acostat-o pentru că nu eram ras”; şi mai departe: „Pe trotuarul din faţă, pe terasa universităţii (la braserie), am acostat-o pe Sanchita”. Se sprijinea pe aceste amintiri tot astfel cum un înotător ajuns la capătul puterilor merge din epavă în epavă sau cum Colle îşi susţinea existenţa prin furtişaguri.

Pe mâna dreaptă, care îi atârna, simţi o atingere rece, care îl înfiora: un câine îi pusese botul pe mână.

Deodată îl ajunse cineva care se grăbea în urma lui: Livorno.

— Domnule Exupère, văd că nu vă simţiţi bine. Nu vreţi să vă ajut?

— Nu, nu, mulţumesc. E din cauza căldurii... Deci te-ai întors din concediu?

— Mâine mă duc la serviciu. Iertaţi-mă că vă ţin de braţ. Veniţi să luăm o cafea la cafeneaua universităţii: o să vă facă bine. Sunteţi invitatul meu.

Acest „Sunteţi invitatul meu” îi amintea în mod supărător de Colle şi de „invitaţiile” acestuia, care totdeauna până la urmă se transformau în consumaţii plătite de Exupère. Livorno va fi oare un al doilea Colle, cu o treaptă mai jos? Oh! Exupère voise să evite totdeauna tocmai acest lucru. Porni pe şosea, simţind într-adevăr

nevoia să se aşeze şi luptând totodată împotriva încercărilor lui Livorno de a-i lua braţul. Dar o maşină îl atinse, şi cum nu ştia prea bine ce face, îl lăsă să-l ţină de braţ şi să-l conducă astfel până la cafenea.

— Chelnerii se mişcă foarte încet aici. Mă duc să vă aduc eu o cafea.

Se întoarse cu două cafele şi se aşează la masa lui Exupère, care spuse ce-i trecu prin minte despre căldură.

— M-am întors ieri de la Bone, unde îmi am familia. La Bone sunt cele mai frumoase franţuzoaice din Algeria. Şi rafinate! Vicioase!

Exupère se trezi. Se trezea totdeauna când se vorbea despre femei. Livorno:

— Şi totuşi, albul Alger este un adevărat harem!

Exupère se înciuda. Nu găsea că Algerul este chiar un harem. Livorno îi spuse că-i plac cocotele, femeile fardate, „artistele”; începeau să-şi facă confidenţe. Exupère se uită la ceas.

— Domnul Saint-Justin va ieşi curând. N-aş vrea să mă vadă la cafenea.

Fraza era cu totul imbecilă. Dar mult mai puţin decât cea pe care dorise s-o rostească:

— Domnul Saint-Justin mi-a interzis să te văd în afara orelor de serviciu.

— Putem să intrăm înăuntru, spuse Livorno.

Ca doi şcolari care se tem să nu fie prinşi făcând cine ştie ce ştrengărie. De ce orice lucru devenea atât de repede, în preajma lui Exupère, pueril şi sordid totodată?

— Trebuie să mă întorc la hotel.

— N-o să vă las să vă întoarceţi singur în starea în care vă aflaţi. Vă însoţesc.

Trebuia nu numai să scape de Livorno dar şi să nu rostească fără voia lui fraza fatală care-i sta pe buze: „Domnul Saint-Justin mi-a interzis să te văd în afara orelor de serviciu”.

Trebuia să rezolve următoarea dilemă: sau să se întoarcă pe jos, lucru de care nu se simţea în stare, sau să-l lase pe Livorno să-l însoţească, ceea ce însemna să-i acorde o anumită superioritate şi să rişte să fie văzut de Saint-Justin, sau să ia un taxi, dar un taxi costă mult. Din nou celălalt spuse:

— Vă însoţesc. Avem acelaşi drum.

Livorno era asemeni acelor jalnici şi necruţători ghizi, care, când soseau pacheboturile cu turişti, căutau prin toate mijloacele să-şi impună englezilor serviciile sordide. Vorbea atingând întruna vestonul lui Exupère, atât pentru a-l convinge cât şi pentru a arăta

întregii străzi că îl domină. Exupère ar fi trebuit să spună nu, dar un nu hotărât, de care nu se simţea capabil. Văzuse foarte bine manevra lui Livorno, care încerca să se insinueze în existenţa lui în schimbul micului serviciu pe care i-l făcuse şi profitând de slăbiciunea lui Exupère, care îi îngăduise să-i facă acest serviciu. Dar slăbiciunea lui făcea din el o pradă uşoară. Şi la ce bun să spună „nu", la ce bun un moment de hotărâre, de vreme ce tot nu va reuşi să rămână până la capăt astfel?

Refuză să fie însoţit. „Până la urmă o să mă supăr." Era fraza clasică a celor care *nu se pot* supăra. Atunci Livorno spuse:

— Vă caut un taxi.

Exupère se resemnă şi Livorno dispăru. Exupère achită consumaţia. Şi de data aceasta tot sărmana lui pungă trebuia să plătească. Livorno se întoarse cu un taxi şi „îl băgă" pe Exupère înăuntru. „Păreţi cam bolnav" îi spuse şoferul, pe un ton de reală compasiune. Pe dată Exupère se simţi mult mai rău.

— Vă voi însoţi în taxi, spuse Livorno. Sunteţi plin de energie, dar o insolaţie nu e lucru de glumă.

Trebui să dea o nouă luptă. Şi încă o alta pentru ca Livorno să nu vină a doua zi ca să-l conducă cu tramvaiul. Extenuant. Extenuant şi din ce în ce mai grotesc. Când Livorno îl sfătuise să intre în cafenea pentru a nu se întâlni cu Saint-Justin, fuseseră ca doi complici. Livorno îl proteja împotriva lui Saint-Justin. Şi, o clipă

mai târziu, Exupère se gândea: „Odată ce tot nu mă pot închipui spunându-i: „Îţi interzic”, înseamnă că ar trebui să-i cer lui Saint-Justin să-i spună: „Îţi interzic să-l întâlneşti pe domnul Exupère în afara orelor de serviciu”. Grotesc! Grotesc!

În taxi, Exupère îşi scăpă bastonul. „V-aţi spart cumva pipa?”[22] întrebă şoferul peste umăr. Exupère, profund impresionat, făcu cu degetele gestul de exorcizare învăţat de la Teresa.

Credea că în acea noapte nu va dormi. Însă adormi repede şi dormi bine, doborât de oboseală. Dar destinul lui nu dormea.

A doua zi dimineaţă îşi amintea foarte bine că îi făcuse o scenă lui Saint-Justin, dar nu-şi mai amintea ce-i spusese.

Când ieşi, fu cuprins de o nouă teamă: îi era frică să nu fie aşteptat la poartă de Livorno, venit să-l însoţească. Teama de Livorno se adăuga celorlalte temeri. Livorno nu era acolo.

Celebra ceaţă algeriană, ca un clopot răsturnat peste oraş.

Alte clopote răsturnate peste inimă. Clopotul mizeriei. Clopotul umilinţei. Clopotul lipsei de iubire.

La bibliotecă găsi pe birou o notă din partea lui Saint-Justin:

---

[22] *Casser sa pipe* are şi sensul de „a da ortul papii“. (N.t.)

„Îmi veţi face plăcerea să nu vă mai prezentaţi în faţa mea. Vom comunica de acum înainte prin note de serviciu. Livorno va fi omul de legătură."

Cât timp va dura această hotărâre absurdă? Colle îi spusese că se întâmplă uneori în Sahara ca ofiţerii din acelaşi post, nebuni din cauza căldurii, să nu mai comunice între ei decât prin note de serviciu. Saint-Justin înnebunise şi el? Oare toată lumea înnebunise?

La post-restant, nimic din partea doamnei Crabalona.

La hotel, nimic de la Colle.

Totuşi nu-l duşmănea nici pe Colle, şi nici chiar pe Saint-Justin. Despre primul îşi spunea: „Aşa e el!" Era chiar mulţumit că la Bu-Saâda câştiga bani, fără să se gândească măcar că din aceşti bani i-ar putea plăti datoria. Despre cel de-al doilea îşi spunea: „E nebun. Sau, mai curând, unt de toată lumea. Ştie că numai eu îl iubesc, şi de aceea vrea să-mi facă rău."

Există o poveste japoneză din evul mediu. Un samurai înarmat este atacat de un alt samurai, foarte tânăr şi pe care nu-l cunoştea. Îl vede şi, cuprins de uimire, nu face nicio mişcare: „E prea frumos. Nu-l pot ucide." Şi tânărul samurai îl omoară. Tot astfel Exupère, în faţa lui Saint-Justin, îşi spunea: „Este un om superior. Orice ar face împotriva mea, eu nu voi face niciodată nimic împotriva lui." Şi aştepta neclintit răul pe care i-l va face Saint-Justin.

Ideea că există cineva care se bucură de suferinţa lui i se părea nespus de ciudată. Dar nu găsea în el nici cea mai mică urmă de ură faţă de cel care îi arăta atât de multă. Era ca o pară de cauciuc goală pe care apeşi, apeşi, şi din care nu iese nimic. Dacă Saint-Justin ar fi căzut în stradă, el ar fi făcut orice ca să cheme cât mai repede o ambulanţă. Şi apoi îşi mai spunea: „Are şaizeci de ani. Va muri curând." Şi-l închipuia pe patul de moarte. Îi era milă de el, şi mila aceasta îl împiedica să-l urască.

În cameră observă un fir metalic care cobora de-a lungul peretelui, parcă ascuns de un colţ al acestuia, pe care nu-l observase niciodată până atunci. Nu era oare firul unui microfon prin care patronii îi captau nu conversaţiile, căci nu primea pe nimeni în cameră, ci gândurile? Dar dacă erau în stare de aşa ceva, nu opreau oare scrisorile lui Colle, ceea ce ar fi explicat tăcerea acestuia? Se hotărî să părăsească hotelul şi să-i scrie din nou lui Colle. Totuşi, în ceea ce priveşte microfonul, îşi dădea seama că nebunia lui e oarecum exagerată. Dar, exagerată sau nu, o vedea cum creşte, ca o apă care inundă totul, de la o săptămână la alta.

Îi strecură un bacşiş slujnicei de la hotel, o bătrână spaniolă căreia îi ceruse câteva mici servicii şi care pleca. Îi spuse probabil că fusese mulţumit de ea, căci ea îi răspunse: „Şi eu am fost mulţumită de dumneavoastră". Cineva îi spunea acest lucru, şi acel cineva nu era Saint-Justin! „Viaţa nu merită să fie trăită decât pentru asemenea mărunte cuvinte de bunăvoinţă sinceră, pe care o oferi şi care ţi se oferă. Eu am oferit ce am putut. Dar mi s-a oferit

atât de puţin!" Se mută într-un hotel şi mai modest (o sută de franci pe lună), din strada Mahon. La biroul de primire nu văzu nicio figură simpatică: motivele sale de a trăi cădeau unul câte unul. Îl întâmpină o bătrână pereche de evrei, care îl făcu să şovăie. Nu-şi mai amintea dacă îi iubea sau îi ura pe evrei: adesea i se întâmpla ca, luat pe neaşteptate, să nu mai ştie ce-i cu el. După o clipă ajunse la concluzia că-i iubeşte, şi intră.

Avu prilejul să-şi amintească iar de Colle. În micuţa cafenea aflată chiar în locul unde strada Mahon face colţ cu strada de la Lyre, unde stătuse împreună cu Colle şi se întorsese singur după cincisprezece zile, chelnerul îi spuse: „Mi-aţi lăsat un bacşiş? – Da. – L-a luat prietenul dumneavoastră şi nu mai voia să-i dea drumul. Am fost silit să i-l smulg din mână." Exupère îi dădu bacşişul şi îi scrise lui Colle, spunându-i să-i răspundă la post-restant, căci poate şi cei de la acest nou hotel vor încerca să-i facă rău.

Mai mult chiar decât până atunci, la hotel era precaut până la pedanterie. Se întorcea de două şi chiar de trei ori, pentru a verifica dacă nu uitase să stingă lumina electrică în cameră sau să închidă bine robinetul de la chiuvetă.

Ţinuse cu orice preţ, în ciuda situaţiei în care se afla, să-i dea în continuare Sanchitei aceeaşi sumă de bani. Acum o anunţă că-i va da o sumă mai mică, spunându-i şi de ce. Se întreba dacă va mai veni; dar între ei nu se schimbă nimic. Ea sosea ca de obicei,

spunea „bună ziua” sau „bună seara”, şi făcea tot ce trebuia să facă, în mod desăvârşit.

Începu să ia masa într-un mic restaurant foarte onorabil şi foarte ieftin. Dar trebui să renunţe la el pentru că pretutindeni erau oglinzi. Nu era în stare să se vadă, în timp ce mânca, într-o oglindă: era un spectacol greţos. Mai încercă la altul, unde aproape îi aruncau cu farfuriile în cap dacă făcea o comandă modestă. Găsi în sfârşit unul, destul de bun şi cu un chelner foarte inimos; napolitan ca înfăţişare, un adevărat *polichinelle;* Exupère îl botează *Pulcinella.* După ce chelnerul îi spunea: „Poftă bună-, domnule!” mânca mai cu poftă; un singur cuvânt era de ajuns pentru a-l pune pe linia de plutire. Neputinţa sa de a rezista era atât de mare încât, deşi, pentru a face economie, renunţase la vin, care constituia pentru el un întăritor, dacă chelnerul îi spunea: „Nu luaţi puţină brânză? E foarte bună”, nu comanda vin, dar lua brânză, de care nu avea nicio poftă.

Era jalnic să-l vezi pe Exupère cum râde de glumele clienţilor de la masa vecină, ca şi cum ar fi făcut şi el parte din grupul lor, şi cum caută în modul cel mai vizibil să fie acceptat de ei, măcar atâta vreme cât dura masa. Dar ei se prefăceau că nici nu-l văd pe acest *Francaoui* cu ochelari şi atât de palid. Exupère le făcea totuşi avansuri în continuare. Până în clipa când, dintr-odată, înţelegea: înţelegea că e ţinut în afara umanităţii.

Într-o zi, la ora două şi jumătate, găsi pe biroul său o notă pusă cât mai la vedere:

Ieri nu eraţi ras. Vă rog să vă radeţi când veniţi la bibliotecă.

Era adevărat, venise neras; greşise. Dar cum de putuse Saint-Justin să-i scrie acest bilet, pe care Livorno îl citise fără îndoială!

După două zile, altă notă:

Vă rog să vă curăţaţi petele de grăsime de pe reverul drept al vestonului.

Ca şi boxerul de la *La Perle,* Saint-Justin lovea mereu în acelaşi loc, pentru a agrava şi mai mult rana.

Exupère, după această notă, în timpul lucrului sărea fie câte o literă, fie câte un cuvânt întreg, nemairespectând nici ortografia.

Rămase un sfert de oră cu capul în mâini, întrebându-se: „Trebuie sau nu să-i scriu lui Saint-Justin?" Chibzui îndelung, obsedat de conştiinţa faptului că toate hotărârile lui sunt hotărâri greşite. În sfârşit, dădu cu banul. Soarta hotărî că trebuie să-i scrie. Îi trimise aşadar şefului său, într-un plic închis, următoarea scrisoare:

Domnule director,

Înţeleg şi accept atitudinea pe care o aveţi faţă de mine. Ea constituie pedeapsa echitabilă a faptelor mele, şi mai ales a uşurinţei cu care m-am lăsat pradă nebuniei mele în momentul când ea abia începea să apară.

Dar vă rog insistent să nu-mi mai faceţi observaţii jignitoare în notele de serviciu depuse pe biroul meu. Ele sunt, de asemenea, justificate, dar vă rog să binevoiţi a mi le trimite în plic închis, şi dacă e posibil chiar sigilat. Scrise pe o foaie volantă, care poate cădea sub ochi străini, ele riscă să diminueze modesta autoritate de care are nevoie bibliotecarul dumneavoastră, şi prin aceasta să dăuneze creditului, atât de meritat, de care se bucură biblioteca.

Vă mulţumesc şi vă rog să credeţi, domnule director, în sentimentele mele respectuoase şi devotate.

Nu făcuse o aluzie limpede la Livorno, pe care-l considera capabil să deschidă scrisoarea în chip fraudulos.

Trecuseră două zile când găsi pe biroul său un plic închis. Îl deschise cu teamă. „Dacă e vreun lucru neplăcut, nu-l mai pot suporta. Da, aici am ajuns.” Citi:

Am înaintat cererea dumneavoastră de a fi mutat, împreună cu sprijinul meu.

VIII

Ca o fată care a auzit „da”-ul logodnicului, ca un băiat ce află că a luat bacalaureatul. Exupère, se îneca, urcă la suprafaţă şi se agaţă de colacul de salvare întins de Saint-Justin. Vocea nu-i mai este slăbită şi şovăitoare (la telefon mulţi îi spuneau: „Vi s-a întâmplat ceva neplăcut?”). Iată scrisoarea pe care i-a trimis-o lui Saint-Justin:

Domnule director,

Vă mulţumesc din tot sufletul. V-a fost milă de mine. Aţi făcut singurul gest care putea să mă readucă la viaţă. Sănătatea mea... urmează numeroase consideraţii asupra sănătăţii. Voi putea începe din nou să lucrez... urmează numeroase consideraţii asupra unor lucrări prezente şi viitoare. În timpul care îmi mai rămâne pentru a mă ocupa de bibliotecă, voi fi fericit dacă voi merita aprobarea dumneavoastră...

Până aici era o scrisoare care surprindea prin platitudinea ei, prin tonul care părea să ignore tot ceea ce se întâmplase până atunci şi printr-o anume subtilă pricepere de a-l enerva pe Saint-Justin. În

continuare însă, deşi cu adevărat nebun, începu să simuleze, în parte pentru că asta nu mai avea nicio importanţă de vreme ce curând tot urma să plece din Algeria, în parte pentru că Saint-Justin îi spusese că e un simulant. Din supunere faţă de Saint-Justin, vrea să fie ceea ce Saint-Justin crede despre el că este. Sfârşitul scrisorii este deci oarecum ciudat, dar ciudat cu intenţie şi, ca şi începutul, extrem de stângaci:

Binevoiţi a crede, domnule director, că rămân al dumneavoastră preaumil şi preasupus servitor, acum şi de-a pururi.

Algerul i se arată acum într-o lumină nouă. Totul devine suportabil, de vreme ce va pleca de aici. Dar, tot pentru că pleacă, s-a hotărât să nu mai acosteze femei. Să nu mai *înceapă* nimic. Nimic care să întineze cu scârnăvia mediteraneeană (Sanchita face excepţie) amintirea Sophiei. La începutul lui august a avut câteva zile de cuceriri epuizante şi febrile. „Repede, cât mai repede!" Apoi, copleşit de căldura de august şi de nenorocire, a renunţat la femei.

Fiecare schimbare de climă sau de dispoziţie era pentru el un pretext ca să înceapă să scrie o lucrare pe care o abandona la schimbarea următoare. Sosise la Oran aducând cu sine o serie de note şi textul aproape redactat al unui *Ludovic al XIV-lea şi Louvois.* La Oran negăsind lucrări de istorie, fu silit să abandoneze acest studiu. Clima Algerului, oricât de deprimantă ni s-ar părea, îngăduie alcătuirea unei antologii: Exupère se aşează la masa de

lucru în vederea stabilirii unei antologii Amiel şi găsi destulă energie pentru a o duce la capăt, după care se opri aici. Compusese totuşi o bună introducere; vorbea bine, fără dificultăţi, despre cel ce a scris: „Toţi cei ce se îndoiesc de mine găsesc în mine un complice. Mă văd la modul comic mai curând şi mai cu uşurinţă decât la modul serios ... Şi fac baloane de săpun numai ca să fac ceva." Excitaţia pricinuită de întâlnirea cu Sophie, excitaţie care, după cum ştim, căpătă la el un neaşteptat caracter religios, îl îndemnă să înceapă o lucrare de lungă respiraţie, Despre *rolul pervertitor al Africii de nord în marile religii;* Sophie dispăru după două zile, şi odată cu ea îi dispăru şi puterea de a continua lucrarea. Luna august, care îl doborâse cu totul, îl obligă să se limiteze la lectură: indolent, inconsistent, incoerent, instabil şi admirabil dotat pentru neputinţa de a crea, această stare larvară făcea din el un cititor înnăscut. (Ar fi avut un minimum de forţă creatoare dacă prin ea ar fi putut câştiga bani, dar nu era în stare să scrie aşa, în gol...) Şi iată unde voiam să ajungem. Mutarea lui la Paris, probabilă, pentru el sigură, îi dădu curajul să reia vechiul proiect. Amintirile despre femeile din Oran şi reveriile cu privire la Montluçon îl determinară să înceapă să lucreze. Se hotărî să recitească Istoria *poporului evreu* de Duruy, carte care îl fermecase pe vremea când avea optsprezece ani.

Algerul i se arată acum într-o lumină nouă. În mod obişnuit duminica era pentru el o zi îngrozitoare: este ziua în care nu mai eşti ocupat la slujbă, când rămâi pradă ţie însuţi (cuvântul *prada* are

în el ceva sinistru, care se potriveşte aici). Exupère şi-o petrecea de cele mai adeseori în Grădina experimentală, vast parc botanic aflat la câţiva kilometri de Alger, aproape totdeauna pustiu, unde cel puţin nu-şi mai vedea camera şi nu-i mai vedea pe trecători. Acolo citea câte zece ore în şir: cărţile erau pentru el ca un parapet ridicat în partea dinspre prăpastie pe marginea unui drum primejdios: dacă nu le vedea decât pe ele, putea merge înainte; dacă îşi întorcea privirea de la ele, cădea în prăpastie. Dar în această duminică simţi dorinţa să se ducă mai întâi să vadă marea; marea nu mai este acel lucru înspăimântător de care se temea atât înainte; ea este calea întoarcerii. Încă de la opt dimineaţa se duce pe dig şi *priveşte.* Lucru uimitor, priveşte fără acel gând de a acosta femeile, datorită căruia putuse până acum să privească Algerul. Priveşte şi aproape se amuză de ceea ce nu va mai vedea mâine.

Digul acesta are mica lui poveste. Într-o zi Colle şi Exupère o luaseră la fugă pe aici, cu spatele încovoiat sub pietrele cu care aruncau în ei câţiva arabi tineri. „Cu tine nu avem nimic, ci cu el. El hoţ", spusese unul lui Exupère. Secvenţă de cinema: un barcagiu arab consimţise să străbată cu ei portul, întrecându-i în viteză pe arabii care căutau să le-o ia înainte fugind de-a lungul digului. Colle explicase vesel că rugase pe unul dintre arabi să-i care valizele şi la urmă fugise fără să-i plătească.

La ora opt dimineaţa pe dig soarele nu are încă putere. Ajunge până aici domolit, după ce a străbătut densa grămadă de apă aşezată ca un clopot peste oraş: tot oraşul pare cufundat într-un

uriaş pahar de rachiu de anason. Exupère a luat cu el un volum gros din *Istoria poporului evreu.* Dar adesea ridică ochii şi priveşte în jur cu un fel de simpatie. Arabi adormiţi pe parapet, şi pe care nimeni nu-i împinge în apă, într-atât e de lipsită de răutate imaginaţia celor care trec pe lângă ei, alţii care se rad în aer liber. Băiatul care a pescuit un peşte şi îl strecoară sub şapcă, unde îi va parfuma părul. Yauled-ul care fumează un chişţoc atât de mic încât îl ţine înfipt într-o sârmă. Câteva familii prânzesc; oala cu mâncare fierbe, aşezată pe trei pietre. Pe unul din blocurile de ciment ale digului, un bătrân pirat a întins o bucată de covor pe care s-a culcat, după ce a orânduit în jurul lui o sticluţă cu limonadă cam de un sfert de litru, plină cu ceai, şi o ceaşcă mare cât un degetar. Mirosul funiilor, al lemnului gudronat. Şi un alt miros, de asemenea, care, din Italia până în Spania, din Provença până în *La Sauvagie,* face ocolul întregii Mediterane; Exupère îl acceptă: astăzi se simte indulgent. În port intră un pachebot, târând după el un remorcher. Crâmpeie de melodii cântate de o fanfară, venind dinspre scuarul Bresson şi străbătând portul, dobândesc aici, în aer şi pe apă, un fel de farmec poetic. O briză încântătoare ţi se strecoară pe sub cămaşă, îţi mângâie subsuorile, îţi zvântă atât de plăcut sudoarea divină care te scaldă.

Priveşte marea spre larg, şi o găseşte frumoasă, căci e marea întoarcerii lui. Azi dimineaţă scânteia orbitor, cerul şi apa topindu-se în asemenea măsură unul într-altul într-o singură nuanţă, încât trebuia să faci un mare efort ca să nu crezi că acea barcă pluteşte

într-un nor. Acum se linişteşte, devine de un albastru profund şi grav, puţin plumburiu, minunat: e atât de albastră încât îţi vine să crezi că dacă intri în ea vei ieşi tu însuţi vopsit în albastru, ca turbanele arabilor. Iar digurile, navele, care în lumina dimineţii păreau grămezi de umbre, îşi arată acum culorile, neaşteptate: în lumina tot mai puternică totul devine mai serios şi mai nuanţat, ca o viaţă de om ajunsă la jumătatea ei. Conduse de căpitani poeţi, vapoarele fac viraje nebuneşti, doar pentru a lăsa pe apă dâre graţioase, care mor la nesfârşit, într-atât îşi iubesc propria graţie; şi alte vapoare vin, şi dârele lor se întretaie cu primele, şi multă vreme rămâne pe mare un joc de arabescuri sumbre, o scriitură înţeleasă doar de păsările care zboară pe deasupra, sau de acel fenix al mării, ce nu poate fi văzut de ochii oamenilor, şi care îşi face cuibul în creasta valurilor. Simţi prea bine că obscura lor încărcătură de oameni sau de lucruri nu este pentru vapoare decât un pretext pentru a desfăşura în urmă cozi de cometă, a desena frumoase drumuri efemere, a stârni acea spumă (e atât de amuzant!) albă şi acel fum negru. Spuma fiecărui val, ajunsă pe culme, se face pescăruş şi îşi ia zborul.

Dar căldura se înteţeşte; Exupère se întoarce în oraş. Chiar pe vremea când se ferea să întâlnească feţe omeneşti, de care în această duminică nu se mai fereşte (simţind când nevoia să iasă, pentru a vedea oameni, când nevoia să se închidă în cameră, pentru a nu-i vedea), se bucura când un trecător îi vorbea pe stradă, rugându-l, de exemplu, să-i arate drumul. Mai întâi asta îi

dovedea că înfăţişarea lui e agreabilă, că nu e respingător, aşa cum îşi închipuia el în momentele de proastă dispoziţie. Şi apoi era mulţumit să-i dea cele mai bune îndrumări, pierzându-se în nenumărate amănunte, aşa cum făcea şi cu cititorii de la bibliotecă. Era mulţumit că îşi poate da importanţă... (şi întrucâtva jignit când omul, depărtându-se, punea aceeaşi întrebare unui alt trecător: „n-a avut încredere în mine!"). În dimineaţa asta, în piaţa palatului guvernatorului, e năpădit de turişti care-i pun tot felul de întrebări. Ca un „vechi algerian" priveşte moscheea cu un fel de complicitate; mâine, deşi a urât atât de mult Algeria, va face o vizită respectuoasă la moscheea din Paris. Un bărbat îi întinde un prospect, pe care-l. Ia; acesta îi mulţumeşte. Un arab, care l-a atins din greşeală, îi cere să-l ierte: prilej de înduioşare. Şi în timp ce aşteaptă tramvaiul, nu se simte vexat (*La Sauvagie!)* aşa cum s-ar fi simţit ieri, ci înveselit de vânzătorul ambulant care cântă într-un cerc de indivizi dubioşi, între două romanţe sentimentale behăite cu aceeaşi voce pe care o are cântăreţul parizian când cântă romanţe sentimentale:

Paris a son Arc de Triomphe,

Ses autobus, ses beaux monuments.

Mais pour nous cest Alger qui triomphe,

Avec la place du Gouvernement![23]

Sunt „versuri” pe care ar trebui să i le trimită lui Colle! Dar Colle şi chiar Sophie sunt năluciri care pălesc. Ca şi portul Alger când, treptat, va dispărea, în timp ce pachebotul va înainta spre largul mării.

Totuşi tramvaiul care îl duce spre Grădina experimentală învie pentru el imaginea lui Colle. Colle avea o preferinţă pentru acest tramvai. Într-adevăr, marginea trotuarului, pe o anume distanţă, este ocupată de tarabele vânzătorilor de arahide. Aplecându-se de pe platforma tramvaiului, Colle apuca două, trei, patru pungi de arahide, în timp ce tramvaiul îşi continua drumul: strălucită victorie pentru sportiv, pentru hoţ, pentru gurmand!

Grădina experimentală, în 1928, era una dintre cele mai reuşite realizări ale Franţei în Africa de nord. Pe atât de reuşită pe cât de insipid şi neprimitor este parcul Belvédère din Tunis, conceput după un plan banal, cu flora sa banală, cu cazinoul de carton presat şi cu reţeaua de alei carosabile prin care năvălesc pretutindeni soarele, praful şi golănimea. Nicăieri în Africa nu mai întâlneşti asemenea nobile şi suverane coroane de arbori, asemenea forţă

[23] Parisul îşi are Arcul lui de Triumf,
Autobuzele, frumoasele monumente.
Dar pentru noi tot Algerul este mai frumos,
Algerul cu piaţa palatului guvernatorului !

vegetală atât de elocventă, aproape amenințătoare. Și asta chiar la intrarea într-un mare oraș, ceea ce îi sporește prețul.

Grădina se află pe marginea mării, care este însă ascunsă de câteva clădiri. Dar într-un anume loc se află o mică deschizătură, o mică plajă oarecare, cu un mic și modest restaurant în aer liber privind spre plajă, *Chez Frespech,* lipsit de orice pretenție, deci de orice vulgaritate. În cele două duminici când a prânzit aici, Exupère a stat cu spatele către marea dușmănoasă. Dar astăzi, când s-au împăcat, o privește în față. Marea vine până aproape de picioarele lui, cu valuri înspumate ce se târăsc viclene, albe ca rădăcina părului unei bătrâne care nu se vopsește la timp. Peisajul – portul Alger – nu-l interesează. Nu-l interesează decât uneori, departe, spre dig, un vapor care pleacă. De câte ori vezi un vapor care pleacă, inima îți bate puternic. Odată a auzit pe cineva spunând într-o cafenea: „Când mergi spre Franța, n-ai rău de mare, pentru că în vine ai sânge algerian. Când te întorci, ai rău de mare, pentru că în vine ai sânge francez". El când va merge „spre Franța" nu va avea rău de mare, dar pentru o altă pricină.

Exupère știe că-și poate crea în Grădina experimentală, oricând, un adevărat mormânt solitar, în mijlocul poporului tăcut al grădinilor. Plantația de *strelitzia,* cu siluetele plantelor enorme, te desparte de lume ca un boschet sacru; o pasăre se agață de ele rămânând cu capul în jos, ca muștele când merg pe plafon. Un acoperiș de verdeață adăpostește pe o mare întindere palmieri pitici, atât de scund încât în unele locuri îl atingi cu capul. L-a văzut duminica

trecută foarte de dimineaţă, când umbra de dedesubt părea verde, iar soarele o presăra cu pete luminoase. Şi Exupère cugetă că dacă sufletele noastre, după cum cred atâtea popoare, se întâlnesc după moarte într-o grădină, acel loc trebuie să fie asemeni acestui loc acoperit, atât de ireal cu acoperişul său de frunze, scund ca un plafon de cavou funerar, cu sepulcrala sa lumină verde-albăstruie, peste care petele de soare răspândesc totuşi un fel de veselie calmă: un loc melancolic şi graţios, aşa cum trebuie să fie, dacă poeţii spun adevărul, lăcaşul sufletelor.

(Într-o zi, pe când rostea în faţa lui Saint-Justin cuvântul „suflet", acesta îl întrerupsese: „Vă rog s nu mă plictisiţi vorbindu-mi despre suflet".)

La marginea grădinii sufletelor se află o bancă, pe care Exupère se aşază şi îşi petrece ziua întreagă citind *Istoria poporului evreu.* Alteori, când citea aici, lectura era pentru el ca un drog, sau ca injecţia pentru morfinoman: nu se putea suporta pe sine nicio clipă mai mult. „Îi urăsc pe leneşii care citesc" (Nietzsche). Dar îi putem oare urî pe nefericiţii care citesc? Acum pentru prima oară citi cu mintea eliberată de obsesii, luând note pe foi de hârtie tot mai numeroase. Timp de o zi întreagă trecură pe aici poate cinci-şase persoane, căci oamenii fug de tot ce este frumos: o mamă franţuzoaică cu doi copii; doi arabi care merg alături ţinându-se de deget. La marginea grădinii sufletelor curge un pârâu, în valuri repezi şi de o limpezime nespusă. Înăuntru se vede un peştişor, pe care Exupère îl prinde – e proaspăt ca un obraz de copil – şi căruia

îi dă drumul la loc în apă. Exupère se uită dacă nu-l vede nimeni, apoi îşi scaldă faţa în pârâu – faţa lui chinuită şi coruptă, faţa lui de „heruvim izgonit din rai" – îngrijindu-se să nu fie surprins, căci se ştie că orice pornire firească este suspectă, altfel spus este un păcat: se teme să nu fie dat afară din grădină. Apoi bea apă din pârâu, deşi pe o tăbliţă stă scris că apa aceasta nu este potabilă. Şi simte puternic respectul care i-a dictat lui Hesiod pioasa interdicţie: „Să nu urinezi în apa fluviilor". Există viaţa, există un suflet, există divinitatea, pretutindeni unde există – fie curgând în şuvoaie repezi, fie prelingându-se în picături – apa, apa care se mişcă. Şi Exupère simte că scăldându-şi obrazul în această apă o profanează, fără a-şi da seama însă dacă asta îl umple de remuşcări sau de bucurie.

Săptămâna următoare nu se întâmplă nimic. Atitudinea lui Saint-Justin era mai blândă: îi vorbea lui Exupère, dar numai în chestiuni de serviciu. Nu-i răspunsese la scrisoare, care de altfel nu presupunea un răspuns. La post-restant nu sosise nicio scrisoare, nici de la doamna Crabalona nici de la Colle.

Banii tot mai puţini stârneau în el teama pe care ţi-o provoacă apa ce urcă în timpul unei inundaţii. Se împuţinau repede mai ales din cauza datoriilor pe care le restituia şi a generozităţii, cu totul disproporţionată în raport cu posibilităţile lui, faţă de Sanchita: îi dădea ceva mai mult de fiecare dată când o simţea că-i place să facă dragoste şi, socotind că e o datorie de onoare să nu diminueze niciodată suma, aceasta sporise în cele din urmă destul de mult.

Hotărî să încredinţeze banii unei persoane care să-i dea lui zilnic doar douăzeci de franci. Propuse acest lucru gazdelor sale. Femeia ar fi acceptat, din milă; dar bărbatul refuză. Patronul micului restaurant unde lua masa, Venturi, acceptă. Combinaţia nu dură decât câteva zile, desfiinţată de însăşi absurditatea ei. Exupère îşi luă înapoi banii şi începu din – nou să-i cheltuiască la nimereală, când făcând o economie grotescă, şi cu totul neînsemnată, când cheltuind în mod excesiv, cu un „E pentru ultima oară"! – exclamaţie care din nefericire se repeta zilnic. Uneori uita pur şi simplu că nu mai are bani.

Şi iată că acea suprafaţă plană a libertăţii sale spirituale, care fusese atât de extraordinară cu o duminică în urmă, începu să crape şi să trosnească. Duminica următoare, în timp ce prânzea la restaurantul *Chez Frespech,* îi trecu prin minte pentru prima oară următoarea idee: Saint-Justin scrisese oare cu adevărat pentru a-i sprijini cererea: *Şi scrisese oare cu adevărat atunci când trebuise să ceară pentru el o mărire de salariu?* Respingea aceste ipoteze ca neverosimile, şi de altfel nu existaseră în mintea lui decât în stare de fantome inconsistente. Totuşi, în timp ce se afla în Grădină, ele îl împiedicau să se concentreze asupra cărţii lui Duruy, de la care adesea îşi ridica privirea.

Aleea de bambuşi, aleea de arbori *dracoena* din insulele Canare (toţi copacii purtau tăbliţe cu numele lor), bătrâni de o sută de ani, cu trunchiuri palide, aleea majestuoasă de smochini de Australia, ale căror rădăcini adventive se lipiseră de trunchi, devenit enorm, şi

având, dat fiind culoarea lui cenuşie, o înfăţişare de pachiderm... Lângă o cisternă cu câteva broaşte, a căror anatomie te ducea cu gândul la atleţii francezi selecţionaţi pentru Jocurile Olimpice, un smochin de India îl făcu să se oprească. Mai drepte decât trunchiul său, rădăcinile adventive, coborând din ramuri până la pământ, sub formă de liane sau pe deplin lignificate, îi confereau o alcătuire de colonadă. Şi Exupère privea tulburat aceste rădăcini care cresc totdeauna în direcţia apei, târându-se spre ea şi ocolind obstacolele precum şerpii, şi care odată ajunse la cisternă se scufundă în ea, renunţă brusc la direcţia lor orizontală, formează un unghi drept cu ele însele, se prăbuşesc precum un boa care atârnă de o ramură, şi beau.

— Şi dacă ar fi împiedicate cu forţa să se îndrepte spre apă, ce s-ar întâmpla? îl întrebă el pe un grădinar arab care trecea pe-acolo.

Omul îi răspunse, cu un zâmbet luminos:

— Ar muri!

Cât de ciudată, această materie insensibilă care îşi urmăreşte scopul de parcă ar fi înzestrată cu inteligenţă! Cum năzuia spre fericire, murind dacă nu putea ajunge la ea! îi era sete precum privighetorii despre care Kazwini, naturalistul arab, ne spune că, din cauza focului care o arde, este cea mai însetată dintre păsări. Îi era sete aşa cum lui Exupère îi era sete, de care apă? de apa pârâiaşelor murdare din Gobelins şi din La Butte.

Se întoarse. I se întâmpla un lucru ciudat: umblase foarte puţin, şi totuşi îşi simţea toţi muşchii dureroşi, de parcă spaima i-ar fi pricinuit această durere fizică; oboseala prea multor griji adunate îi încetinea aproape bătăile inimii. Tomul gros şi legat în piele pe care-l purta sub braţul stâng îl făcu deodată să-şi piardă echilibrul şi să se poticnească. O frunză dusă de vânt venea pe urmele lui: crezu că cineva îl urmăreşte şi i se făcu frică.

Saint-Justin a scris oare? Nici de la el, nici prin administraţie, ceea ce ar însemna să treacă peste el, nici prin oribilul Livorno, nici scotocind prin biroul lui, nu va putea afla. Ideea înflorea nebuneşte în mintea lui: Saint-Justin voise să-i dea o speranţă mincinoasă, care îl va nimici. Îi făcuse acelaşi lucru şi în privinţa măririi lefii, pe care de asemenea n-o ceruse. Ni se întâmplă adeseori să ne jucăm cu spaima celor care ne iubesc.

După ce ajunse la hotel, scrise următoarele:

DE CE MĂ URĂŞTE

La început mă stima. Timp de opt luni şi-a dat osteneala să mă aducă la Alger. La Oran, pe rapoarte şi inventare, se pot citi aprecierile lui elogioase: „Conform inventarului lui Exupère”; – „A se referi la Exupère”.

Nu m-a lăudat decât pe vremea când nu mă cunoştea.

Există de asemenea ipoteza după care nu s-a transformat în prigonitorul meu decât pentru că îmi purtase cândva o deosebită stimă (cf. *Introducerea,* transferul pozitiv şi negativ, p. 442 şi 463).

Dar mai există şi alte motive. Care?

1 – Este înzestrat de fire pentru a domina şi îi place să domine. Admir cel mai mult în el, mai mult chiar poate decât valoarea intelectuală, acel *vir* în exerciţiul social al funcţiilor sale: autoritatea fizică, răceala de individ nervos care se lasă în voia impulsurilor şi se stăpâneşte după voie, arta de a-i trimite pe oameni la plimbare şi de a-i supune dacă i-a primit, dexteritatea corporală de a se retrage pe furiş (de la o ceremonie care îl plictiseşte), mersul rapid, privirea mereu îndreptată înainte. Este contrariul individului neîndemânatic, contrariul a ceea ce sunt eu, şi în această privinţă mă domină în primul rând.

2 – Este ros de un sentiment de amărăciune. N-a scris nimic de douăzeci de ani, de când şi-a terminat cartea. N-am citit niciun articol, nicio comunicare, nicio notă scrise de el. Cartea lui merita Marele Premiu Gobert. Dacă ar fi rămas în Franţa, şi ar fi publicat, ar fi putut fi acum membru al Academiei. Dar după douăzeci de ani petrecuţi în *La Sauvagie!* De când este în Africa, e total steril, ca şi mine! (Dar poate că orice bătrân, *fără excepţie,* se simte mai mult sau mai puţin un ratat.) Şi-a înlocuit opera prin mărunta lui acţiune. Şi, în fond, ce cariera jalnică! Cavaler al Legiunii de onoare la şaizeci de ani! Şi cu câtă ostentaţie îşi arată decoraţia! (Probabil că e obligat de funcţia pe care o deţine. Ce-ar spune lumea dacă... Servitute). Şi-a pierdut soţia şi unicul copil, rămânând un bătrân celibatar. Nu şi-a luat concediu: oare nu mai are pe nimeni din familie? Şi, spre deosebire de toţi ceilalţi oameni, care nu vorbesc

decât despre ei înşişi, el nu vorbeşte niciodată de sine şi despre ce face. Nimeni nu ştie cum trăieşte. E impenetrabil. Îmi seamănă din acest punct de vedere.
Amărăciunea lui dă naştere la:

A – O totală absenţă de milă, milă pe care la urma urmei ar trebui s-o simtă un om ce a avut de îndurat atâtea mari nenorociri. Are un spirit caustic, pe care-l admiram la început, şi care astăzi mi se pare că joacă în ierarhia valorilor intelectuale rolul inferior jucat de pamfletar pe lângă creatorul de romane sau de piese de teatru. Simte nevoia de a defăima pe toată lumea (admiră totuşi câteva personalităţi. Printre militari, pe mareşalul Pélissier; printre confraţi, pe Pirenne; printre scriitori, pe Anatole France. Eu: pe sfântul Toma din Aquino, pe Leibnitz, pe Goethe).

La început nu observasem glumele lui de prost gust, acele locuri comune pe care le rosteşte pe un ton care nu admite replică, şi chiar o anume vulgaritate („Domnule Exupère, dacă continui să-l aperi pe Baudelaire, te reneg!", „Cele mai frumoase perle sunt în acele mici sipete" etc.).

B – Timiditatea lui. Ca în cazul multor oameni tăioşi sau reci. Şi poate că acesta este principalul motiv pentru care nu vreau să-i pricinuiesc nici cea mai mică supărare.

C – Dispreţul său (în genul lui Metternich) pentru rasa umană.

D – Dispreţul pe care îl are mai ales faţă de mine:

a) Pentru toate motivele care mă fac vrednic de dispreţ. Găseşte că am un caracter respingător; şi are dreptate („Fiţi fără milă faţă de cei slabi”).

b) Pentru motive neîntemeiate, şi anume pentru înclinarea mea spre filosofie, spre contemplaţie şi concentrare lăuntrică.

c) Dispreţ chiar – la un director de bibliotecă! – pentru dorinţa mea de a cunoaşte *(libido sciendi).* Vede în dorinţa mea de a mă instrui un infantilism în plus, un semn că nu am depăşit vârsta şcolarităţii. Defăimează cititorii din bibliotecă, mai ales pe studente („Când ducem o asemenea lipsă de slujnice!”).

d) Din punct de vedere strict fiziologic, nervozitatea lui, care face ca toate motivele de a mă urî din pricina caracterului meu să ia o întorsătură înţepătoare, jignitoare, ucigaşă, căreia nu-i opune nicio rezistenţă. Catastrofa de a mă fi abandonat, fiind ce sunt, în mâinile unui orgolios cu nervi de femeie, care detestă în mine tot ceea ce ar fi putut el fi, sau poate ceea ce se teme că va deveni. Despre cutare dintre colegii lui, lacomi de bani, sau de decoraţii, sau de glorie literară, spune totdeauna: „Caută să-şi ia revanşa pentru că şi-a ratat cariera”. Această idee de „revanşă” îl obsedează. Oare pentru că reprezintă propriul lui caz? Şi atunci care este revanşa lui? *Să facă rău.* Are acea privire rea după care îl deosebeşti pe dată, în grădinile zoologice, pe mascul de femelă. Nu râde niciodată, surâde arareori şi, chiar firesc, surâsul său pare silit. În cei nouă ani de când conduce biblioteca, a revocat un bibliotecar şi un om de serviciu şi a grăbit revocarea unui alt bibliotecar. Se ceartă pentru plăcerea de a se certa („Sunt certat cu el, dar nu mai ştiu de ce”). Arabofobie totală (şi e director al Bibliotecii franco-musulmane!). A stârnit ura multora. Şi ura aceasta o revarsă asupra mea, cel mai dezarmat dintre toţi. Are în firea lui ceva demoniac: cum de nu mi-am dat încă seama până astăzi? Când mă

insultă, buza i se ridică într-o parte ca la tigri. Este un demon, dar un demon înăcrit. Îi place să-i vorbească de rău pe ceilalţi, să-ţi spună cum ceilalţi te-au vorbit, sau ar putea să te vorbească de răii. Da, are acreala înăcritului. O acreală de burlac bătrân. Ar avea mare nevoie să urmeze un tratament psihanalitic serios. Dar nici nu poate fi vorba de asta.
Dacă n-a intervenit acum trei luni, călcându-şi astfel cuvântul dat, spre a-mi obţine o mărire de salariu, înseamnă că el este autorul situaţiei mele financiare catastrofale, căci am început să fac datorii tocmai pentru că mă bizuiam pe această mărire.

Şi dacă nu a trimis cererea mea de mutare, atunci vrea să mă ucidă, şi să mă ucidă fără riscul de a fi pedepsit. Crimă legală. Încă un ucigaş cu mâinile curate, cum există atâţia. Dacă i-ar fi cu putinţă ca, apăsând pe un buton, şi fără să-l ameninţe vreo pedeapsă, să mă ucidă, ar face-o. De altfel toţi ar face asta, cu X sau cu Y, şi eu aş fi primul, aşa mieluşel cum sunt. Iată de ce sunt mâhnit, dar nu surprins. În sfârşit, ar trebui să chibzuiesc mai bine la toate acestea, pentru că este evident că nutreşte faţă de mine o mare afecţiune (p. 209 din *Introducere).*

Un ucigaş îmi este stăpân şi, ori încotro m-aş întoarce, nu pot să-i scap din gheare.

Şi, ca să mă bag în ghearele lui, am cerut cu disperare o numire în urma căreia mi s-a micşorat salariul cu şase-şapte sute de franci pe lună, şi care m-a făcut să trec dintr-un post de şef de serviciu într-unul de subaltern.

P.S. Saint-Justin, un tip ros de resentimente; Sophie, o epavă; Colile, deşi face pe grozavul, un declasat. Nu pot stabili legături decât cu fiinţe mai mult sau mai puţin nereuşite. Pentru că alături de ele îmi simt mai puţin inferioritatea. Dar la Oran nu am simţit şi nu puteam simţi că Saint-Justin e plin de acreală, şi totuşi, in-am îndreptat către el. Fireşte, m-am îndreptat către el din instinct.

Scriind prima dintre aceste note, Exupère nu ştia că o va distruge. Scriind-o pe a doua – cea de mai sus – ştia că o va distruge, ceea ce şi făcu de îndată ce o scrise.

Din când în când îl învinuia ca pe un ucigaş. O clipă mai târziu, nu-l mai ura. Apoi nu-l mai credea un ucigaş: credea că totul fusese inventat de el, Exupère, până şi duşmănia lui Saint-Justin împotriva lui. În faţă, ca şi în jur, un văl de rândunele, înotând nebune prin aer în zbor frânt, atingând o clipă cornişele pentru a le părăsi în clipa următoare. Strigătele lor învălmăşite semănau cu strigătele unor fetiţe din curtea unui pension, care se pişcă între ele în timpul recreaţiei. Erau când negre, când albe, când albăstrui, de la o clipă la alta, după cum zburau în ultimele raze ale soarelui. El era asemeni lor, sau norilor care se perindă atât de mereu alţii pe cer: judecăţile, dispoziţia, gesturile, conştiinţa pe care o avea despre realitate se succedau atât de diferite unele de altele, atât de opuse unele altora, de la o oră la alta, de la o jumătate de oră la alta, de la un sfert de oră la altul. Dar în adâncul prăpastiei sale,

unde fizicul şi moralul, realul şi imaginarul, ceea ce era adevărat şi ceea ce era simulat se suprapuneau până la a se confunda sau se înlocuiau într-o clipă, un gând rămânea, imuabil şi imobil: „Dacă aş avea parte de puţină fericire, de oricât de puţină, m-aş vindeca pe loc". – „Lazăre, ridică-te din mormânt şi umblă!"

IX

Atunci începu o săptămână îngrozitoare. Înainte era copleşit doar de deznădejde. Acum, de deznădejde şi de spaimă. Oare Saint-Justin scrisese cu adevărat? Viitorul nesigur. Ulcerul. Izolarea totală. Lipsa de bani. Şi cât de mult se înrăutăţise totul cu fiecare săptămână. La Oran – în urmă cu opt luni – cât de altminteri era el însuşi! Cum ştia încă să se zbată, în dorinţa de a fi trimis aici! Astăzi nu mai putea cere nimic, convins că orice ar cere, va fi refuzat. Îşi amintea că a citit într-o traducere dintr-un poet arab cum, începând de la o anumită vârstă, „moartea vine cu iuţeala vântului". Exista şi o altfel de moarte, care venise cu iuţeala vântului.

Suferinţa sufletească îi chinuia mai mult decât oricând trupul. La trezire, timp de treizeci de secunde, inima îi bătea nebuneşte. Apoi, privind deşteptătorul, citea ora greşit, şi totul era învăluit într-o atroce miasmă animalică de femelă urcându-i din diafragmă: adesea vomita din răsputeri ca să scape de ea, simţind în adâncul

stomacului ca un fel de cusătură sau de sudură – ulcerul său, adevărat sau fals – pe care încerca s-o Scuipe afară. Nu avea nicio îndoială: era o criză tipică de satanism care-i fusese transmisă de către Saint-Justin. De obicei d însuşi îi molipsea pe ceilalţi cu sentimentele sale. De data aceasta faptul se producea în sens contrariu.

Apoi mai era şi paharul care-i scăpa din mână pentru că nu-l apucase cum trebuie. Robinetul care picura fără încetare pentru că nu-l închisese cu destulă hotărâre. Şiretul care se desfăcea întruna pentru că-l legase cu o mână lipsită de vlagă. (Iar prosoapele alunecau singure de pe suportul lor de metal, vrând parcă să fie în deplină armonie cu această cădere generală.) La restaurant făcea gesturi necontrolate: se scărpina în creştet cu furculiţa, îşi sufla nasul în şervet. Odată stătu în curent, transpirat fiind, răci şi îşi pierdu cu totul vocea. Deschidea gura dar ceilalţi nu auzeau nimic, ca şi cum ar fi asistat la un film mut. Unii, crezând că au surzit dintr-odată, se schimbau la faţă.

La bibliotecă nu era zi să nu rătăcească vreun document, să nu claseze vreun altul unde nu trebuie; de la o clipă la alta nu-şi mai amintea unde aşezase cutare lucru sau, dacă cineva îl întrerupea din vorbă, ce spusese mai înainte. Atunci lăsa totul baltă, se aşeza la masă, închidea ochii – ochii care-l dureau întruna – încerca să realizeze înlăuntrul său o clipă de calm şi de luciditate: uita astfel cu desăvârşire realităţile cele mai elementare ale bibliotecii. I se întâmplă chiar – lucru uimitor, şi care arată în ce măsură nu-şi mai

aparţinea sieşi – să fie nepoliticos cu cititorii, căci vocea sa era fie foarte scăzută, aproape cu neputinţă de auzit, fie abruptă, tăioasă, insolentă, ca a unui om incapabil să se mai domine. Se purta în general ca un om care n-a dormit destul sau poate ca un individ subnutrit (deşi, în ciuda stării sale, se hrănea îndeajuns). Şi îi privea pe cititori drept în faţă, spre a surprinde dacă bănuiesc că este nebun. Trebuia să fie întruna atent spre a nu lăsa să se vadă că este nebun, tot astfel precum unii oameni sunt mereu atenţi ca să nu lase să se vadă că sunt săraci. Îl chinuia faptul că nu poate vorbi cu nimeni despre starea în care se află. Dar chiar dacă ar fi avut cui vorbi, nu ar fi scos un cuvânt, de ruşine. În urmă cu cincisprezece zile îşi spusese: „Totul se va schimba când voi fi la Paris". Acum nu-şi mai spunea asta.

Pe stradă, oamenii, copiii mai ales, atât de lipsiţi de orice grijă, în timp ce el era atât de nefericit, îi făceau silă; el, de obicei atât de blând, simţea faţă de ei o scârbă vecină cu ura. Oamenii sănătoşi sunt o insultă pentru cei bolnavi. Şi cei bogaţi pentru... Musca mizeriei îi da neîncetat târcoale, împiedicându-l să se gândească la orice altceva în afară de ea, absorbindu-l pe de-a-ntregul. Începuse să cumpere ziarul în zilele când socotea că are bani de ajuns, şi să nu-l cumpere în zilele când îl cuprindea neliniştea că „va rămâne pe drumuri". Nu-l mai cumpără şi din alt motiv: rubrica faptelor diverse îl tulbura peste măsură – un asasinat, o casă care se prăbuşeşte... Asemenea lucruri puteau să i se întâmple şi lui...

Într-o seară cineva îi telefona. Era căpitanul Larivière, în trecere prin Alger, care îl invita să cineze cu el. Exupère acceptă, nespus de bucuros: Larivière nu-l mai invitase niciodată. Apoi medită timp de un ceas în camera lui. De ce voia oare Larivière să4 întâlnească? Cui oare putea să-i facă plăcere să stea de vorbă cu el? Lucrul părea ciudat. În sfârşit, înţelese: Larivière nu-l invita decât din milă. Iar el nu va şti ce să spună, va fi sub orice aşteptări. În cele din urmă îşi ceru scuze că nu poate să vină la întâlnire, pretextând o extincţie a vocii, pe care o simulă la telefon. În acea seară de miercuri, la ora la care ar fi trebuit să cineze cu Larivière, rămase cufundat într-o adâncă melancolie. Numai el era vinovat; da, totdeauna, numai el era vinovat.

Acum că Parisul se îndepărta tot mai mult, dispărând poate pentru totdeauna, putea iar să umble după femei: vai! putea iar *să înceapă* ceva la Alger, de vreme ce rămânea aici, după cât se părea, cel puţin. Dar nu mai avea nici puterea nici dorinţa de a mai întreprinde ceva în această privinţă: mecanismele trupului său se leneviseră şi nu-şi mai puteau regăsi ritmul decât la Paris, în ambianţa Parisului, în carnea Parisului, cu banii câştigaţi la Paris. Rări venirile Sanchitei, nu atât pentru că nu se mai putea culca cu ea, cât pentru că nu mai simţea aceeaşi plăcere; acum îl plictisea puţin, iar plictiseala, oricât de mică, în senzualitate, e greu de îndurat. Dar nu voia să-i dea bani mai puţini, şi de aceea o plătea ca şi mai înainte. Plictiseala în senzualitate, iată prima tragedie; o

plictiseală care costă bani mulţi, când el nu avea decât puţini, iată a doua tragedie.

Frumoasele necunoscute îi smulgeau şi acum exclamaţii de uimire şi de admiraţie, dar totul se petrecea doar la modul abstract. Acest Alger nou, în care trăia fără speranţa de a avea femei, era încă şi mai insuportabil decât cel de dinainte. Pasiunea, adică pasiunea speranţei, îl susţinuse până atunci mai mult sau mai puţin. Odată cu pierderea acestei pasiuni pentru el dispăruse, să nu spunem, ca în Europa, „soarele însuşi", ci să spunem, ca în Africa: umbra însăşi dispăruse, lăsându-l pradă soarelui nemilos.

Cât despre Sophie-cea-dintre-butoaie... într-o noapte, pe când se afla între veghe şi somn, feţe de bărbaţi, caricaturale, se succedau rapid în mintea lui ca pe un ecran lăuntric. Făcu un efort violent pentru a opri această sarabandă, un efort asemeni celui pe care adeseori îl făcea pentru a înceta să se mai gândească la ceea ce este el şi la ceea ce se va întâmpla cu el. Dar nu putea să oprească feţele care se perindau. Atunci voi să le izgonească chemând chipul Sophiei. Dar nu şi-l mai putu aminti. O iubea (cel puţin aşa cum am arătat), şi nu putea să-şi reprezinte chipul celei pe care o iubea. Apoi totul pieri în somn.

A doua zi evocă chipul Sophiei. Şi câteodată i se arătă, şi el adoră acest chip. Iar alteori nu i se arătă, ca o faţă de înecat pe plajă, pe care valul când o acoperă, când o descoperă. Presimţi că va veni o

zi când chipul nu i se va mai arăta niciodată, şi simţi o strângere de inimă.

Nu-şi mai amintea de chipul ei, dar îşi amintea de senzaţia pe care o avusese când îi sărutase tatuajul de pe coapsă. Să-i acopere cu sărutări coapsele devenise pentru el una dintre acele dorinţe obsedante, patologice, pentru care eşti în stare să înfrunţi închisoarea sau moartea. Şi totuşi sunt destule coapse în lume.

Într-un vis asemănător îi apăru un chip care îi amintea de un altul, pe care însă nu-l putu recunoaşte. Partea de jos a feţei era fleşcăită, ca un măr putred; gura cu buze groase se lăbărţa în toate direcţiile; acest facies inform arăta ca un aluat frământat. Totuşi ochii îi aminteau foarte vag, dar foarte vag... Tot astfel, odată, la Paris, când şi-a revăzut după o absenţă un coleg a cărui faţă era metamorfozată de apropierea morţii, nu izbutise să-l recunoască de la cinci metri depărtare, fiind nevoit să-l întrebe pe un alt coleg: „Nu cumva este X?" Şi deodată nu mai avu nicio îndoială: era chipul lui Saint-Justin, dar al unui Saint-Justin care, pentru un motiv oarecare, îşi scosese dinţii falşi – căci se dovedea acum că poartă o proteză! Iar Exupère, în faţa acestui chip aproape abject, nu mai putea nici să-şi admire, nici să-şi iubească stăpânul. Ce rol hotărâtor poate juca un chip! Între amanţi e de înţeles; dar ca acest rol să fie hotărâtor şi în relaţiile dintre o fiinţă şi o alta, şi chiar în cele dintre părinte şi copil! Iar în cazul acesta relaţia era între un bibliotecar şi directorul lui, bătrân, sau pe cale de a deveni bătrân! Somnul luă cu sine această faţă malefică. De cum se trezi, Exupère

încercă cu o insistenţă vicioasă să şi-o amintească, dar în zadar. La bibliotecă, domnul Saint-Justin avea tot frumoşii lui dinţi de carnivor. Dar din acest vis, în mintea lui Exupère rămaseră două fapte penibile, şi anume: că dinţii falşi erau poate nu numai vis ci şi realitate; şi că era de ajuns ca domnul Saint-Justin să-şi schimbe fizionomia pentru ca tot respectul pe care i-l purta să dispară. Fusese un vis urât, într-adevăr; un adevărat coşmar.

Ziua se uita întruna la ceas, aşteptând ora mesei şi mai ales ora de culcare. Căci mesele, după vechiul său obicei, îl făceau să se simtă mai bine, şi asta chiar şi acum, când nu mânca după pofta inimii. Voi să-i facă o plăcere lui Venturi şi, văzând că fumează ţigări de foi, îi oferi o cutie cu patru ţigări de foi de cea mai bună calitate. Începând din acea zi Venturi deveni mai puţin amabil, şi Exupère avu chiar impresia că îi face mutre. Ce virus purta în el care îl făcea să piardă, treptat, totul?

Cam în fiecare seară se aşeza pe marginea patului, aproape în atitudinea *Gânditorului* lui Rodin, şi cugeta: „Ce să fac ca să câştig bani?" sau mai curând credea că cugetă, când de fapt visa fără şir. Totul dura un sfert de oră sau douăzeci de minute, apoi se ridica având expresia descumpănită a băieţaşului căruia i s-a dat să rezolve problema clasică: „Un tren pleacă la ora 11,45, un altul la 13,28" etc. Şi pe care maică-sa îl găseşte aproape plângând când se întoarce acasă: „Ai rezolvat problema?

— N-am putut". Constatarea că nu câştigă bani când toată lumea părea că-i câştigă cât se poate de uşor, ar fi fost de ajuns pentru a-l îmbolnăvi de nervi, dacă n-ar fi fost bolnav pentru alte pricini.

„Sunt hidos. Sunt ridicol. Se vede că sunt sărac." Ajunse chiar să-şi spună: „Miros urât". Îşi băgase în cap că un individ îşi astupase nasul când trecuse pe lângă el pe stradă. Îi spuse lui Pulcinella pe neaşteptate: „Domnule Pietro, spune-mi sincer dacă miros urât". Pulcinella îi aruncă o privire uşor neliniştită, spuse că nu, şi la insistenţele lui, îi adulmecă vestonul la umăr, asigurându-l că nu miroase a nimic. Exupère cumpără un flacon de colonie de 60 de grade, din care îşi vărsă în fiecare dimineaţă pe veston, care începu să miroase neplăcut.

Ca o cetate care se simte încercuită de duşman, se simţea, exagerând mult, dispreţuit de toţi: puneau pe seama caracterului ceea ce ţinea numai de fiziologia lui. Dispreţuit de Saint-Justin, care tot nu-i vorbea, trimiţându-i de altminteri note tot mai rare. Dispreţuit de gazdele sale, de la care acum se aştepta zilnic să-i spună să-şi caute alt hotel: s-ar fi supus fără să ceară nicio explicaţie. Dispreţuit de Venturi, nu se ştie de ce. Cât despre Livorno, vom vorbi curând. Numai Pulcinella rămânea binevoitor, dar asta era totuşi prea puţin. Reciti *Reveriile unui hoinar singuratic.* Mania persecuţiei e aici atât de evidentă încât acţiona asupra lui ca un cauter. Tot astfel un om pe jumătate beat se simte mai sigur pe picioare la vederea unuia beat criţă care ia în braţe felinarul.

Saint-Justin îl ridiculiza în public. Cu câteva zile înainte, silit totuşi să-l întâlnească pentru chestiuni de serviciu, spusese în faţa cuiva: „Domnul Exupère vrea să se întoarcă în Franţa. Ne străduim să-i obţinem numirea la Carpentras. Are o slăbiciune pentru Carpentras". Surâsese jalnic, fără să răspundă. Cel care fusese de faţă, un bibliotecar în trecere prin Alger, ştia prea bine că biblioteca din Carpentras era cea mai neînsemnată bibliotecă din toată Franţa. De altfel în tot timpul conversaţiei bibliotecarul surâdea. Ori de câte ori îl privea pe Exupère, aşa cum surâzi, i se păru acestuia, când te uiţi la un personaj derizoriu.

Exupère ar fi vrut să-şi spele singur rufăria, realizând astfel o economie simţitoare, dar nu îndrăznea din cauza stăpânilor hotelului.

Într-o dimineaţă, la ora nouă, îşi dădu seama că nu mai are decât o sută douăzeci şi trei de franci: şi de data aceasta salariile se plăteau cu întârziere. De la cine să împrumute? Nu putea să ia bani nici de la Saint-Justin, nici de la gazdele sale, nici de la Venturi şi nici de la Puleinella. Seara îl întâlni pe Livorno, care cina la Venturi. Trebuia să se aştepte la asta! Cum poţi să-i spui cuiva: „Îţi interzic să mănânci aici?" Şi cum să eviţi discuţia de la o masă la alta? Zadarnic Exupère, cu nasul în mâncare, printre mesenii veseli, care nechezau ca nişte cai, înfuleca în grabă, cu mâna tremurând de enervare, bâjbâind după gură şi renunţând să mai cureţe cu pâine sosul din farfurie, pentru ca tot acest chin să se termine mai repede. Livorno nu-l pierdea din ochi, adoptând acelaşi ritm, şi, în

chipul cel mai firesc, termină de cinat şi ieşi odată cu el. Livorno, privindu-l pe furiş, îşi spusese: „Se satură cu pâine. Doamne, câtă mai poate băga în el!" Iar Exupère, privindu-l pe furiş pe Livorno: „L-au servit mai bine decât pe mine. Ticălosul!" Exupère văzuse de asemenea că Livorno – subalternul lui! – comandase un sfert de vin, în timp ce el trebuise să renunţe, ştim bine de ce; ofensat la culme, comandase şi el un sfert de vin. (Era un cerc vicios. Numai mâncarea şi vinul, vinul cel îmbătător de Algeria, îl puteau întări, iar el era silit să micşoreze cantitatea de mâncare şi să renunţe eu totul la vin din pricina lipsei de bani.)

— Nu mâncaţi prea mult, domnule Exupère. E adevărat că sunteţi solid şi nu aveţi nevoie de prea multă mâncare.

Când Livorno îi spusese cu câteva zile în urmă că este „energic", Exupère fusese mulţumit şi chiar se simţise mai vioi. De data aceasta tresări. Livorno spunea fiecare cuvânt într-un anume scop; acum scopul era să-l flateze şi să-i câştige încrederea. Poate că era şi o înţepătură: nu mănânci mult pentru că nu ai cu ce, mai ales că salariul întârzie.

— Domnule Exupère, nu vă interesează nişte cărţi pornografice?

— Deloc.

— V-am văzut luând de la bibliotecă câteva cărţi în legătură cu amorul la arabi. N-aveţi cumva de vânzare asemenea cărţi? Prietenul meu, domnul Attun, le cumpără. I-aţi face un mare

serviciu. Cumpără şi vinde în lumea întreagă. V-aş însoţi la el acasă. V-ar face preţuri speciale.

— Cumpără şi vinde ce?

— Orice.

— E librar?

— Nu, droghist.

Exupère se simţea atât de părăsit încât ajutorul posibil al lui Livorno era pentru el o neîncetată ispită – ajutorul lui de orice fel: să-l treacă strada sau să acosteze pentru el o femeie – şi de aceea puţinele puteri ce-i mai rămâneau le folosea pentru a învinge această ispită. Căci ştia bine că dacă începe să devină familiar cu Livorno, se va ivi o altă ispită, şi anume aceea de *a spune totul,* din slăbiciune. Vedea foarte bine prăpastia, şi când alunecă în ea o făcu în deplină cunoştinţă de cauză.

— Am câteva cărţi uşoare pe care le-am cumpărat ca să am ce citi când voi călători. Asemenea lectură e atât de dezgustătoare încât uiţi de răul de mare: o greaţă o alungă pe cealaltă. Aş fi bucuros să scap de ele, dacă asta îi poate face plăcere prietenului dumitale. Hotărâră să se ducă la domnul Attun. Exupère căzuse în prăpastia în care visase dintotdeauna că va cădea.

Livorno sosi îmbrăcat în costumul lui de duminică, încercând în mod evident să-l pună în inferioritate pe Exupère prin eleganţa de

antropoid exhibiţionist: cămaşă de culoarea homarului, fular mov, batistă înfiorător de nostimă în buzunarul de la haină, de un verde-pal, pantofi de piele albă cu incrustaţii de piele albastră şi cu tocuri foarte înalte. Exupère putea fi pus uşor în inferioritate: era totdeauna prost îmbrăcat, chiar când avea un costum nou, pentru că *nu ştia să cumpere.* Era nehotărât, se temea că se face ridicol, că răpeşte prea mult timp vânzătorului, că ia ce nu trebuie; şi întotdeauna abia după ce ajungea acasă, cu pachetul sub braţ, îşi dădea seama că vestonul nu putea fi îmbrăcat, că pantofii îl răneau, că impermeabilul era prea strâmt.

Îi arătă repede lui Livorno cărţile: „Crezi că voi lua pe ele cincizeci de franci? întrebă el, neliniştit. Livorno, dintr-o ochire, deşi nu avea nicio şcoală, îşi dăduse seamă că valorau mai mult, şi de altfel Attun oferea preţuri destul de mari. „E prea tâmpit, asta depăşeşte orice închipuire. Îşi merită nenorocirea cu vârf şi îndesat."

— Sunteţi un mare şmecher, îi spuse el lui Exupère, bătându-l pe umăr (dispreţul îl făcuse familiar). Ţineţi-vă tare, şi veţi obţine mult mai mult.

— Mulţumesc, spuse Exupère. Rostise cuvântul fără voia lui.

— Nu vă simţiţi cumva nefericit? îl întrebă Livorno după un moment de tăcere, cu o perfidie înspăimântătoare. Exupère se prefăcu a nu înţelege:

— Nefericit?

— Da, moralmente.

— N-am niciun motiv să fiu nefericit moralmente! rosti Exupère cu violenţă, dar fraza îi făcuse foarte rău.

Domnul Attun îi primi în încăperea din spatele prăvăliei, încăpere plină de fiole (Exupère îşi imagină că, sub etichete false, conţineau un preparat pentru provocarea avortului). Exupère îşi întinse marfa, pe care domnul Attun o cercetă. Domnul Attun propuse un preţ. Exupère se târgui, în timp ce-şi amintea de o frază a lui Colle: „Eu nu mă tocmesc niciodată. Las asta pe seama mitocanilor". Atunci Livorno, cuprins dintr-odată de furie la gândul că un *pataouete* (algerian) s-ar putea lăsa jupuit de bani de un *francaoui,* îi vorbi droghistului în arabă, în şoaptă, apoi, renunţând şi la această precauţie, îi strigă în franceză: „Las-o baltă!" Exupère scoase câteva cărţi de istorie în limba franceză, apoi un Amiel, un Tocqueville, un Taine. Livorno îi spuse cu dispreţ:

— Oh! citiţi cărţi dintr-astea din care nu se pricepe nimic. Vai, ce prostie!

Invidia lui faţă de Exupère, invidie care dăinuia de multă vreme, invidie existentă încă din prima zi, izbucneşte astfel odată cu grosolănia sa, cu dispreţul său faţă de orice intelectual, faţă de orice francez, faţă de cel care nu are bani, şi cu bucuria de a-l insulta în public, de a-l insulta în faţa unui compatriot, fără niciun risc.

Domnul Attun spuse că s-a răzgândit şi nu mai cumpără. Exupère băgă din nou cărţile în mapă. Simţi în acel moment tentaţia oribilă de a-i cere lui Livorno să-l împrumute cu o sută de franci. Nu-i ceru totuşi. Dar pe dată situaţia se răsturnă. Livorno:

— Mi-aţi spus că nu vă interesează cărţile pornografice. Atunci nu vreţi să mi le daţi mie pe ale dumneavoastră?

Exupère, beat de abjecţie, i le dădu.

Exupère, spirit obscur şi clarvăzător totodată, descoperise la Livorno ceva ce nimeni nu bănuia: o anume complexitate, un element al acesteia fiind candoarea, sau măcar o urmă de candoare (în sensul teosofic al cuvântului). Acest avorton şmecher, care ar fi dus la bun sfârşit orice afacere tenebroasă şi infamă ce i-ar fi fost încredinţată, avea raza lui de naivitate. Tocmai din cauza acestei naivităţi Exupère – deşi fusese de multe ori jignit de el – îl iertă, tot astfel cum îi iertă şi pe Saint-Justin şi Colle, pentru alte motive. (Dar poate că explicaţia trebuie căutată în masochismul său.) Pe Colle avu prilejul să-l mai ierte odată.

Căci îi veni un gând nebunesc: să-i scrie o scrisoare supremă lui Colle, care nu-i răspunsese la două Scrisori, dar care îi datora patru sute de franci.

De data aceasta nu mai şovăi: când te vezi cu spatele la zid, n-ai încotro şi te sprijini de el. Îi spusese totdeauna: „Dragul meu Manoussié”. Trebuia oare să-i scrie acum pentru prima oară:

„Dragul meu prieten”? Ar fi fost josnic şi *cusut cu aţă albă.* Totuşi i se adresă în acest fel. Dacă era cri adevărat încolţit. Şi când văzu scris „Dragul meu prieten”, se simţi chiar puţin emoţionat: „Aşadar am un prieten!” Trimise scrisoarea recomandată.

Dragul meu prieten,

Ţi-am scris de două ori, dar nu mi-ai răspuns. Lucrul mi s-a părut de neînţeles, dar l-am acceptat: *fantasia!* Şi ce altceva am făcut eu toată viaţa decât să accept?

Dar de data asta nu te mai întreb doar ce faci, ci trebuie să-ţi adresez o cerere care pentru mine e vitală. *Am nevoie* să-mi trimiţi cât mai curând cei patru sute de franci pe care ţi i-am împrumutat. Inutil să-ţi spun cum am ajuns aici. Am înţeles, în sfârşit, că nu te-am interesat niciodată.

Crede-mă că sunt silit să-ţi scriu această scrisoare, de care mi-e ruşine, numai pentru că am o nevoie absolută de bani.

Iartă-mă şi îţi mulţumesc.

Al dumitale...

Lăsă să treacă o zi şi se duse la post-restant: nimic. Îşi spuse că într-o bună zi va trebui să-şi dea adresa pentru scrisori la Venturi, căci nu mai putea îndura privirea uimită a funcţionarului, mereu

acelaşi, care de o lună îl vedea venind şi plecând fără să fi primit o singură scrisoare. În ziua următoare veni din nou. Sfâşie aproape plicul ce i se întindea şi scoase din el un mandat de patru sute cincizeci de franci. Găsi şi o carte poştală ilustrată în culori (inevitabila fată care aduce apă de la fântână), pe care erau scrise aceste rânduri: „Viaţa e frumoasă. Gagici câte vrei. Pe curând. Prietenul tău."

Colle îi înapoia ceea ce-i datora, şi chiar mai mult, şi fără întârziere. Era un peşte de clasă mare. Era un bădăran – era inconştient mai curând – dacă putuse. Să răspundă: „Viaţa e frumoasă" la scrisoarea pe care o primise, dar era un bădăran cu suflet. „Gagici câte vrei": puţin îi mai păsa lui Exupère de gagici. „Pe curând": ce voia să însemne asta: „Pe curând"? Era formula convenţională cu care vrei să scapi de cineva? Sau Colle îl anunţa că se întoarce mai repede decât crezuse? Ar fi curată nebunie să te duci în Sahara în august şi să te întorci de acolo în octombrie. Şi „prietenul tău", ce însemna „prietenul tău", însemna oare într-adevăr ceva? Fiindcă locuiseră în acelaşi oraş, nu avuseseră ocazia să-şi scrie scrisori, şi Exupère nu-şi mai putea aminti dacă Colle mai folosise vreodată într-o scrisoare formula „prietenul tău".

În orice caz, „Pe curând. Prietenul tău" însemna o mare speranţă în cazul că răspunsul de la Paris ar fi fost negativ; încă o dată, spera. Dacă îl va întâlni pe Colle (cu râsul şi glumele lui), va fi salvat. Nu avusese niciodată vreo criză gravă atâta vreme cât Colle fusese aici. Alături de Colle va fi salvat de Saint-Justin şi de sine însuşi. Am

văzut în *Celibatarii* un bărbat care se duce la fund pentru că nu are niciun fel de relaţii cu oamenii. Aici vedem un bărbat care se duce la fund poate pentru că îi lipseşte un amic căruia să-i poată spune glume deocheate. Exupère nu avea nevoie de un amic cu care să poată vorbi despre Hegel. Dar avea nevoie de un amic căruia să-i poată spune orice tâmpenie i-ar fi trec-ut prin minte.

Nu trebuie oare să se ducă la domnişoara Rouffignol şi s-o întrebe ce înseamnă acest „Pe curând"? Se gândise adeseori, neprimind nicio veste de la Colle, să se ducă la ea, dar nu trecuse niciodată la fapte. De data asta avea un motiv mai puternic să se ducă s-o vadă. Toată ziua şovăi: Să se ducă? să nu se ducă? îşi spunea: „Din nou abulia mea", tot aşa cum spusese de atâtea ori: „nevroza mea" şi „ulcerul meu". Şi cum spunea, de asemenea: „Sunt un erotoman", pentru că-i plăceau femeile, şi „tabloul meu clinic" în loc de „starea sănătăţii mintală". Hotărî să se ducă, şi nu se duse.

Altă veste bună: la bibliotecă Livorno îi făcea mutre, abia îi răspundea sau nu-i răspundea deloc când îi vorbea. Ce se întâmplase? Era mulţumit, dar nu înţelegea ce se petrece. Nu înţelegea că Domnul Saint-Justin aflase de vizita lor la Attun, şi că îi dăduse lui Livorno ordinul pe care Exupère nu îndrăznea să i-l dea.

A treia zi, venind la birou, găsi un plic:

Inspectorul general al Bibliotecilor

Către Domnul Exupère,

Bibliotecar la Biblioteca franco-musulmană
ALGER

Domnule,

Ca urmare a cererii dumneavoastră, vă aduc la cunoştinţă că aţi fost mutat la biblioteca X din Paris, cu începere de la... octombrie 1928. Vă veţi prezenta la noul dumneavoastră post pe data de... octombrie.

Dat fiind că vă plângeţi în legătură cu sănătatea dumneavoastră, vă veţi prezenta înainte la Centrul psihiatric al ospiciului La Salpêtrière, la serviciul domnului profesor Lauger, în ziua şi la ora pe care acesta vi le va fixa.

Şeful de serviciu de la Biblioteca franco-musulmană unde funcţionaţi în prezent vă va remite un bilet de clasa a doua pentru pachebotul Alger-Marsilia al Companiei generale transatlantice şi un bilet de clasa a doua pentru drumul cu trenul de la Marsilia-Paris.

Inspector general al Bibliotecilor
JULLIOT

Se sprijini de masă şi începu să tremure. Vedea în faţa ochilor centrul psihiatric. Şi era sigur că Saint-Justin ceruse acest consult medical.

Cinci medici în halate albe aşezaţi îndărătul unei mese în formă de potcoavă. La cele două capete ale mesei câte o infirmieră. Iar el, de cealaltă parte, singur. Şi acest tribunal al Inchiziţiei îi punea întrebări ciudate şi de preferinţă scatologice. Apoi îşi vorbeau între ei în şoaptă. Apoi doi infirmieri cu aere nevinovate ce se aflau puţin în spatele lui, la dreapta şi la stângă – unul era arab – îl apucau brutal de braţe şi îl târau până la o celulă în care îl închideau. Era închis pentru un an, poate pentru totdeauna, fără nicio speranţă şi fără putinţa vreunui ajutor. Nebunia lui zbura de colo colo izbindu-se de ziduri, ca un fluture negru.

Saint-Justin ceruse acest lucru pentru el, ştiind bine, datorită unei fraze pe care Exupère o rostise în cursul scenei din biroul său, că medicii îl înspăimântă. Exupère înţelesese asta când înţelesese că Saint-Justin voia să-l ucidă, şi că îl ucidea cu un rafinament crud.

Dar Exupère nu-i spusese el însuşi că este nebun? Cât de rău îi părea acum că nu luptase împotriva nevrozei sale de la bun început, că voise să rămână la cald în miezul nevrozei sale, al copilului său iubit! (Găsise asta la pag. 398 din *Introducere*.) Unii bolnavi ambiţioşi îşi ascund boala multă vreme, făcând un efort susţinut de atenţie şi de fermitate. Unii bătrâni ramoliţi dar vanitoşi îşi ascund multă vreme starea de ramolisment. Se jucase

cu focul, se jucase cu nevroza timp de cincisprezece ani, inventându-şi-o şi creându-şi-o singur, când a vrut să scape de război, şi apoi alimentând-o, complăcându-se în ea, modelând-o. Fusese multă vreme stăpânul acestui joc, apoi jocul îi devenise stăpân. Făcuse atât de bine pe nebunul încât atunci când va striga: „Dar nu sunt nebun!" nimeni nu-l va mai crede. De altfel, toţi nebunii spun: „Nu sunt nebun". Şi apoi, era sau nu era nebun? Nu mai era sigur de nimic, nu mai ştia cine este, după ce atâta vreme exagerase sau potrivise într-un fel anume tot ce exista în el. „Orice s-ar întâmpla, nu vreau să apar în faţa tribunalului psihiatric. Orice, numai asta nu."

Mergea pe străzi poticnindu-se. I se întâmplase de multe ori să se clatine astfel pe străzi, dar atunci îşi spunea surâzând: „E de ajuns să vreau ca să pot merge drept!" şi pe dată mergea drept. Sau îşi spunea: „E de ajuns să mă iau după fetişcana asta", şi se apuca să o urmărească mergând drept. De data asta nu mai era acelaşi lucru: dacă trecea pe lângă el o fată frumoasă, ieşea din starea de transă în care se afla, se oprea s-o privească, dar nici nu putea fi vorba să se ţină după ea. Şi cu atât mai puţin să facă ce făcea mai înainte: dacă fata trecea pe trotuarul din faţă, să traverseze strada ca un nebun printre maşini, spunându-şi: „O să mă calce vreo maşină. N-are decât, o să mor pentru o femeie... Bravo mie!" Acum avea un mers nesigur, se oprea uneori la câte o răscruce, rămânând multă vreme nemişcat – chiar în plin soare, într-atât nu mai ştia bine ce face –, cam ca atunci când cugeta multă vreme înainte de a trece la

vreo faptă, întrebându-se: „E ridicol sau nu ce vreau să fac?” Nu se gândea la nimic, cu maxilarul căzut, aproape de leşin. Apoi îşi relua mersul, oprindu-se din treizeci în treizeci de metri, ca un om care poartă un geamantan prea greu. Când vedea un cerşetor arab culcat pe jos îşi spunea: „Cred că ăsta sunt eu”. Intră într-o cafenea ca să urineze şi îşi scoase mădularul când era încă în sală, mergând astfel câţiva metri; dar nimeni nu observă nimic. Un anume rol juca în toate acestea şi starea lui de subnutriţie, urmare a economiilor pe care le făcuse la mâncare. Cândva existase o „topilă pierdută”. Acum există un bărbat pierdut.

Exupère nu se ducea niciodată la biserică. Dar acum se simţea atât de încolţit încât vru să intre într-o biserică ce se afla în apropiere. Ajunse până acolo: era închisă. Închisă ca şi banca pe care, sleit de puteri, voise să se aşeze, în strada Michelet, şi pe care scria că este interzis să te aşezi. Înţelese. Exupère nu putea nădăjdui în niciun ajutor.

Îşi aminti de asemenea de o seară, la Paris, când câţiva oameni sunau cu disperare şi în zadar la aşa numita „sonerie a sfintelor taine” – sonerie prin care este chemat preotul la căpătâiul unui muribund – aflată în vecinătatea unei biserici; apoi oamenii plecaseră. Dacă vrem să ne întâlnim cu Dumnezeu, să ne întâlnim cu el între patru ochi.

La Venturi află că un pachebot pleacă peste o zi. Se simţea atât de slăbit, încât îl întrebă pe Pulcinella dacă nu cunoaşte pe cineva care

ar putea să-l însoţească până la pachebot; napolitanul îi spuse că i-l trimite pe fiul său, Paolo, care, lucrând ca docher, era liber o parte din dimineaţă şi putea veni să-l caute la hotel în ziua plecării.

Cum de nu se moare din deznădejde? Fără să fii bolnav de inimă, sau de creier, sau de măduva spinării etc., fără să ai vreo suferinţă fiziologică? Cum de nu sunt oamenii omorâţi ea de un trăsnet doar de sentimentul moral al deznădejdii? Dimpotrivă, adeseori, când ajung pe culmile disperării, ei simt cum prind noi puteri. Se pare chiar că această „putere pe care ţi-o dă disperarea" sau, altfel spus, efortul dezordonat al celui care se îneacă, este un lucru prea bine cunoscut. Exupère, simţindu-se parcă mai înviorat, se grăbi să-şi pună în ordine câteva treburi. Va pleca înainte de ziua când trebuia să se întâlnească cu Sanchita, care va veni şi va afla că a plecat. Deşi era sleit de puteri şi nu mai avea decât foarte puţini bani, se duse la hotelul unde se întâlnea cu ea – aflat destul de departe – ca să-i lase o scrisoare cu câteva cuvinte de rămas bun şi o mică sumă de bani. Se duse de asemenea şi plăti o parte din restanţele pe care le avea la câţiva furnizori.

Exupère îi transmise directorului bibliotecii că îl roagă să binevoiască a-l primi a doua zi. Directorul îi răspunse că-l va primi la ora unsprezece şi un sfert. Această vizită era strict protocolară, dar Exupère voia totodată să obţină de la Saint-Justin o scrisoare către Administraţia bibliotecilor, prin care acesta să ceară să se

renunţe la vizita medicală. În vederea întrevederii îşi redactă obişnuitele note.

Domnul Saint-Justin, de îndată ce sosi, la ora nouă şi jumătate, îi făcu semn să-l urmeze în biroul său; îi făcu un mic semn cu arătătorul, ca un pedagog care cheamă un licean pe care vrea să-l admonesteze. Dar chiar în clipa când intrau, cineva îl chemă de afară. Exupère îl aşteptă, în picioare. Saint-Justin se întoarse.

— Puteaţi să vă aşezaţi. De ce aţi rămas în picioare, în mijlocul biroului...

— Din politeţe, domnule director...

— Puteaţi să vă aşezaţi şi să vă ridicaţi când intram. Aşadar, plecaţi. Presupun că sunteţi mulţumit.

— Sunt mulţumit că scap biblioteca de o prezenţă nedorită.

— Domnule Exupère, nu începeţi iar să fiţi umil. Umil şi acru. Despărţiţi-vă de mine în mod corect.

— Domnule director, dumneavoastră aţi sugerat ideea de a fi supus unui examen medical?

— Da. Mi-aţi spus şi mi-aţi repetat că nu vă simţiţi bine. Când, acum câteva zile, v-aţi dat aici în spectacol...

— Nu m-am dat în spectacol, murmură jalnic Exupère.

— V-aţi dedat în acest birou la manifestări mai mult decât deplasate. Este în propriul dumneavoastră interes ca, ajungând la Paris, să consultaţi medici calificaţi.

— Domnule director, vă asigur că nici din punct de vedere fizic şi nici din punct de vedere moral nu mai pot suporta să fiu traumatizat. Şi v-am spus că medicii mă înspăimântă.

— Trebuie să aveţi puţin curaj.

— Ştiţi bine că nu sunt curajos. E adevărat că v-am spus că sunt nebun, dar ăsta-i numai un fel de-a vorbi. Nu sunt câtuşi de puţin nebun, domnule director. Dar clima asta...

Ca şi cum cuvintele: „Nu sunt nebun" ar fi declanşat în Saint-Justin o reacţie automată, Exupère văzu o lucire aprinzându-i-se în priviri, şi acea lucire exprima *frică:* Saint-Justin se temea că se află în aceeaşi încăpere cu un nebun (de la ultima scenă nu se mai găsise niciodată singur în prezenţa lui). Exupère se simţi cât se poate de tulburat la gândul că îl înspăimântă – el! – pe stăpânul său, pe acel „om foarte de treabă", pe superiorul său ierarhic, pe domnul Saint-Justin. El! Din nou avu dorinţa să i se arunce la picioare: „Nu vă temeţi de mine! N-o să vă fac niciun rău!" Dar nu fu decât o dorinţă. De ajuns cu aruncatul în genunchi.

Totodată, ca şi în timpul celorlalte întâlniri, Saint-Justin evita să-l privească în faţă. Exupère era din ce în ce mai exasperat. „Dar uită-te odată în ochii mei, ce dumnezeu! Sunt oare atât de

înspăimântător? Sau eşti atât de ipocrit (cu mine) încât nu mă mai poţi privi în faţă? Sau poate nu te uiţi la mine de teamă?" (Totul spus în gând, bineînţeles.)

— Aţi rostit un cuvânt pe care eu nu voiam să-l rostesc, spuse Saint-Justin. Nu sunteţi nebun, şi cu atât mai bine, căci mi-e groază de bolnavi, dar în ultima vreme aţi făcut tot felul de gafe în timpul serviciului şi v-aţi comportat faţă de mine într-un mod indecent.

— Toate se explică prin clima de aici. O să-mi revin de la sine la Paris, dar numai dacă nu mă duc la La Salpêtrière. Dacă trebuie să mă duc acolo voi înnebuni.

— Şi ulcerul dumneavoastră?

— E pe bază nervoasă şi se va vindeca la Paris.

Se auzi un zgomot la uşă. Domnul Saint-Justin, ca şi cum ar fi ştiut foarte bine despre ce este vorba, se ridică, se duse la uşă şi o deschise. Exupère îl zări o clipă pe Livorno, care ascultase şi acum se retrăgea.

— Domnule director, vă cer să-mi daţi o scrisoare pentru domnul Huguenin (directorul general al bibliotecilor), prin care să-l rugaţi să informeze spitalul La Salpêtrière că vizita medicală a devenit inutilă.

Spunând acestea eu o mână în buzunarul vestonului, îşi înfipsese unghiile în palmă.

Saint-Justin îşi stăpâni un gest de nerăbdare. Dar îşi jurase să renunţe la fraze ca „Nici nu poate fi vorba”, după cum Exupère îşi jurase să renunţe la obişnuitul său „Vă implor”. Spuse calm:

— Nu-mi voi schimba hotărârea. Această vizită medicală este indispensabilă, atât pentru ceilalţi cât şi pentru dumneavoastră. Consider chestiunea definitiv închisă. E inutil să revenim asupra ei.

Exupère ştia că într-adevăr această chestiune era definitiv închisă. Nu avea în faţa lui, ca în cealaltă împrejurare, un om exasperat, un om mânios. Avea în faţa lui un om care se despărţea de el pentru totdeauna, şi căruia acest lucru îi era indiferent: un om care – cu excepţia primelor zile când se cunoscuseră la Onan – nu-i pusese niciodată vreo întrebare în legătură cu lucrările sale, un om care, acum când pleca, nu se întreba câtuşi de puţin ce se va întâmpla cu el, ce post i se va da, un om care nu făcea niciun fel de urare la despărţire, chiar banală, acestui colaborator atât de setos de căldură omenească, şi care, dacă el ar fi vrut, i-ar fi fost devotat ea un fiu. Exupère nu exista. Saint-Justin se despărţea de el ca şi cum urma să-l întâlnească din nou a doua zi, adică întocmai cum se despărţise de el Colle. Poate că Exupère ax fi trebuit să-şi spună că uneori există tot astfel de despărţiri între bărbat şi nevastă după treizeci de ani de căsătorie, între părinţi şi copii după douăzeci de ani de viaţă comună, şi că aşa e legea vieţii. Că oamenii se despart astfel chiar când despărţirea are loc pentru totdeauna, total indiferenţi la moartea unei fiinţe care a trăit aproape o viaţă întreagă alături de ei. Indiferenţi? Nu numai atât, ci uneori chiar

vinovaţi de asasinat moral, aşa cum descoperise el însuşi puţin mai înainte.

Saint-Justin nu părea un catolic prea credincios, totuşi se ducea la biserică. Ah! dacă măcar i-ar fi spus lui Exupère: „Domnul să vă aibă în pază", acesta şi-ar fi recăpătat încrederea, ar fi fost copleşit de recunoştinţă faţă de stăpânul său, ax fi simţit cum îi renaşte credinţa în Dumnezeul invocat prin aceste cuvinte! S-ar fi petrecut în el ceva asemănător cu imboldul creştin pe care-l avusese cu prilejul întâlnirii cu Sophie. Dar nu i se adresase niciun astfel de Cuvânt. Viaţa e necruţătoare cu cei slabi.

Exupère îşi spusese adesea, după ce primea vreo lovitură grea: „Cum să mai poţi spera după asta!" Dar tot el îşi răspundea: „Speranţa este diavolul însuşi". *Id est!* ea renaşte întruna, în mod diabolic. De data aceasta speranţa murise cu adevărat. Speranţa nu este diavolul însuşi.

De când se afla în faţa lui Saint-Justin, era parcă atras de prăpastie: de prăpastia (binecunoscută) *frazei care nu trebuie spusă.* Să spună totul. Slăbiciune extremă. Relaxarea muşchilor de dinainte de moarte: lichidul, materia se scurg. În sfârşit spuse:

— Domnule director, ştiu că n-ar trebui să vă spun: multă vreme mi-am pus întrebarea dacă aţi transmis într-adevăr cererea mea de a fi mutat.

Faţa lui Saint-Justin se crispă într-un efort violent de a-şi păstra sângele rece. Iar privirea sa, din nou, aluneca în toate direcţiile, evitând-o pe cea a lui Exupère.

— Vedeţi că am transmis-o.

Îi mai rămâneau câţiva metri de străbătut în cădere, înainte de a atinge fundul prăpastiei.

— Recent chiar mi-am pus întrebarea dacă aţi intervenit în favoarea cererii mele de a mi se mări salariul.

— Domnule Exupère, v-am rugat să fiţi corect, acum când ne vedem pentru ultima oară. Nu vreţi să fiţi, dar asta nu are nicio importanţă. Da, v-am sprijinit cererea de a vi se mări salariul.

Cuţitul ghilotinei căzuse. Da, într-adevăr, lucrul nu mai avea importanţă. Nici acesta, nici celelalte. Saint-Justin se uită la ceas.

— Îmi cer scuze dacă...

— V-am spus până acum de o mie de ori să nu vă mai cereţi scuze. Trebuie să ne despărţim, şi cu cât o vom face mai repede cu atât va fi mai bine.

Saint-Justin se ridică. De data aceasta îi întinse mâna. Exupère şovăi, întrebându-se dacă să p întindă şi el, într-atât îi erau mâinile de îngheţate. Saint-Justin, impasibil, ca de fiecare dată când făcea o glumă:

— Bine măcar că nu aveţi temperatură. Cel puţin nu trebuie să luaţi aspirină.

Aventura lor se încheia printr-un sarcasm. Viaţa e necruţătoare cu cei slabi.

În chiar clipa când sufletul lui Exupère îşi pierdea într-atât stăpânirea de sine încât acesta lăsa să-i scape cuvintele pe care n-ar fi trebuit să le spună, trupul de asemenea îşi pierduse orice stăpânire de sine şi, ca şi altădată, simţi o nevoie grabnică de a urina. Totuşi, era doar un avertisment, care nu-l neliniştea peste măsură. Dar brusc, chiar în momentul în care i se dădea a înţelege că trebuie să se retragă, lucrul se întâmplă, cu neputinţă de împiedicat: ca şi frazele care nu trebuiau spuse şi cărora totuşi le dăduse drumul, lichidul ţâşni fără voia lui. Nu mai era nimic de făcut; cu totală placiditate, Exupère simţi cum i se goleşte băşica udului pe suprafaţa interioară a cracului stâng, încet, până la ultima picătură, şi fără ca el să facă nici cel mai mic efort pentru a opri curgerea. Îşi privi pantalonul. Urina străbătuse stofa subţire de vară, o pată uriaşă se întindea pe unul din craci de la coapsă până la pantof, în timp ce lichidul călduţ îi intra în şosetă şi îi uda călcâiul. Nu avu nici măcar reflexul de fugă, şi rămase nemişcat. Domnul Saint-Justin se repezi spre el ca un tanc, împingându-l afară; pe faţă i se citea hotărârea feroce de a evita cu orice preţ ca scandalul să izbucnească în biroul lui. Afară, indiferent de ceea ce ar mai fi urmat, afară! Şi fără întârziere!

În cele din urmă, Exupère ieşi. Dezastrul era ireparabil. Nu avea decât acel costum de haine, cumpărat în perioada când făcea tot felul de „nebunii”, în nădejdea că i se va mări leafa: pe cel vechi îl vânduse unui evreu. Şi a doua zi trebuia să ia pachebotul la ora 11. Să cumpere altul? Şi-ar fi dat bugetul peste cap, şi apoi cum să se înfăţişeze în asemenea hal la magazin? Să ia unul cu împrumut? Dar cine să i-l dea? Pulcinella? Pulcinella i-ar împrumuta cu siguranţă, dacă ar avea, un pantalon de-al lui sau de-al băiatului. Dar cum să dea de el la acea oră, când nu era la lucru, şi cum să-l caute în starea ruşinoasă în care se afla? La drept vorbind, această idee, care era totuşi plină de bunsimţ, nu-i trecu prin minte decât o clipă. Singurul său gând era să se ducă într-un taxi acasă, unde să aştepte până când i se va usca pantalonul. Dacă la ora când pleca pachebotul nu va fi uscat şi în stare acceptabilă... înaintea lui se deschidea un hău de întuneric.

Ajunse la grădiniţa din preajma universităţii, fără să fi întâlnit pe nimeni şi poticnindu-se în mers, ca şi de cealaltă dată. Acolo se încrucişă în drum cu o studentă foarte frumoasă, care-l privi drept în faţă; apoi, coborându-şi privirea, văzu *acel lucru,* şi ochii ei rămaseră pironiţi pe *acel lucru,* cu o expresie de spaimă. Exupère o depăşi cu câţiva paşi, şi izbucni în hohote de plâns.

Îşi agăţă pantalonul la fereastra camerei, şi nu coborî să cineze, silit de împrejurări dar şi pentru că nu-i era foame. Trebuia să-şi facă

bagajele. Multe mărunţişuri nu încăpeau în geamantan. Le lăsă la hotel, cu indiferenţă. Un singur lucru era important: ca pata să dispară până a doua zi dimineaţă.

Din jumătate în jumătate de oră se ducea să cerceteze pantalonul. În izmene sau chiar fără izmene, se întinse pe pat. Îi trecu prin minte să îngenuncheze lângă pat şi să se roage: „Doamne, fă ca pantalonul să arate cât de cât acceptabil la ora zece! Doamne, fă ca pantalonul să arate cât de cât acceptabil la ora zece!" Îl opri doar gândul că nu se cuvine să se roage lui Dumnezeu pentru un pantalon. Doar acest gând. Dacă ar fi trebuit să spună „Doamne, fă să câştig la loterie", sau chiar „Doamne, fă ca Francine să-mi cedeze", ar fi făcut-o. Dar pentru un pantalon... nu, nu era cu putinţă. Şi dacă mâine, la ora zece... Să-l roage (mereu trebuie să roage pe câte cineva) pe patronul hotelului? Era din ce în ce mai sigur că Venturi îi făcea mutre de când îi dăduse o cutie cu ţigări de foi foarte scumpe. Să-i spună lui Paolo (un necunoscut) că nu poate să plece şi să-i ceară un pantalon? Sau să cumpere unul, după ce se va fi împrumutat cu bani de la Pulcinella sau de la Paolo? Geniul sordidului, care punea treptat stăpânire pe orice ar fi făcut Exupère, îl stăpânea şi acum, atotputernic.

Se trezi la ora unu noaptea. Pe cât putea vedea la lumina electrică, pata se atenuase. Pantalonul fiind de culoare kaki-închis, dezastrul se observa mai puţin.. Puse ceasul să sune la ora patru dimineaţa. La ora patru pata se vedea şi mai puţin. La ora opt aproape dispăruse.

Atunci, în pacea care îl cuprinse, mintea lui avu răgazul să o ia din nou razna. Fusese o nesăbuinţă să creadă că Saint-Justin nu-i sprijinise cererea de mărire a salariului. Cum putuse să creadă aşa ceva? Şi cum îndrăznise să i-o spună stăpânului său? Nu trebuia oare ca înainte de plecare să-i scrie pentru a-şi cere iertare? Să scrie? Să nu scrie? Iată o nouă dilemă. Apropierea plecării îl făcu să uite de noua obsesie.

Paolo urcă la Exupère la ora zece. Şi el semăna cu un *Polichinelle,* dar cu un *Polichinelle* de vreo treizeci de ani: favoriţi, dinţi îmbrăcaţi în aur, bărbie albăstruie. Exupère era atât de emoţionat încât singur ar fi coborât foarte greu scara. Paolo, cu forţa lui de docher îl susţinea cu mâna petrecută pe sub braţ: un nasture sări de la vestonul lui Exupère. În taxi, exuberant şi afabil, Paolo îi arătă lui Exupère fotografiile nevestei şi ale celor patru copii ai săi. Exupère, din adâncul prăpastiei în care se afla, se trezi şi se însufleţi de trei ori, aruncând priviri înflăcărate către fetele frumoase care treceau; odată chiar strigă: „O, Doamne, când văd asemenea fete!" Străbătând cheiurile, se uită în jur. Câţiva poliţişti pălmuiesc zgomotos copiii şi chiar bărbaţii arabi care nu vor să se mai dezlipească de pasageri; îi lovesc cu cizmele în spate, îi urmăresc cu bastoanele lor lungi. Colacii de salvare sunt încărcaţi de scoici, ca nişte pelerini din Santiago. Pe toate şlepurile fierbinţi, legănaţi de mişcarea valurilor, sub toate prelatele arzătoare, în toate vagoanele care staţionează, docherii arabi dorm, şi dorm şi micuţii văcsuitori, cu capul pe lădiţa lor. Printre bărcile cu nume

victorioase, *Audax, Invincible,* este şi una care se numeşte *Prea târziu.* Exupère vede toate acestea pentru că le vede pentru ultima oară.

Apoi Paolo, simţind, cu isteţimea sa de italian că lui Exupère îi este frică să se urce în barcă, îl plimbă puţin pe lângă pupă, îi arată yaulezii ce se cufundă în apă ca să adune bănuţii căzuţi: tot astfel sunt siliţi caii să adulmece obstacolul pe care trebuie să-l sară. Ca şi Saint-Justin la Oran, ca şi soţia uneori visată, Paolo devenise „protectorul". Îl sprijini apoi de-a lungul pasarelei de abordaj, iar Exupère înainta ţinut în picioare cu forţa, ca un condamnat ajuns la capătul puterilor pe care-l duci la ghilotină.

Paolo era prietenos şi plin de bunăvoinţă, ca şi taică-su. Refuză bacşişul generos pe care i-l oferea un om atât de sărac, dar fiindcă acesta insista:

— Ştiţi ce mi-ar face plăcere? Să-mi trimiteţi un turn Eiffel ca să-l port la butonieră. Pierrot are unul. Vă trimit banii prin mandat.

Paolo îl părăsi şi rămase o clipă pe chei făcând gesturi largi de prietenie, la care Exupère răspundea cum putea: inima îi dădea ghes, dar mâna nu găsea puterea să se ridice.

Paolo, silit să se întoarcă la lucru, plecă, şi Exupère rămase singur. „Fiţi curajos. – Ştiţi prea bine că nu pot fi curajos."

Pe carena bărcilor de salvare era scris câte persoane puteau transporta fiecare.

Privi acest oraş, pe care-l unise şi pe care acum îl părăsea, şi faptul de a-l părăsi îl făcu să se simtă nenorocit. Soarele se înălţase pe cer şi razele lui cădeau aproape vertical peste Alger. Jos, o bandă cenuşie regulată, monocromă: imobilele cu cinci etaje, făcute parcă din alveole, de pe chei. Mai sus, o bandă pestriţă: casele oraşului francez, zvârlite la întâmplare, iar sus de tot, o creastă de zăpadă orbitoare: casele din Casbah. Totul se preschimba miraculos ca într-o poveste: aici fusese fericit. Aici petrecuse acele nesfârşite seri de vară împreună cu

Colle, în strada Bab-el-Ued, mâncând pe trotuar „momiţe de ţap" şi bând rachiu de anason ţinut la gheaţă. Aici sărutase coapsele Sophiei, Sophie ca o rază de lumină, care luminase întreg oraşul. Aici o cunoscuse pe Sanchita, care se bucura făcând dragoste mai curând pentru ea decât pentru el, dar care făcea totuşi atât de bine dragoste (pentru ea). Aici întâlnise – totul e atât de derizoriu! – acele două făpturi fruste şi ridicole, dar binevoitoare cu *adevărat* şi totdeauna gata să-l ajute: Paolo şi tatăl lui, care cu siguranţă i-ar fi împrumutat un pantalon. Şi îşi repeta acum aproape întocmai ceea ce gândise când bătrâna slujnică spaniolă îi spusese că este mulţumită de el. „O vorbă, doar o vorbă..." Uneori asemenea vorbe i-au fost spuse, dar nu-l mângâiaseră, fuseseră prea puţine; şi tocmai acest puţin îl sfâşia acum ca o dulce melancolie.

Când începu să se mişte, pachebotul scoase un ţipăt prelung, care, auzit de aici, din apropiere, era mai curând un urlet. Atunci Exupère începu să urle şi el. Era întocmai – doar că mai puternic –

urletul pe care-l scosese pe scara universităţii, când cineva îl auzise şi îi aruncase o privire înspăimântată: acelaşi, dar mai prelung: „Muuuuuu!" Urletul lui se confunda atât de bine cu cel al sirenei încât nimeni nu-l luă în seamă. Urla a moarte; moartea a ceea ce era el şi moartea a ceea ce urma să-l întâmpine.

Sirena încetă, şi odată cu ea încetă şi el să mai urle. Voi să mai privească odată oraşul care se zărea tot mai şters. Între lungile dâre luminoase ale clădirilor de pe chei, scuarul Bresson era ca un smoc de păr negru între coapsele unei femei. Vasele din port străluceau în culori vii, lucioase ca un tablou dat cu lac; prin faţa lor zburau pescăruşi cu contururi incerte, ca nişte bucăţi de hârtie stârnite şi împrăştiate de vânt; şlepuri treceau încărcate cu arabi, negri din cap până în picioare, umbre ale Acheronului, călători ai infernului; şi mici şalupe, agitându-se şi dându-şi importanţă ca nişte javre obraznice, se profilau, într-o învălmăşeală de tonuri cenuşii, pe suprafaţa sclipitoare şi parcă modelată cu ciocanul, a apei străbătute de curenţi inexplicabili. Privi acest port cu mişcări lente, atât de calm, dar care îşi trăia viaţa atât de puternic, o viaţă atenuată şi încetinită de distanţă, şi această mare atât de umană. Apoi încetă să mai privească: era prea greu de îndurat. Se uită spre largul mării, cu desăvârşire imobil, care părea a fi atins acea putere supremă ce face inutilă mişcarea; era atât de imobil încât semăna cu un vast teren de patinaj, iar peste el se perindau umbre de nori, ca nişte insule imateriale. Şi toată acea linişte îl înspăimântă, şi nu mai voi să privească marea. Nu mai voia decât să rămână singur cu

cel mai mare duşman al său: cu el însuşi. Coborî de pe punte agăţându-se de rampă şi intră în cabina lui, aşa cum ai intra în propriul tău mormânt. Pe zid erau afişate instrucţiuni despre felul cum trebuie folosite centurile de salvare. Era inutil să le citească de vreme ce tot nu vor funcţiona.

În acest moment i se impuse cu violenţă o idee. Să rămână, să le ceară să coboare pasarela dacă au ridicat-o. „Au ridicat-o oare?" Dar ar trebui să dea un ordin! Şi ce ordin! El! Se vedea mai curând aruncându-se la picioarele căpitanului: „Vă implor, domnule căpitan! Domnule director! Sunt nebun, ştiu bine că sunt nebun. Chiar dacă mi s-ar prescrie un tratament psihanalitic la Paris, acum e prea târziu." Inhibiţia îl paralizează. Poate încă n-au ridicat pasarela. Dar peste o clipă o vor ridica. În acest caz le-ar putea cere să o coboare din nou. Nu e în stare de niciun gest. Din răsputeri aşteaptă clipa când vaporul va porni, când soarta lui va fi definitiv hotărâtă, când nu va mai trebui să vrea. „De-ar porni odată! De-ar porni odată! încă aş mai putea să rămân. Peste cinci secunde va fi prea târziu." Pachebotul a pornit. E prea târziu. „Sunt nebun, sunt nebun." Acum pune stăpânire pe el o altă idee, o altă spaimă. Marea, înspăimântătoarea mare. Pachebotul se va scufunda.

EPILOG

De ce suntem atât de neîndurători cu frica? Lucrurile de care ne temem se întâmplă până la urmă totdeauna.

Malatesta, actul III, scena III

Într-o după-amiază din luna octombrie a anului 1928 coboram pe strada Vivienne către Bursă când au: avut senzaţia că un personaj de sex masculin, care venea din sensul opus şi mă depăşise, se oprise, se întorsese din drum şi mă urmărea de câtva timp. Mi-am închipuit că am de-a face cu unul dintre acei indivizi indiscreţi care abordează pe stradă autorii mai mult sau mai puţin cunoscuţi. „Oh! domnule, vă admir atât de mult! – A da? ce-aţi citit din ce-am scris? – N-am citit nimic, dar v-am văzut adeseori fotografia în cutare ziar." Omul mi se adresă în cele din urmă. Am recunoscut pe unul dintre bibliotecarii de la biblioteca X. (din Paris), pe care îl consultasem în urmă cu cinci ani, pe vremea când scriam *Jocurile Olimpice,* în legătură cu arheologia greacă.

Avusesem împreună două discuţii, de vreo douăzeci de minute fiecare, care mă interesaseră.

„Îmi permiteţi să vă însoţesc câţiva paşi?" Omul se metamorfozase, ca oamenii aceia pe care i-ai lăsat sănătoşi şi îi regăseşti condamnaţi la moarte, cu adevărat de nerecunoscut. Faţa parcă i se lăbărţase, purta o haină mototolită şi o cămaşă murdară; un nasture de la veston îi lipsea, precum şi micul inel de piele prin care se trece capătul curelei, astfel incit aceasta atârna foarte mult, aşa cum li se întâmplă uneori copiilor. Când spuse „nevroza mea", adresându-se unui om cu care nu discutase decât pe teme erudite, şi doar vreo patruzeci de minute în toată viaţa lui, am înţeles că în faţa mea aveam nu numai un om sărac ci şi un om bolnav.

Sosise la Paris de patruzeci şi opt de ore, după ce petrecuse douăzeci de luni în Algeria. Clima îl distrusese, spunea el. Îmi vorbi de un ulcer. L-am întrebat dacă şi-l îngrijea. Mi-a răspuns că da. Când i-am spus că peste o săptămână plec în Maroc, m-a privit cu mirare.

I-am propus să ne oprim într-o cafenea aşezată în locul unde strada Bursei se întretaie cu piaţa Bursei. Îi trebui un timp anormal ca să se decidă ce să comande. O cafea? Un sirop de mentă? O cafea cu lapte? Nu era în stare să aleagă ceva şi am văzut că va trebui să comand în locul lui. Se hotărî în cele din urmă pentru un pahar cu lapte şi cornuri. Chelnerul, pierzându-şi răbdarea, plecase. Acest lapte şi aceste cornuri – alimente hrănitoare – comandate la ora două după-amiază, îmi întăriră convingerea că aproape nu mâncase de prânz; după felul cum îi mirosea răsuflarea îmi putui da seama că tot prânzul lui fusese alcătuit din conţinutul unei pungi de cartofi prăjiţi. Îi văzui şi unghiile negre, manşetele mototolite şi murdare ieşite prea mult din mâneci, cravata pătată de sosuri.

Nu se aşezase lângă mine, ci departe, pe banchetă, cât mai departe cu putinţă parcă – la mai bine de un metru –, chircit într-un colţ, ca şi cum s-ar fi temut că mă contaminează. Îmi istorisi în linii mari povestea lui, pe care eu v-am relatat-o mai amplu. L-am întrebat care era de fapt în prezent situaţia lui administrativă şi financiară. Am înţeles uşor că răspunsul său: „Mi-ar cere prea mult timp să vă explic” însemna de fapt: „Sunt incapabil să vă explic”. N-am văzut însă că nu izbutea să se menţină în viaţă decât pentru că nu înţelege nimic din situaţia lui. O asemenea absenţă, când viaţa însăşi era în joc, mă înspăimântă pentru el. Din acest moment am înţeles ce înseamnă acea faţă imobilă: era faţa unui om care a

perceput un semnal de alarmă, care ştie că zilele îi sunt numărate şi care nu se mai poate gândi decât la asta.

— Dar nu cunoaşteţi pe nimeni la Paris?

— Nu, pe nimeni. Sau numai oameni pe care nu vreau să-i revăd. Omul care nu are bani este blestemat. Omul care suferă de o boală nervoasă este blestemat. Ca şi omul care iese din închisoare, ca şi omul care are un fizic hidos. Eu sunt de două ori blestemat. S-ar uita la mine aşa cum te uiţi la un lepros, şi ar avea dreptate. De altfel ştiţi prea bine că totdeauna în împrejurările grave lumea te părăseşte. Fiecare ştie cuvântul pe care ar trebui să-l apună ca să te salveze, dar nimeni nu-l spune, şi nici nu ţi-l va spune.

— Suntem părăsiţi de prieteni, de ai noştri, de cei mai apropiaţi. Dar adeseori suntem ajutaţi de necunoscuţi, şi mai ales de necunoscute.

Spusesem asta referindu-mă la experienţa mea. Nu mă gândisem că pentru el eu eram unul dintre acei necunoscuţi. Prin această frază păream a-i spune că poate conta pentru totdeauna pe ajutorul meu.

Totuşi nu părea că aşteaptă ceva de la mine, avea chiar o înfăţişare liniştită, şi tocmai această insensibilitate opacă faţă de situaţia lui catastrofală (după părerea mea) mă înspăimânta mai mult decât orice pentru el. Inepuizabilele rezerve de curaj existente atât la bărbat cât şi la femeie, în cazul lui nu mai intrau în joc; în joc intra numai disperarea: „Sunt dincolo de orice".

— O barcă se numea *Prea târziu.* Nu se mai poate face nimic pentru mine, spuse el în chip de concluzie, de altfel cu un glas cât se poate de liniştit.

Am vorbit despre Algeria, şi trecu brusc de la tonul unui disperat la cuvinte lucide şi inteligente. Ideile politice şi sociale pe care mi le dezvolta în legătură cu Algeria – pesimiste din punctul

de vedere francez – erau cele ale unui om care vede lucrurile limpede, după cum cunoştinţele sale asupra atletismului grec dovedeau că mă aflu în prezenţa unui om cultivat, cu atât mai mult cu cât antichitatea nu era specialitatea lui. Când îmi spuse că pe un anume stadion, într-o anume epocă, atleţii nu aveau voie să se întindă pe nisip pentru ca femeile să nu aibă gânduri neruşinate văzând forma feselor lor imprimată în nisip, expresia feţei i se schimbă cu totul, râse în hohote, şi am simţit că atunci când era vorba de femei putea deveni alt om. M-am gândit să-l invit la masă săptămâna următoare. Dar m-a oprit amintirea unei alte mese luate la restaurant odinioară cu un biet intelectual de cea mai bună" calitate, dar atât de distrat încât a trebuit să-i spun eu să-şi scoată impermeabilul când s-a aşezat la masă. Mi-am amintit cum apuca cu mâna osul plin de sos şi cum îl sugea spre spaima celorlalţi meseni, şi cum nici măcar nu-şi desfăcuse şervetul, pe care a trebuit să-l mototolesc eu pe ascuns, pentru ca chelnerul să nu-şi închipuie că nu ştie la ce foloseşte acest obiect. În cele din urmă am renunţat să-l invit pe Exupère, dar i-am propus să ne întâlnim peste o zi, în acelaşi loc şi la aceeaşi oră. Am continuat să facem glume în legătură cu atletismul la greci. Observasem că atunci când surâdea, faţa lui degradată oribil de nefericire căpăta o expresie tinerească şi aproape plăcută. Am încheiat râzând o conversaţie care începuse pe un ton lugubru; asta m-a făcut să mă gândesc la copiii care trec pe neaşteptate de la râs la plâns, şi invers. Când îşi apleca puţin capul înainte, nu i se mai vedea decât nasul, destul de mare şi puţin deformat, care nu-l avantaja. Când râdea însă, îşi răsturna capul pe spate, şi nasul nu i se mai vedea; i se vedeau în schimb dinţii, sănătoşi şi albi, care salvau întreaga faţă.

— Am moralul foarte scăzut, îmi spuse pe un ton atât de vesel încât aş fi crezut că glumeşte dacă n-aş fi ştiut cele arătate mai sus.

În stradă am observat că se clătina pe picioare în timp ce mergea.

— Şchiopătaţi puţin?

— Nu. Mă prefac.

De data aceasta am crezut cu adevărat că glumeşte. Mai târziu am avut o îndoială. Şi dacă totuşi se prefăcea că şchioapătă?

La despărţire avea o privire dureroasă, deşi cu cinci minute mai devreme râdea în hohote.

Cum în cursul conversaţiei apăruse o pauză, îmi spuse:

— Nu ştiţi de unde aş putea cumpăra un turn Eiffel?

— Un turn Eiffel?

Îmi spuse pentru cine. I-am spus la nimereală că la Bazar de l'Hôtel de Ville şi în prăvăliile din partea de jos a turnului se vând fără îndoială asemenea amintiri.

M-am dus fără niciun entuziasm la întâlnire. Luasem cu mine o mică sumă de bani pe care voiam să i-o dau dacă lucrurile ar fi decurs în aşa fel încât să justifice un asemenea gest.

De data aceasta mirosea oribil a supă. „Ce aţi mai făcut?" Pomeni de La Salpêtrière. „Dar de ce nu vă duceţi acolo?" – „Mă voi duce când nu voi mai avea deloc bani. Îmi vor da fără îndoială vreun ajutor." Îmi descrise ceea ce socotea el că-l aşteaptă dacă se înfăţişează la ospiciu.

Fusesem „convocat" cu un an în urmă de către un spital parizian de acelaşi gen, şi convocarea nici măcar nu menţiona pentru ce. Eram tânăr, şi am avut inocenţa de a mă duce, fără să mă informez despre ce era vorba. Am fost condus într-o sală şi în faţa unui spectacol care arăta aproape aşa cum şi le imaginase Exupère. Medici şi infirmiere, un Sfânt Oficiu în halate albe, iar eu,

singur, de cealaltă parte a unei mese, silit să răspund de delictul de a fi contribuit – prin cuvintele mele – la nebunia unei fete spitalizată acolo, pe care abia o cunoşteam, şi încă la modul cel mai „corect", datorită unor scrisori pe care mi le scrisese.

Mi-au pus întrebări despre unele fraze din cărţile mele: „Ce am vrut să spun prin asta?" Nu mai ştiam, după atâţia ani, şi fără să mi se dea contextul. Simţeam că acest „Nu mai ştiu" era suspect, semn de rea-voinţă, poate chiar „insultă adusă tribunalului", şi că, treptat, din martor deveneam inculpat. Am plecat de la spital cu un sentiment de mare uşurare, cu conştiinţa că puteam să o păţesc urât, şi cu hotărârea, pe care n-am respectat-o, de a nu mai avea relaţii literare cu domnişoare necunoscute.

„Feriţi-vă să mai faceţi legături, domnule de M.", îmi spuse pe un ton înţelept unul dintre medici, la plecare. Dar ce-ar fi viaţa, dacă ne-am feri să facem legături?

Şi admiram darul domnului Exupère de a-şi imagina atât de bine ceea ce eu cunoscusem din experienţă: aproape îţi venea să crezi că are acea capacitate vizionară care îl tulbura la alţii, după cum reieşise din povestirea sa.

Totuşi, cum puteam să nu-l sfătuiesc cu insistenţă să se ducă la La Salpêtrière? Altfel ar fi fost revocat din post, şi fără drept de pensie, din câte înţelesesem. Şi în acest caz...

Să fac ceva pentru el? Dar începusem să fiu ceea ce am vrut să fiu şi ceea ce sunt: un om care, pentru a-şi pune la adăpost de orice ameninţare plăcerile şi munca, adică timpul necesar lor, sacrifică totul, şi în primul rând „relaţiile ce trebuie stabilite" şi „contactele ce trebuie menţinute". Numele meu, atunci ca şi acum, nu avea nicio greutate: şi dacă uneori aveam remuşcări că procedam astfel încât nu eram în măsură să aduc nimănui niciun fel de serviciu, mă justificam spunându-mi că nu puteam să-mi aduc cel mai mic

serviciu nici chiar mie însumi. Nu cunoşteam pe nimeni din conducerea bibliotecilor şi niciun medic important; dacă mi s-ar fi întâmplat mie însumi ceva neplăcut, aş fi fost la fel de dezarmat ca şi Exupère. Dădeam ceea ce puteam da: o mică sumă de bani. A da bani este adesea un semn de egoism: e un mod de a scăpa în cele mai comode condiţii de îndatoririle cărora vrei să li te sustragi. Poate fi şi soluţia spiritelor suprem absente, care nu pot da nimic altceva.

Dar să spunem totul până la capăt. Nu o sumă mică trebuia să-i dau. Dacă voiam ca domnul Exupère să aibă o şansă de a se vindeca, trebuia să iau pe seama mea, pe de-a-ntregul, întreţinerea lui, şi chiar din acea clipă, şi pentru o perioadă incertă şi probabil, nelimitată. Voiam sau nu să fac asta? Trebuie să fiu brutal: nu voiam. Pascal scrie următoarea frază (pe care o citez cu aproximaţie): Oamenii sunt împovăraţi, încă din copilărie, nu numai de suferinţele lor, ci şi de cele ale prietenilor". Dar fiinţele mor pentru că nu au bani, sau pentru că prietenii nu vor să le dea banii de care ar avea nevoie ca să supravieţuiască. Domnul Exupère nu-mi era prieten şi nici măcar cunoştinţă apropiată. Să privim lucrurile încă şi mai în adâncime. În întregul univers mor fiinţe pentru că nimeni nu vrea să dea banii trebuitori pentru ca acele fiinţe să poată fi cu adevărat îngrijite. Suntem cu toţii nişte asasini: „părăsire de persoană aflată în pericol" (mult aş vrea să ştiu cum poate fi aplicată această lege altfel decât în chipul cel mai arbitrar). Exupère crezuse că domnul Saint-Justin era asasinul său. Dar şi eu, abandonându-l în situaţia în care se afla, eram asasinul lui. Şi dumneata, şi eu, vom fi fără îndoială asasinaţi la rândul nostru, nimeni nu va face *cu adevărat* tot ce trebuie ca să nu murim. Iată cum stau lucrurile.

Exupère ar fi avut nevoie, aşa cum am mai arătat, de un strop de fericire. „Lazăre, ridică-te din mormânt şi umblă.” Să precizăm: sănătatea lui Exupère ar fi fost mult ameliorată dacă ar fi primit o sumă substanţială; să spunem: o sută de mii de franci, la valoarea lor din acea epocă. Şi Exupère ar fi fost ca şi vindecat, dacă ar mai fi primit încă o sută de mii de franci, o lună mai târziu. Spunem aceste lucruri tocmai fiindcă sunt dintre acelea care nu se spun. Ele „şochează”; şi apoi nimeni nu vrea să ştie că ar fi de ajuns să bagi mâna în buzunar... Şi nu e vorba aici de bani pe care Exupère să-i fi câştigat cu sudoarea frunţii, ci de bani care să-i fi căzut din cer. Un bilet de loterie, sau chiar o lucrare de erudiţie pe care s-o fi scris cu plăcere, şi care i-ar fi fost comandată de o persoană generoasă ce lucrează cu „negri”; sau orice altceva care i-ar fi putut dovedi că e capabil să scoată bani de la ceilalţi, sau cel puţin că e iubit de zei. Şi asta l-ar fi vindecat, fiindcă boala lui, de fapt, era umilinţa. Aceiaşi lucru se poate spune şi despre sinucidere. Câţi oameni care s-au sinucis – şi n*u pentru bani, ci cel mult determinaţi de o situaţie în care banii joacă un rol foarte mic* – nu ar fi făcut-o, dacă în momentul fatal ar fi primit o sumă de bani!

Plecam spre un pământ al Islamului unde nebunii sunt consideraţi pe jumătate sacri şi veneraţi ca atare. Şi eu însumi îi respectasem totdeauna pe nebuni, pe săraci, pe bolnavi, pe puşcăriaşi, fie şi numai pentru că imaginaţia mă ajuta să mă pun în locul altora, pentru a nu invoca şi alte raţiuni, de ordin afectiv. Am fost ţinut în braţe la botez de către unul dintre săracii parohiei Saint-Francois-Xavier, conform unei vechi tradiţii la care tata ţinea mult (dar în registrul bisericesc figurează ca naş unul dintre unchii mei: un sentiment delicat i-a interzis tatei o atitudine excesivă). În legătură cu mila, toate religiile au secretat o imensă vorbărie în jurul a ceea ce era esenţial, şi până şi în rugăciuni, pe care – spre

binele acestor religii – oamenii inteligenţi n-ar trebui să le cunoască, căci acestea îi îndepărtează de ele în loc să-i apropie. În toate, esenţialul îl constituie sau ar trebui să-l constituie mila; mila şi nimic altceva. Lucrul cel mai convingător pe care l-am citit în această privinţă este o frază (doctrinală? nu cred) din religia musulmană, care în traducere este cam aşa: „Cel care va fi dat un strop de apă unui câine va fi mântuit". Cu asta totul a fost spus. Într-o zi din luna februarie a anului 1925, la Marsilia, părăsind Franţa pentru zece ani de viaţă nomadă aproape neîntreruptă, scrisesem în Carnetul meu de atunci următoarele:... „în aceste zile când credeam că totul ar putea fi soluţionat prin milă". Nici ideea şi nici exprimarea ei nu erau neobişnuite, şi n-aş avea niciun motiv să citez această frază dacă nu aş arăta şi împrejurările în care am simţit nevoia să o scriu. Plecam într-un elan de bucurie, liber de orice legătură, şi având de partea mea tinereţea, insolenţa, „mijloace băneşti", un renume literar asigurat. Dar cum ar putea oare mila să soluţioneze totul? Oamenii continuă să sufere acolo unde nu suntem. Şi apoi, chiar dacă am fi acolo, cât de vrednică de milă ar fi mila noastră! S-a petrecut cu mine un lucru ciudat, pe care mulţi bărbaţi aparţinând noii specii îl vor socoti regretabil; mai ales în război, şi aproape numai acolo, am ştiut să-mi realizez mila, aproape în cotidian, astfel că războiul a rămas pentru mine – după cum am scris în Cântul *funebru* – *„cea* mai înduioşătoare experienţă omenească pe care am trăit-o". Sub obuze l-aş fi purtat pe Exupère, rănit, pe umeri, pentru a-l duce la adăpost. În strada Vivienne rezolvam totul printr-o pomană şi îl lăsam pradă agoniei lui. Iată unde duce botezul şi stropul de apă dat câinelui.

S-a întâmplat însă ceva care avea să joace un rol însemnat în cele ce vor urma, şi s-a întâmplat anume parcă spre a-mi dărui acea

frumoasă „conştiinţă împăcată cu sine”, atât de suspect descoperită astăzi.

— Dar dacă nu încercaţi să vă limpeziţi situaţia, ce faceţi toată ziua?

— În prima zi m-am dus să mă reculeg la Moschee. Am fost uluit de graba dispreţuitoare şi plină de ură cu care ghidul marocan îi trata pe turişti, căci nu găsesc alt cuvânt pentru a-i numi pe cei câţiva indivizi abrutizaţi care se târau împreună cu mine pe urmele lui. Aş fi vrut să-i spun: „Ştii, eu nu sunt ca ei”. După asta am fost la Notre-Dame-des-Victoires. Voiam să stau puţin jos, să-mi înalţ gândurile, să îngenunchez poate. Abia după două ore mi-am dat seama că nu făcusem altceva decât să trec pe acolo, că nu mă aşezasem şi nici nu îngenuncheasem...

— Şi de ce la Notre-Dame-des Victoires?

— Pentru că sunt un învins.

— Nu sunteţi un învins, dar chiar dacă aţi fi în faţa oamenilor, în faţa lui Dumnezeu aţi fi bine primit. Sunteţi credincios?

— Nu cred în Dumnezeu, dar îl iubesc din când în când.

Nu puteam şti că Dumnezeu şi Islamul se confundau în sensibilitatea lui Exupère datorită unei fraze a Sophiei, care îl emoţionase puternic.

Îmi vorbi despre biserica pe care o găsise închisă, la Alger, într-o seară când se simţea nefericit. Îmi mărturisi că de fapt nu fusese prea nemulţumit, deoarece se temea (era destul de târziu) să nu fie închis din greşeală înăuntru pentru toată noaptea: înspăimântător!

— V-aţi fi rugat. Ar fi fost un prilej minunat.

— Să mă rog pentru cine?

— Pentru dumneavoastră. Oricât de puţin aţi crede, aveţi mare nevoie să vă rugaţi.

— N-ai dreptul să te rogi pentru tine când nu te rogi pentru ceilalţi.

— V-aţi putea poate ruga pentru ceilalţi.

— Nu-i iubesc îndeajuns.

— Socotesc că este cu atât mai preţios să te rogi pentru ceilalţi cu cât ceilalţi îţi sunt mai indiferenţi. Vă spun asta la întâmplare... Nu sunt teolog.

Doi necredincioşi înaintau către flăcările care scriu undeva „cuvintele amăgitoare pe care nimeni nu are îngăduinţa să le rostească". Am avut prudenţa să mă opresc.

— Îmi spuneţi că sunteţi aici de cinci zile. Aţi putea folosi aceste zile...

— Iau autobuzul şi rămân în autobuz toată ziua. Merg oriunde. Când ajung la capăt, iau înapoi acelaşi autobuz sau mă urc în altul.

— Cred că vă costă mult.

— Nu plătesc, sau plătesc foarte rar. Controlorul crede că am plătit; totul e să i te uiţi drept în ochi. Trebuie să ştii să faci asta, dar eu ştiu. Am petrecut ore întregi prin autobuze fără să plătesc. Aveam la Alger un prieten care nu-şi plătea aproape niciodată locul în tramvai.

— Locuiţi tot la hotel?

— Nu, de două nopţi dorm la Armata Salvării.

Or, în timp ce spunea aceste cuvinte, mi s-a părut că surprind în ochii lui o sclipire de ironie. Şi pe loc m-am gândit: „Nu-i adevărat, şi de altfel ar fi *de neînchipuit*. Spune asta ca să mă înduioşeze şi ea să-mi poată cere bani". Ceea ce îmi spusese despre plimbările lui cu autobuzul îmi displăcuse.

„ Este un om de valoare care a decăzut, şi într-un mod incredibil. În privinţa asta sunt sigur. Dar s-ar putea să fie şi un mincinos." O atmosferă uşor înveninată se strecurase între noi,

care avea să dăinuie până la sfârşit. Tot astfel cum, după coşmarul pe care-l avusese, Exupère începuse să se întrebe dacă Saint-Justin nu purta cumva dinţi falşi.

Exupère acceptă cu simplitate şi demnitate mica sumă pe care i-o ofeream. „Mi-am plătit toate datoriile la Alger (nu era adevărat), dar aici am făcut din nou o mulţime de datorii." Unghiile lui negre şi stratul gros de materie neagră adunată sub ele – de un milimetru, cel puţin – mă fascinau, ca şi un inel (fără monogramă, slavă Domnului) din aur sau din imitaţie de aur... Presimţeam că din punct de vedere social era pierdut, şi probabil că şi el ştia asta. Dar ne-am luat rămas bun fără patetismul de care mă temeam. L-am sfătuit să-şi plătească cu acea mică sumă de bani o cameră la hotel şi să-şi îngrijească ulcerul, spunându-i totodată că ar fi bine să meargă cât mai repede la La Salpêtrière.

Urma să-mi scrie la Marsilia, post-restant, de la data cutare la data cutare, apoi la Fez, tot post-restant, până la cutare dată cu aproximaţie.

La Marsilia, după vreo opt zile, am primit scrisoarea următoare:

Dragă domnule,

Mă aflu provizoriu la Melun, unde mă bucur de clima din Île-de-France. Sufăr îngrozitor de stomac, dar cred că nu-i decât o urmare a nefericirilor care m-au copleşit, şi că totul va trece când voi avea acea *tranquilitas animi* la care aspir.

Cum de vă poate plăcea Algerul? Şi oamenii din sud? Trebuie să vedeţi cum vorbeşte Racine despre ei în *Scrisorile din Uzès!* (Sau poate îi laudă, şi confund eu lucrurile.) în aceste scrisori este evocat episodul (un cuvânt ilizibil) pe care îl strecoară în aşternut din nebăgare de seamă în locul oalei de noapte şi care-i arde testiculele.

E destul de nostim dacă încerci să-l plasezi în cadrul piesei *Bérénice,* de exemplu.

Scrisoarea continua astfel pe două pagini cu pătrăţele, scrisă cu un scris regulat şi care mergea de la o margine la cealaltă a hârtiei. Unele cuvinte erau şterse şi înlocuite cu altele, trădând o preocupare de scriitor. Tot o preocupare de scriitor se vădea şi în felul cum era descrisă Île-de-France, descriere cu evidente pretenţii literare. Ici-colo se strecura câte o frază mai ciudată. Cel puţin autorul scrisorii părea să aibă o minte deschisă sau destul de deschisă. Ori făcea efortul să fie astfel, ceea ce era admirabil. De asemenea, observam acel scris foarte îngrijit pe care-l au anumiţi nebuni care, cunoscându-şi starea, se supraveghează. Nu ajunsese în ultimul stadiu al descompunerii, când omul şi scrisul lui îşi ies din minţi. Dar ce făcea la Melun? Obţinuse un concediu de boală? Despre situaţia lui nu-mi spunea nimic. În post-scriptum adăuga însă:

Trăiesc, cu mare economie, din suma pe care aţi binevoit să mi-o împrumutaţi. Nu puteţi să-mi trimiteţi trei sute de franci? Vi-i voi restitui de îndată ce îmi voi primi leafa, ceea ce se va întâmpla curând.

Îi fusesem recunoscător că până atunci nu-mi vorbise despre restituirea, atât de iluzorie, a sumei pe care i-o dasem. Trebuia să mă resemnez: acum îmi vorbea. Dar aştepta oare cu adevărat să-şi încaseze leafa? Sau nu aveam de-a face decât cu un mistificator?

Aveam de-a face cu un nebun, şi dovada cea mai bună era că scrisoarea prin care îmi cerea bani nu purta adresa expeditorului.

Şi, bineînţeles, nici nu-mi lăsase vreo altă adresă când ne despărţisem.

Aici trebuie să deschid o paranteză.

O fată foarte tânără (fără îndoială mai puţin tânără astăzi), pe care n-am văzut-o niciodată, îmi scrie de mai bine de zece ani cam patru-cinei scrisori pe an, în care îmi vorbeşte despre cărţile mele. Sunt lungi scrisori inteligente şi sensibile, scrise de o persoană cultivată. Nimic surprinzător în toate acestea, dacă scrisorile ei n-ar cere şi un răspuns. Dar în fiecare autoarea lor îmi pune o întrebare, sau se miră că nu i-am răspuns la întrebarea din scrisoarea precedentă. Or, niciuna dintre scrisori – şi sunt sigur de asta, pentru că le-am păstrat pe toate – nu poartă adresa fetei. Dacă nu ar fi acele întrebări, lipsa adresei n-ar fi decât o impresionantă dovadă de discreţie. Dar, dat fiind întrebările, ea devine neliniştitoare.

Nu m-am informat, dar probabil că e vorba de un caz clasic în psihiatrie. Când am primit scrisoarea fără adresă a lui Exupère, încă nu cunoşteam cazul fetei. Dar această uitare, dacă era într-adevăr uitare, mi se părea caracteristică pentru o semi-nebunie. Am scris la biblioteca X. Din Paris, la biblioteca din Alger (al cărei nume îl uitasem şi a cărei adresă îmi fusese totdeauna necunoscută), am scris chiar la La Salpêtrière. Spitalul îmi răspunse că numele de Exupère îi era necunoscut; bibliotecile nu mi-au răspuns. Eram foarte tulburat, dar ce puteam face?

După vreo zece zile, am primit post-restant o nouă scrisoare, la Fez. Exupère era deci îndeajuns de lucid spre a-şi aminti că începând de la cutare dată trebuia să-mi scrie la Fez.

Dragă domnule,

Mă aflu într-o situaţie deznădăjduită. Nu mai am decât o sută zece franci. E noiembrie, şi n-am altă îmbrăcăminte în afară de costumul foarte subţire pe care-l purtam la Alger. Într-o talpă am o gaură mare cât jumătate din palma mea, iar ciorapul s-a rupt cu totul în dreptul găurii. N-am destui bani ca să-mi cumpăr espadrile. Această talpă îmi evocă dureroasa amintire a unei femei fermecătoare care a fost multă vreme amanta mea la Alger şi pe care am simţit că o iubesc în clipa în care i-am văzut talpa ruptă a pantofului. Merg dintr-un oraş într-altul, pentru că la Paris, când vedeam marea, mi se părea că vor să pună iar mâna pe mine. Vă implor să-mi trimiteţi imediat trei sute de franci, pe care vi-i voi restitui de îndată ce-mi va sosi pensia. Voi încerca să rezist până atunci.

Vă mulţumesc din tot sufletul şi vă rog etc.

Scrisoarea nu avea adresă. Era timbrată din Sens. Ce sens avea acest vagabondaj sinistru care îl mâna din oraş în oraş, asemeni nestăpânitelor plimbări prin cameră pe care le fac bolnavii chinuiţi de automatism ambulatoriu? Am scris o scrisoare recomandată, însoţită de un timbru pentru răspuns, primarului din Sens. I-am arătat în câteva cuvinte esenţialul în legătură cu situaţia lui Exupère. Foarte curând am primit o scrisoare prin care eram informat că nici pe fişele hotelurilor, nici la spital, nici la comisariat, nici la jandarmerie, nu era atestată în vreun fel prezenţa unei persoane cu numele de Exupère.

Exupère îmi otrăvea viaţa. Nebunia lui mă contamina. Târam după mine, tot mai împovărătoare, mantila binelui pe care nu i-l făcusem. Vagabondajul lui nu mai era plimbarea unui bolnav; era, purtând întreita cruce a nebuniei, a sărăciei şi a ulcerului, un calvar care nu se putea termina decât la spital sau în apa unui râu. Dar n-

aş fi primit înainte o scrisoare în care să mi se spună, de exemplu, că fusese văzut cerşind la uşa bisericii din oraşul prin care era în trecere, în acea stare de semiconştienţă în care mi se păruse că-l văd, şi găsind foarte firesc şi deloc degradant să ceară mila celorlalţi, dat fiind acel fond creştin care mi se părea atât de puternic la el; şi atunci, *trebuia sau nu să-l cred?* în ce adâncuri de creştinism găseam în mine, faţă de Exupère, acel respect şi acea milă care până la urmă nu mă aduseseră decât în situaţia de a-l părăsi, aşa cum făceau şi ceilalţi? Şi când te gândeşti că ar fi fost de ajuns să existe pe plic adresa lui, ca să poată primi banii pe care mi-i cerea, şi ca să ştie că nu l-am părăsit, chiar dacă nu l-aş mai fi putut salva, căci era evident că este prea târziu! Dacă nu-şi dădea seama că anula acele S.O.S.-uri strigând cu palma apăsată pe gură, ce putea gândi despre mine?

După alte opt sau zece zile, am primit scrisoarea următoare:

Spitalul din Auxerre
Medicul şef

Domnule,

Cu regret vă informăm că domnul Exupère Édouard a decedat în spitalul nostru pe data de 16 noiembrie 1928.

Lipsit fiind de orice resurse materiale, bolnavul a fost spitalizat şi înmormântat pe cheltuiala oraşului.

Domnul Exupère nu avea domiciliul stabil, şi n-a lăsat decât o valiză cu câteva obiecte lipsite de valoare. Indicase numele a trei persoane ce trebuiau prevenite în caz de deces, una fiind dumneavoastră, o alta domiciliată în Alger şi o alta în Bu-Saâda. Un teanc de pagini manuscrise tratând, se pare, un subiect de

istorie, trebuia să fie trimis domnului director al Bibliotecii franco-musulmane din Alger, ceea ce a şi fost făcut.

Primiţi, domnule, asigurarea sentimentelor noastre de stimă şi consideraţie.

Pentru medicul şef
(ilizibil)

Am scris medicului şef spre a-l întreba – atât şi nimic mai mult – dacă Exupère murise de moarte naturală. Mi s-a răspuns – atât şi nimic mai mult – că murise de moarte naturală.

27 mai 1970
4 august 1970

Cuprins

- CUVÂNT ÎNAINTE
- PARTEA ÎNTÂI
  - I
  - II
  - III
  - IV
  - V
  - VI

- PARTEA A DOUA
    - VII
    - VIII
    - IX
- EPILOG